

121
1(B)

अथ शिशुपालवधम् ।

माधवगीतम् ।

Atha Shishupal vadham

121

1 (B)

वेणीरसनाद्विपद्य

अथ श्री सुपालवधम्
माध पनीतम्

121

1 (B)

द्विधा कृता त्मा किं मयं दिवा करो वि धूमरो वि किं मयं दुताशनः

माघ०

१

श्रीराधावल्लभो जयति ॥ ॥ प्रियः पतिः श्रीमतिरासितुं जगज्जगज्जगन्निवासो वसुदेवसद्व्रति ॥ वस
ददर्शावतरंतमं वराहिरण्यगर्भागनुवं मुनिहरिः ॥ १ ॥ गतं तिरश्चीनमनूरासारथेः प्रसिद्धमूर्ध
हालनं हविर्भुजः ॥ पतत्यधो धामं विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमाक्षितं जनैः ॥ ०२ ॥ चर्यस्ति
षामित्यवधारितं पुरातनः शरीरतिविभाविताकृतिः ॥ विभुर्विभक्तावयवं पुमानितिक्रमादमुना
रदइत्यवोधिसः ॥ ०३ ॥ नवानधो धो हतः पयोधरात्समृद्धकर्पूरागपांडुरं ॥ क्षणं क्षणोक्षिप्त
गजेंद्रकृतिना स्फुटोपमं भूतिमितेन शंभुना ॥ ०४ ॥ दधानमंभोरुहकेशाद्युतीर्जराः शरच्चंद्रम
रीचिरोचिषं ॥ विपाकपिंगासुहिनस्थलीरुहो धराधरेंद्रं व्रतती ततीरैव ॥ ०५ ॥ पिशंगमौंजी
धुजमर्जुनकृतिवसानमैराजिनमंजनकृति ॥ सुवर्णासूत्रकलिताधरां वरां विडं वयं तं शिति

श्वेतछति

धृती

१

कक्ष

प्रातीधवलमेव
वलदेवस्यत
यावामरः नी
लावगोरोहिणोपका लांकोमुरालि

वासस्तनुं विहंगराजांगरुहैरिवायैतैर्हिरण्यमयोर्वीरुहवल्लितंतुभिः॥ कृतोपवातंहिमशुभ्र
 मुच्चकैर्घनंघनांतैतडितांगुणैरिव॥७॥ निसर्गचित्रोद्दलसूक्ष्मपद्मणालसद्विसंघेदसि
 तांगसंगिना॥ चकासतंचारुचमूरुचर्मणाकुथेननागेंद्रमिवैडवाहनं॥८॥ अजस्रमा
 स्फालितवल्ग्वकीर्णगच्छतोद्दलंगुष्ठनरवांशुभिन्नया॥ पुरःप्रवालैरिवपूरितार्द्धयावि
 भांतमच्छस्फटिकाक्षमालया॥९॥ रणाद्रिराद्यदनयानिभस्वतःपृथग्विभिन्नश्रुतिमंडलैः
 स्वरैः॥ स्फुरीभवद्भ्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्ष्यमाणंमहतीमुकुमुकुः॥१०॥ कुलकं॥ निव
 र्त्तसौनुव्रजतःकृतानतीनतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभस्मदः॥ समासदत्सादितैर्देव्यसंपदः
 पदंमहेदालयचारुचक्रिणः॥११॥ पतन्पतंगप्रतिमस्त्रपेनिधिःपुरोस्पयावन्नभुविब्यल

४ स्थित्या इति शेषः

महतीशततंत्रीका वीरण सावनारदस्यैव तदुक्तं ॥ विश्वावसोस्तुहतीतुं पुरोश्चक
 लोवतीमहतीनारदस्यस्यासरस्वत्याश्चकद्वपीति ॥३॥

माध

२

यत। गिरेस्त्रिदिवानिवतावडु च्चकैर्जवेनपीठदुदतिष्टदच्युतः॥१२॥ अथप्रजन्तोन्नमिता
नमत्पूरोर्ध्वतेकथंचित्फणिरांगांगैरधः॥ न्यधायिषातामभिदेवकीसुतंसुतेनधातुश्च
रागोभुवस्तले॥१३॥ तमर्घ्यमर्घादिकयादिपूरुषःसपर्ययासाधुसपर्यपूजत॥ गृहानु
पेतुंप्रणयादभीप्रवोन्नवेतिनापुण्यकृतांमर्गाधिगताः॥१४॥ नयावदेतावुदयश्चदुष्टि
तौजनस्नुषारांजनपर्वताविव॥ स्वहस्तदत्तेमुनिर्मासनेमुनिश्चिरंतनस्तावदभिच्यवी
विशत॥१५॥ महामहानीलमिलारुचःपुरोनिषेदिवानूकंसकृषःसविष्टरे॥ श्रितोदया
द्रभिसायमुच्चैर्चूचुरच्चंद्रमसोभिरामतां॥१६॥ विधायतस्यापचितिंप्रसेदुषःप्रका
ममप्रीयतयक्षनांप्रियः॥ गृहीतुमार्यान्यरिचर्ययासुहृर्महानुभावाहिनितोतमर्थिनः॥१७॥

२

राम

अशेषतीर्थोपहृताः कमंडलेर्निधायपाणवृषिणाभ्युदीरिताः ॥ अघौघविध्वंसविधौपरीयसा
 न्तेनमूर्द्धाहरिग्रहीदपः ॥ १८ ॥ सकांचनेयत्रमुनेरनुज्ञयानवांबुदः श्यामवपुर्न्यविस्तृतः ॥
 जिगायजंबूजनितश्रियः श्रियंसुमेरुशृंगस्पतदातदासनं ॥ १९ ॥ सतप्तकार्तस्त्रभास्वरांकरः क
 शोरताराधिपलांछनछविः ॥ विदिद्यतेवाडवजातवेदसः शिखाभिराश्रिष्टइवांभसांनिधिः ॥ २० ॥
 रथांगपातोः पटलेनरोचिषामृषिबिषः संवलितांविरेजिरे ॥ चलन्त्यालाशांतरगोचरास्त्रोस्तुषा
 रमूर्तेरिवनक्तमंशवशः ॥ २१ ॥ प्रफुल्लतापिच्छनिभैरभीषुभिश्चुमैश्चसप्तछदपांशुपांडुभिः ॥ परस्प
 रेणद्युरितामलछवीतैदेकवर्णाक्वितौवभूवतुः ॥ २२ ॥ युगांतकालप्रतिसैलतात्मनोजगंति
 यस्यांसविकाशमासतः ॥ तनौममुस्तत्रनकैटभद्विषस्तपोधनाभ्यागसैभवामुदः ॥ २३ ॥ निदा

श्रीमिनाधिरी
प्रतिमुनिमभि
लेख्यमुनिविकी
राउपयुषीउपग

माघ०

३

धधामानमिवाधिदाधितिमुदाविकाशंमुनिमभ्युपेयुषी॥ विलोचनेविभ्रदधिश्चितश्रिगासपुं
उरीकाक्षइतिस्फुटोभवत्॥२४॥ सि तैसितिभ्रासुतरांमुनेर्वपुर्विसारिभिःसौधमिवाथलंभयन
द्विजावलियाजनिशाकरांशुभिःशुचिस्मितांवाचमवोचदच्युतः॥२५॥ हरत्यघंसंप्रतिहेतु
रेष्यतःशुभस्यपूर्वाचरितैःकृतंशुभैः॥ शरीरभाजांभवदीयदर्शनंन्यनक्तिकालवितयेपियो
ग्यतां॥२६॥ जगत्पपर्याप्तसहस्रभानुनानयन्त्रियंतुंसमभाविनानुना॥ प्रसह्यतेजोभिरसं
ख्यतांगतैरदस्त्वयानुन्नमनुत्तमंतमः॥२७॥ कृतःप्रजाक्षेमकृताप्रजासृजासुपात्रनिक्षेप
निराकुलात्मना॥ सदोपयोगेपिगुरुस्त्वमक्षयोनिधिःश्रुतीनांधनसंपदामिव॥२८॥ विलोकने
नैवतवामुनामुनेकृतःकृतार्थोस्मिनिवर्हितांहसा॥ तथापिशुश्रूषुरहंगरीयसीर्गिराथ

३
राम०

वाश्रेयसिकेन तृप्यते ॥२९॥ गतस्पृहोऽप्यागमनप्रयोजनं वदेति वक्तुं च वसीयते यथा ॥ तनोति न स्ता
मुदितात्मगौरवो गुरुस्तैवेवागम एष दृष्टतां ॥३०॥ इति ब्रुवंतं तमुवाच स व्रती न वाच्यं मिथ्यं पुरुषो
त्तमं त्वया ॥ त्वमेव साक्षात् करणीयं इत्येतः किं मस्ति कार्यं गुरु योगिनामपि ॥३१॥ उदात्तरागप्रति
रोधकं जनैर्नीचगामं क्षुत्तयाति दुर्गमं ॥ उपेक्षुषो मोक्षपथं मनश्चिन्तयन् भूमिनिर्निपापसंश्र
या ॥३२॥ उदासितारं निगृहीतमानसैर्गृहीतमध्यात्मदृशा कथं च न ॥ वहिर्विकारं प्रकृतेः पृथ
ग्विदुः पुरातनं त्वां पुरुषं पुराविदः ॥३३॥ निवेशयामि सिन्धुहेलयोद्धतं फलाभ्रतां छादनमेकमो
कसः ॥ जगत्रये कस्य पतिस्त्वमुच्चैर्ह्यश्वरं स्तीभशिरस्सुभूतलं ॥३४॥ अनन्यगुणैस्तव केन
केवलं पुराणमूर्तेर्महिमा वगम्यते ॥ मनुष्यजन्मापि सुरासुरान्गुणोर्भवान्भवच्छेदकरैः करोत्यधः ॥३५॥

पूर्वज्ञाः

पुनरुक्तिरहितः
प्राप्य स्थानं प्रग
मालं वने प्राप्य
इति विश्वः ४

शोकस्तपानि
योऽप्यशक्तिवैज
यती ३

गोचरः ३

वर्गविशेषवारिषुद्वयमरः = ४

कुरुवितिशेषः १

माघ०

४॥

लघूकरिष्यन्नतिभारभंगुराममूंकिलवंत्रिदिवादवातरः॥ उद्गलोकत्रियेनसांप्रतंगुरुर्दृष्टिः॥
यतेतरांचया॥३६॥ निजौजसोज्ञासयितुंजगद्गुहामुपाजिहीथानमहीतलंयदि॥ समाहितैरप्य
निरूपितस्ततःपदंदृशःस्याःकथमीशमाहशः॥३७॥ उपकृतंपातुर्मदोमदोद्धतैस्त्वमेवविश्वंभ
विश्वमीशिषे॥ अतेरवेःक्षालयितुंक्षमेतकःक्षपातमस्कांडमलीमसंनभः॥३८॥ करोतिकंसा
दिमहीभृतांवधाज्जनोमृगाणामिवयत्तवस्त्रवं॥ हरेर्हिरण्यपाक्षुरःसरासुरद्विषद्विषःप्रत्युत
सातिरस्त्रिया॥३९॥ प्रवृत्तएवस्वयमुज्जितप्रमःक्रमेणपेष्टुंभुवनद्विषामसि॥ तथापिवाच
लतयाधुनक्तिमांमिथस्त्वदाभाषणलोलुपमनः॥४०॥ तदिंद्रसंदिष्टमुपेन्द्रयद्वचःक्षणांम
याविश्वजनीनमुच्यते॥ समस्तकार्येषुगतेनधुर्यतामहिद्विषस्तद्वतानिशमतां॥४१॥ अ

४॥

राम

अहिर्न शकोदैत्यः = १

नूदन्मिः प्रतिपक्षजन्मनांभियांतनूजस्तपनद्युतिर्दितेः॥ यमिंद्रशद्वार्थनिष्पदनं हरेर्हिरण्यपू
 र्वंकशिपुं प्रवक्षते॥४२॥ समत्सरेणासुरइत्युपेयुषाचिरायनाम्नेः प्रथमाभिधेयतां भवस्य प्र
 र्वावतरस्तरस्विनामनस्सुप्तेन द्युषदोन्मधीयत॥४३॥ दिशामधीशांश्चतुरोयतः सुरानपा
 स्यतं रागाद्भूताः सिधेर्विरे॥ अवापुरारभ्य ततश्चला इति प्रवादमुच्चैरयशस्करं श्रियः॥४४॥ पु
 राणि दुर्गाणि निशांतमायुर्ध्वलानि शूराणि घनाश्चकंचुकाः॥ स्वरूपशोभैकगुणानि नाकि
 नांगौस्तमाशंक्यतदादिचक्रिरे॥४५॥ ससंचरिष्कभुवनान्तरेषु यांयहृद्यशिष्यदाश्रयः
 श्रियां॥ अकारितस्यैमुकटोपलसकलकरैस्त्रिसंधं त्रिदशेर्दिशेनमः॥४६॥ सराछरेभिन्नघनेन
 विभ्रतानृसिंहसैहीमतनुंतनुंत्यया॥ समुधकांतास्तनसंगभेगुरैस्तरोविदारैः प्रतिचस्करैर्नखैः॥४७॥

उक्तं च हिरण्यकशिपुना जायमानं दिशो मेवेक्ष्यतां॥

तस्यैतस्यै नमस्तु कुर्देवाः किं विष्णोः सह = २

श्री

श्री ३

माद्य०

५

विनोदमि ॥ त्रयदर्पजन्मनोरोगोनकंडुस्त्रिदशैः समं पुनः ॥ सरावणो नाम निकामभीष
णं वभूवरक्षः क्षातरक्षाणंदिवः ॥ ४८ ॥ प्रभुर्वभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोतिरागाद्दशमं विक
र्त्तिषुः ॥ अतर्कयद्विघ्नमिवेष्टसाहसः प्रसादमिष्टासदृशं पिनाकिनः ॥ ४९ ॥ समुत्तिष्ठन् यः
पृथिवीभृतां वरं वरप्रदानस्य च काष्णूलिनः ॥ त्रसन्नुषारादि सुताससंभ्रमस्वयं ग्रहाश्लेषसु
खेन निःक्रयं ॥ ५० ॥ पुरीमवस्कंदलुनीहि नंदनं मुष्णाणारत्नानि हरामरांगनाः ॥ विगृह्य च
केन मुचिद्विषावलीय इत्थमश्वास्थामहर्द्धिर्वदिवः ॥ ५१ ॥ सलीलया तानि न भर्तुर
भ्रमोर्न चित्रमुच्चैश्च वसः पदक्रमे ॥ अचुपुतः संयतियेन केवलं वलस्पशत्रुः प्रशशंस शीघ्र
तां ॥ ५२ ॥ असक्नुवन् सोढुमधीरलोचनः सहस्रं श्रेयस्य दर्शनं ॥ प्रविश्य हेमाद्रिगु

सहस्रं दर्शनं ॥ ५३ ॥ श्रीशंभुमणिवर्णितविश्वः = ४

५

राम

मदोदये ज्ञान
यो रिति विश्वः = ३

मनुष्यधर्मी धनदो राजराजो धनाधिपः इत्यमरः = ३
१ = नरे इत्युक्तं तत्र कया लया कौशिक इत्यमरः = १

मानसं सर
स्वस्वोत्तरे इति
विश्वः = ४

हा गृहं तं निनाय विभ्यद्विवसानि कौसिकः ॥५३॥ रह छिल निशुर कंठ घट्टना विकारालो
लाग्निकां सुरद्विषः ॥ जगत्प्रभोर प्रसहिष्णु वैश्वेन चक्रमस्या क्रमत्ताधिकं धरं ॥५४॥ विभिन्नशं
खः कलुषी भवन्मुद्गमदेन दंती वमन्नुष्यधर्मणः ॥ निरुतागं भीर्यमपास्वपुष्पकः प्रकंपयामा
सनमानसैर्नसः ॥५५॥ रणेषु यस्या प्रहिताः प्रचेतसा सरोषङ्गकारपराश्रुरवीकृताः ॥ प्रहृत्यैवो
रगाराज रज्जवोज्ज्वेन कंठं सभयाः प्रपेदिरे परत भर्तुर्महियो मुनाथनुर्विधातुमुत्खातविघ्नानमै
डलः ॥ इतेपि भारे महत्स्त्रपाभ्रादुवाहुः खेन भ्रशानतं शिरः ॥५६॥ स्पृशन्मृशीकः समयेषु
चावपि स्थितः करायैरसमग्रपातिभिः ॥ अघर्मघर्मोदकविंदुमोक्तिकैरलीचकारास्यवधू
रहस्करः ॥५७॥ कलसमग्रे गगृहानै मुंचतामनस्विनीरु कयितुं पटायसा ॥ विलासिन

वलिहस्तो वः कर इत्यमरः = २

कलाशिले विजृम्भो बद्धो कल ३६
नेकलेति वैजयंती = १

माघ०
६

निशांतं गृह्णति शांतं यो रिति विश्वः = ३
मंती यो पसं व्यान परिधाना न्मधो भुक्ते इत्यनरः = ३

मीडली ला नन म चेत्यनरः = १

विना सनी विनमदं ते तप कर्त्ता नो रति विशेषः
पाठः = १

स्तस्य वित्तवतारति न नर्मसा चिवाम कारिने दुना ॥ ५९ ॥ विदग्धलीलोचितदंतपत्रिका वि
धित्सयान्न नमने न मानिना ॥ न जातु वेनायक मेकमुहते विषाणमद्यापि पुनः प्ररोहति
॥ ६० ॥ निशांतनारी परिधानधूननस्फुरागसापूरुषु लोलचक्षुषः ॥ प्रियेण तस्यानपराध
वाधिताः प्रकंपनेनानुकेपिरे सुराः ॥ ६१ ॥ तिरस्कृतस्तस्य जनाभिना विना मुकुर्महि श्रामह
सामहीयसां ॥ वभाखाये दिगुणीकृतं तनुस्तनूना दूमवितानमाधिजेः ॥ ६२ ॥ तदीयमाते
गघराविघट्टितैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः ॥ गृहीतदिक्कैरपुनर्निवर्तिभिश्चिरस्ययाथार्थ
मलंभिदिगजेः ॥ ६३ ॥ परस्य मर्माविधमुक्तं निजं द्विजिह्वा तादोषं मजिह्वा गामिभिः ॥ तं मिदं मा
राधयितुं सकाराकैः कुलैर्नने जेफाणिनां भुजंगता ॥ ६४ ॥ तपेन वर्षा शरदा हिमागमो वसंत लक्ष्म्या

विषाणं पशुं शंजे
स्याको उदिरदंत
यो रिति विश्वः = ३

६
राम०

भुजंगो विरसपयोरिति हलायुधः = १

द्विजिह्वो सपसूवका वित्यनरः = ३

शेषपराः चरपस्थः = २

अश्वहननं नवावस्तरतीति कुः प्रत्यभिजानाति किमित्यर्थः = ४ जलाद्भिजलोहिततालवृत्तं = २

शिशिरः समेत्य च प्रसूनक्ति सिंदधतः सदत्तवः पुरेस्य वा सद्यः कुरंति तां ययुः ॥ ६५ ॥ अभीक्षा
मुखैरपितस्य सोष्मणाः सुरेद्वंदोस्वसिता निलैर्यथा ॥ सचंदनां भः कणकोमलैस्तथावपुर्जलाद्राप
वनेनैर्न निर्ववौ ॥ ६६ ॥ अमानवेजातमजंकुले मनोः प्रभाविनं नाविनमंतमात्मनः ॥ मुमोच
जानन्नपि जानकां नयः सदाभिमानेकधना हिमानिनः ॥ ६७ ॥ स्मरत्येदादाशरथिर्भवन्नभवा
नमुवनं तादृनितापहारिणं ॥ पयोधिमाविद्धचलजलविलंबिलं घालं कांनिकषाहनिष्प्रति
॥ ६८ ॥ अथोपपत्तिं छलनापरोपरामवाप्य शैलूषं इवैष भूमिकां ॥ तिरोहितात्मा शिशुपालसंज्ञ
नाप्रतीयते संप्रतिसोप्यसः परैः ॥ ६९ ॥ सवाल आसीद्वपुषा चतुर्भुजो मुखेन पूरो दुनिर्भस्त्रिलो
चनः ॥ युवाकराक्रांतमहीभृदुच्चैर् संशयं संप्रतितेजसारविः ॥ ७० ॥ स्वयंविधाता सुरदेत्वारक्ष

समुदायिकषा
गर्भे सामीप्येन
यद्यो मताविति
हलापुधः = ५

अवधीति
त्यर्थः अत्रि
शोचते तद्वत्
तिष्ठते तद्वत्

= अन्तर्गतः

उन्नतः = १

प्रसूनक्ति नृपसंज्ञा नृपतिर्नृपतिः = १
नृमिकारवगायासु नृत्तपरिग्रह इति विश्वः = ३
शैलूषो नृपतकयोः ३

वपुषा इत्यत्र मुखेन इत्यस्य येनां गविकार इति वृत्तीया = १

माघः कर्षके सुदेव
तातो पात्रातिनाः

माघः

७

सामनुग्रहावग्रहयोर्यदृष्टया ॥ दशाननादीर्नभिराह देवताविंतीर्णवीर्यातिशयानूहसत्यसौ
॥११॥ वलावलेपादधुनापि पूर्ववत्प्रवाधते तेन जगज्जिगीशुणा ॥ सती वयोवित्प्रकृतिः सुनिश्च
लापुमांसमभ्येति भवांतरेष्वपि ॥१२॥ तदेनमुल्लेखितशासनं विधेर्विधेहि कीनाशनिकेतना
तिथिं ॥ शुभेतराचारविपक्रिमापदो विपादनीया हि सतामसाधवः ॥१३॥ दृढयमं विधोदया
दवाहदृढिमदधातुपुनः पुंरंदरस्य ॥ घनपुलकपुलोमजाकुचाग्रदुतपरिभनिषीडनक्षम
वं ॥१४॥ उमित्युक्तवतो यशार्जिन इति व्याहृत्य वाचं न नस्तस्मिन्नुत्पतिते पुरं सुरमुना विंदोः
प्रिये विभ्रति ॥ शत्रूणामनिशं विनाशयिषु नः कुष्ठस्य चैद्यं प्रति वयो मीवभु कुरिष्ये न वदने के
तुश्चकारास्यदे ॥१५॥ इति श्रीशिषुपालवधे महाकाव्ये माघकृतौ नारदाभिगमनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १

उप्रतो गालतोरो मइति विश्वः ३

श्रंके

७
राम

इतस्तस्यं प्रियागण्डूषगं ह्येनमित्यर्थः १

अकारं = २ दोषादीन बोमत इत्यननः = ३

रघाकितानुव्याधमुद्धमन् ॥ २० ॥ जगादवदनध्रुपद्मपयतपातिनः ॥ नयन्मधुलिहः श्वेतमु
दग्रदशनांशुभिः ॥ २१ ॥ कुलकैः ॥ यद्वासुदेवेनादीनमनादी नवमीरितं ॥ वचसश्चस्यसपरि कि
याकेवलमुत्तरं ॥ २२ ॥ नैतन्नद्यपिभूयस्यावचोवाचातिशयते ॥ इधनौघधागप्यग्निस्त्विषाना
त्तेतिमूर्षतां ॥ २३ ॥ संचिह्नस्याप्यतोस्येववाक्यस्यार्थगरीयसः ॥ सविस्तरतरावाचोभाष्यभवा
भवांतुमे ॥ २४ ॥ विरोधिवचसोभूकात्तवागीसानपिकुर्वते ॥ जडानप्यनुलो मार्यान्प्रवाचः क
तिनांगिरः ॥ २५ ॥ षड्रुणांशक्तयस्त्रिस्त्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः ॥ ग्रैथानधीत्ययाकर्तुमितिदुर्म
धसोपपलं ॥ २६ ॥ अनिलोडितकार्यस्यवाज्जालंवाग्निनोवृथा ॥ निमित्तादपराधेषोर्द्धानुष्ठ
स्येववलिता ॥ २७ ॥ सर्वकार्यशरीरेषुमुक्तं गिस्कंधपंचकं ॥ सौगतानामिवात्मान्योनास्ति

५. संश्लिष्यते २

नृहिरण्यमित्रलक्षणा चयापवयस्यानलक्षणस्यउदयाः = ३ वैभंलस्यंशदयंनिमित्तंवलसंवि
सिखःसिद्धयः = ३ दु निमित्तंजयती = २

माद्य
७

मंत्रोमहीभृतां॥२८॥ मंत्रोयोधवाधीरःसर्वांगैःसंवृतेरपि॥ चिरंनसहतेस्यातुंयेभ्योभेदो
कया॥२९॥ आत्मोदयःपरज्यानिर्दयनीतिरित्येती॥ तद्वृत्तीकृत्यकृतिभिर्वाचस्पत्यं प्र
तायते॥३०॥ तद्विद्योगाग्रेणापिनमहिष्मामहात्मनोपूणींश्चंद्रोदयाकांक्षीदृष्टांतोत्रमहा
राविः॥३१॥ संपदसुस्थिरंमन्योभवीतिसुख्ययापियः॥ कृतकृत्योविधिर्मन्येनवर्द्धयतितस्य
तां॥३२॥ समूलघातमघ्नतःपरान्नोद्यतिमानिनः॥ प्रध्वंसितांधतमसस्तत्रोदाहरणं
विः॥३३॥ विषदंमखिलीकृत्यप्रतिष्ठाप्यबुद्धिर्लभा॥ अनीचापंकतांधूलिमुदकंनावतिष्ठ
ते॥३४॥ ध्रियतेपावदेकोपिरिपुस्तावत्कृतःसुखं॥ पुरःक्षिप्वातिसोमंहिसेंहिकेयोसुरद्विषां
॥३५॥ सखागरीयानशत्रुश्चकृत्रिमस्तोहिकार्यतः॥ स्याताममित्रोमित्रोचसहजप्राकृतावपि

७
राम०

३६

अग्नेशोषंमृणात्तशोषंशत्रोःशोषंनशोषयेत्तद्विज्ञातव्यं॥

उपकर्त्रारिणासंधिर्न मित्रेणापकारिणा ॥ उपकारापकारो हिलक्ष्यं लक्षणमितयोः ॥ ३७ ॥ त्वया
विप्रकृतश्चैद्यो रुक्मिणी हरता हरे ॥ वद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैतरोः स्त्रियः ॥ ३८ ॥ त्वयि भो मंगते
जेतुमरोत्सीत्सपुरीमिमं ॥ प्रोषितार्यमणं मेरोरंधकारस्तरीमिव ॥ ३९ ॥ अलप्यालमिदं वभ्रो
र्यत्सदारानपाहरत् ॥ कथापि खलु पापानामलमश्रेयसेयतः ॥ ४० ॥ विराद्ध एव भवता विराडा
वद्धधावनः ॥ निर्वत्पतेरिः क्रियया सश्रुतश्रवसः सुतः ॥ ४१ ॥ विधाय वेरं सामर्षेनैरोरौक
दासते ॥ प्रक्षियोदधिषेकं क्षेपेतेतेभिमासुते ॥ ४२ ॥ मनागानभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु
यः क्षमा ॥ क्रियासमभिहारेण विराध्यंतं सहेतकः ॥ ४३ ॥ अन्यदा भूषणीपुंसः शैमोलजेव पो
षितः ॥ पराक्रमः परिभवे वैजात्यं सुरते ध्रुव ॥ ४४ ॥ माजीवनयः परावशादुःखदग्धोपि

नृशब्दो बहु
वचनो नैः ५

क्षमो २

गर्हितं जीवितं न माजीवति इत्यर्थः माक्ष
कक्षस्तु गुल्फे दोर्लेपापे जीर्णवने वने इति हेतः ३ कोशो इति सूत्रेण लट् शब्दो देशः ९

स्वेच्छावदृष्टा स्वद्वंद्वैरितावेतिताः समाः इति के शवः २

गोः शुक्लोऽथ लडित्यः २

माध०

१०

स५

जीवति॥ तस्या जननिरेवास्तु जननी क्लेशकारिणः॥ ४५॥ यादाहतेयदुत्थाय मूर्ध्ना नामधिरोह
ति॥ स्वस्था देवा प्रमानेपि देहिनस्तद्वरं रजः॥ ४६॥ असंपादयतः कंचिदर्थं जाति क्रियागुणेः॥
यदृष्टा शब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्मकेवलं॥ ४७॥ तुंगा वमितरानादौ नेदं सिंधावगाधता॥ अ
लंघनीयता हेतु उभयं तन्मनस्विनि॥ ४८॥ तुल्ये पराधे स्वर्भा तुंभा तुंभं तंचिरो गतं॥ हिमं
शुमा शुग्रं तेन न्मदि न्मः स्फुटं फलं॥ ४९॥ स्वप्नं प्रणामते त्वेपि परवाया बुधेषु वि॥ निदर्श
नमसाराणां लघुर्वङ्ग नृणां नरः॥ ५०॥ तेजस्वि मध्ये ते जस्वी दवीयान पिगाण्यते॥ पंचमः पंच
तपस्सुतापनो जात वेदसां॥ ५१॥ अरुचि हेल्या पादमुच्चैर्मूर्धं सुविद्विषां॥ कथं कारम
नालं वा कीर्तिर्धामधिरोहति॥ ५२॥ अंकाधिरोपित मृगश्चंद्रमा मृगलांछनः॥ केसरी

१०

राम०

निष्ठुरदिप्तमृगवृथोमृगाधिपः ॥५३॥ चतुर्थोपायसंसाध्येशत्रौसां चमपक्रिया ॥ स्वेद्यमामह
 रंप्राज्ञः को भूमापरिधिं वति ॥५४॥ सामवादाः सकोपस्यतस्यप्रत्युतदायकाः ॥ प्रतप्तस्येवसह
 सासर्पिषस्तोयविंदवः ॥५५॥ गुणानामायथातथ्यादर्थविज्ञावयीतिये ॥ अमत्पर्वजनाराज्ञो
 दूष्यस्त्रेशत्रुर्सेजिताः ॥५६॥ स्वशक्त्युपचयेकेचित्परम्यवासनेपरे ॥ यानमाङ्गुस्तादासीनंत्वा
 मुत्थापयतिद्वयं ॥५७॥ लिलंघयिषतो लोकानलंघ्यानलघीयसः ॥ यादवांभोनिधीचुंधेवैले
 वभवतः क्षमा ॥५८॥ विजयस्त्वयिसेनायाः साक्षिमात्रेपदिश्रुतां ॥ फलभाजिसमीक्षोक्तेबुद्धे
 भोगिवात्मनि ॥५९॥ हतेहिउंवरिपुणाराजिद्वैमातुरेनुधि ॥ चिरस्यमित्रवासनीसुदमोदम
 घोषजः ॥६०॥ नीतिरायदियरुम्पः परस्तन्मानिनेनोद्भिये ॥ विधुर्विधुंतुदस्येवपूर्णास्तस्योत्स

वेत्ताकुलेपिका
 रिधोरितिशास्त्रः
 ५

ध्यातृविधिः प्राप्तिः सारमुद्र
दत्तः प्रसारस्तुलाकाकादेवैश
त्रिवेजयंती = २

वज्रः स्याद्वेकुलं गोष्ठमिति वेजयंती = २

एकाधिकतराहृतिः

माघ०

११

वि०

वीरधशवः
पथिपाथेये
वर्तते। आ
सारोमे
प्रवलं। प्रसा
रोवनाजी
नो वामका
प्रादिः ६

वायसः॥६१॥ अथदृष्टंवलंसत्रमन्यथास्त्रनिर्यत्रितं॥ समानाधिकरणं हिते जस्तिमिरयोः कुतः
॥६२॥ इन्द्रप्रस्थागमस्तावत्कारिमासंतुवेदयः॥ आस्माकदेतिसांनिध्यवामनीभूतभरुदः॥६३॥
निरुद्धवीवधासौरप्रसारगाद्ववैतै॥ उपरुंधंतुदासार्हाः पुंरीमाहिषांतीद्विषः॥६४॥ यजतांयांउवः
स्वर्गभवविंदस्तपत्विनः॥ वयं हनामहिषतः सर्वः स्वार्थं समीहते॥६५॥ प्राप्यतां विद्युतांसीप
त्संपर्कादकरोचिषां॥ शस्त्रैर्द्विष छिरेषु दप्रोच्छलच्छोणितोक्षितैः॥६६॥ इतिसंरीभिरोवाणा
र्वलस्यालेखादेवताः॥ सभाभित्तिप्रतिधानैर्भयादन्यवदन्निव॥६७॥ निशम्यताः शेषगवीरभि
धातुमधोक्षजः॥ शिष्याय वृहतायत्युः प्रस्तावमदिशद्दृशा॥६८॥ भारतीमाहितमामथानु
द्धतमुद्धवः॥ तथ्यामुतथ्यानुजवज्रागादायेगदाग्रजं॥६९॥ संप्रत्यसांप्रतैवकुमुक्तेमुश

प्रस्तावः स्याद्वसतः इत्यमनः = २

११
राम०

उज्ज्वलितमुपन्यस्तमितिवेज्यंती = ५

लपाणिना॥ निर्धारितेथेलेखेनखल्लकारवलुवाचिकं॥७०॥ तथापिद्यन्मयापितेगुरुरित्येवं
गौरवं॥ तत्प्रयोजककर्तृत्वमुपैतिममजल्पतः॥७१॥ वर्यैः कतिपयैरेवग्रथितस्यस्वरैरिव॥ अ
नन्तावाङ्मस्याहोगेयस्येवविचित्रता॥७२॥ बहूपिस्त्वेष्याकर्मप्रकीर्णमभिधीयते॥ अत्र
द्वितार्थसंबन्धः प्रबन्धोदुदाहरः॥७३॥ मदीयसीमपिद्यनामनल्यगुणकल्पितं॥ प्रसारयति कुश
लाश्चित्रांवाचपटीमिव॥७४॥ विशेषविदुषः शास्त्रंयत्तवोद्गाह्यतेपुरः॥ हेतुःपरिचयस्थैरेव
वक्तुर्गुणानिकैवसा॥७५॥ प्रज्ञात्मादावतः स्वामीयतेताधातुमात्मनि॥ तौहिमूलेमुदेष्टीता
जिगीषोरात्मसंपदः॥७६॥ सोपधानं धिर्यधीराः स्थेयसंखदयंतिये॥ तत्रानिशानिष्पत्त्यास्तेजानते
जातुनश्रमं॥७७॥ स्पृशतिशरवतीर्क्षास्तोकमीतर्विशतिच वक्रस्पृशापिस्थूलेनस्थायतेवहिस्त्ववत्७८

प्रनुशक्तं न उपधानं विशेषः स्यात् गेन्दुकेष्वपि येषु विवेकिभूः = २

माघ

१२

आरभंतेत्यमेवाज्ञाः कामैव्या^{आकुलः}भवंति च ॥ महारंभाः कृतधियस्तिष्ठेति च निराकुलाः ॥ १७८ ॥ उपा
 यमास्थितस्यापि नश्यंत्यर्थाः प्रमाद्यतः ॥ हंति नोपशयस्थोपिशया लुर्मगा पुर्मगान् ॥ १७९ ॥ उदे
 तुमत्पजनीहाराजसुहादशखपि ॥ जिगीषुरेको दिनकृदादित्ये श्विकल्पते ॥ १८० ॥ तेत्रवापवि
 दायोगैर्मंडलान्यधितिष्ठता ॥ सुनिग्रहानरेन्द्रेण फणीद्राश्वशत्रवः ॥ १८१ ॥ करप्रवेया मुत्तुंगः
 प्रभुशक्तिं प्रथीयसीं ॥ ज्ञावलवृहन्मूलः फलत्पुत्साहपादपः ॥ १८२ ॥ बुद्धिशस्त्रः प्रहृत्यं
 गोघनसंवृत्तिकंचुकः ॥ चारेक्षणे दूतमुखः पुरुषः कोपि पार्थिवः ॥ १८३ ॥ तेजः दामावानैको
 तः कालज्ञस्य महीयते ॥ नैकमोजः प्रसादो वा सभा वै विदः कवेः ॥ १८४ ॥ कृतापचारोपि परै
 नाविंशतविक्रियः ॥ असाध्यः कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा ॥ १८५ ॥ मृदुव्यवहितं तेजो भो

स्यायि जावानवर्तते तदुक्तं रतिरि सञ्च को कश्च को धो सा हो न
यतथा ॥ जु गुप्ता विस्मयसमाः स्यायि जावाः प्रकीर्तिताः = २

कुमर्थान् प्रकल्पते अदीपः स्नेहमादत्ते दशायाम्तरस्थया ॥ ८७ ॥ नालेव ते देष्टु कताननिषीद
ति पौरुषे ॥ शार्दार्यो सत्कविस्त्वाद्यं विद्वानपेक्षते ॥ ८८ ॥ स्यायि नोर्थे प्रवर्तते भावाः संचारि
तो यथा ॥ रसस्यैकस्य भूयांसस्तथानेतुर्महीभृतः ॥ ८९ ॥ अनल्पवात्प्रधानचाद्वेशस्येव
तेरस्वराः ॥ विजिगीषोर्नृपतयः प्रयांति परिवा रतां ॥ ९० ॥ अथ नारभमाणस्य विभोरुत्पादिताः
परैः ॥ ब्रजंति गुणतामर्थः शार्दश्च विहाय सः ॥ ९१ ॥ यातव्यपार्श्निग्राहादिमालायामधिक
द्युतिः ॥ एकार्थतैतुप्रोतायां नायको नायकापते ॥ ९२ ॥ बाहुगणमुपदुर्जीतशक्त्यपेक्षो रसाय
नं ॥ नवं तस्यैव चांगानि स्यात्स्मृतिवलवंति च ॥ ९३ ॥ स्थानेशमवतां शक्त्या व्याप्तामेव द्विरं
गिनां ॥ अथ यथा बलमारंभो निदाने क्षयसंयुक्तः ॥ ९४ ॥ तदीशितारं चेदीनां नवांस्तमवर्मस्तमा ॥ नि

नायको ने तरिष्टो हेतु
न यान लावनीति विष्टः = २

उपचयापचय रहितायामवस्थायां इत्यर्थः = २

रसायनं वि
हं मे पि तस्य
वा जिति
षधे = इति
निविष्टः =
ति विष्टः = ३

१ जुगपदे जे हो पना पावित्य फलं हो नरा गयो रितिराश्वतः=१ नः इत्यपि पाठः=२
मरः=४

माघ
१३

प्रदोषौ दुष्टरात्रौ
शाविति वै जयंती
=४

हं त्प्रीतिं कैपदेय उदात्तः स्वरा निव ॥ ८५ ॥ मावेदियदसाने को जेतव्यश्चेदिराडिति ॥ राजयक्षमेवो
गानां समूहः समहीभृतां ॥ ८६ ॥ संपदित फलस्तेन सपक्षः परभेदनः ॥ कार्मुकेणो वगुणो नावा
राः संधानमेष्यति ॥ ८७ ॥ ये चान्ये कालयवनसाल्वरुक्मिद्रुमादयः ॥ तैमः स्वभाक्स्तेष्वेनैव
दोषमनुयायिनः ॥ ८८ ॥ उपजापः कृतस्तेन ताना कोपवतस्त्वयि ॥ आशुदीपयिता लोपिसा
प्रीने धानि वनिलः ॥ ८९ ॥ बृहत्सहायः कार्या तं हो दीयानपि गच्छति ॥ सैभूयां भो धिमभ्येति म
हान धानगायगा ॥ ९० ॥ तस्य मित्राण्यमित्रास्ते ये च ये चोभये नृपाः ॥ अभिदुर्कै त्वये नैते गीतार
स्त्वामतोपरे ॥ ९१ ॥ मखविघ्नाय सकलमित्यमुत्थाप्य राजकं ॥ हंत जातमजातारेः प्रथमेन च
यारिणा ॥ ९२ ॥ सैभाव्य चामतिभरक्षं स्कंधं सवांधवः ॥ सयमधरधुरांधर्मराजो विवहते
॥ ९३ ॥ महात्मानो नुष्ट्रंति भजमाना निपूनपि ॥ सपत्नीः प्रापयैत्यधिं सिंधवो नगनिभ्रगाः ॥ ९४ ॥

राहो धांते गुणो न
मइत्यमरः=३

१३
राघ

अति संधाय=३

हा २

मंत्रजिह्वः सत्रजिह्वः सुजिह्वः स्वावाहनः ३ अतिप्रायः छंदः आशयः इत्यमरः १ ३-आगोपराधो मंत्रुश्चेत्यमरः

चिरादपिक्लाकारो वलिनः सिद्धयेरिषु ॥ दैदानुवृत्तिदुःसाध्याः सुहृदो विमनीकृताः ॥ १०५ ॥ मन्य
 स्वरिवधः श्रेयान्प्रीतयेनाकिनामिति ॥ पुरोडाशभुजामिष्टमिष्टिं कर्तुमलंतरां ॥ १०६ ॥ अमर्तेनाम
 यत्सीतोमंत्रजिकेष्टुजुहति ॥ शोभैवमंदरक्षुप्रक्षोभितां भोधिवर्णना ॥ १०७ ॥ सैहिष्येशतमांगांसि
 सूनोस्तइतियत्त्वया ॥ प्रतीक्ष्येत्प्रतीक्ष्यैपितृष्वेप्रतिश्रुते ॥ १०८ ॥ तत्क्षणा नारुतुदाबुद्धिः कर्म
 शांतं प्रतापवत् ॥ नोपितापिमनः सोऽप्यवागेकावाग्मिनः सतः ॥ १०९ ॥ स्वयीकृतप्रसादस्य तस्या
 क्रोभानुमानिव ॥ समयावधिं मप्राप्य नांताया लेभवानपि ॥ ११० ॥ कृत्वा कृत्य विदस्तीर्थैः रंतः
 प्रणिधयः पर्द ॥ विदां कुर्वंतु महत्स्तलं विद्विषदं भसः ॥ १११ ॥ अनुत्सृज्य पदं न्याससहृतिः सन्नि
 वेधना ॥ शब्दविद्योवनोभातिराजनातिरपस्यशा ॥ ११२ ॥ अज्ञातदोषैर्दोषज्ञैर्दूष्यो नयवेतनैः ॥

पूज्यः प्र
 तीक्ष्ण इत्य
 मरः २४

इति अर्थजीव
 नृपसिद्धिर्वत्स
 ती = २

प्रणिधिरुद्विषुषः इति हलो युधः २ ॥ अशश्वरः तथा वयथा अर्थवर्णो न वलः स्मरो हेर कउ अते इति हलो युधः १
 अधः स्वनूपयोरस्त्री तलमित्यमरः २ ॥ शब्दविद्यापदोपस्यशः शास्त्रादंज
 समर्थकउपोद्धातसदर्थग्रंथः १

१४॥
॥ माघ

भेदाः शत्रोरभिवाक्तशासनेः शामवायिकाः ॥११३॥ उपेयिवांसिकर्तारः पुरीमाजातशात्रवां ॥ रा
जन्यकान्युपायैरेकार्थानिचरेस्तव ॥११४॥ सविशेषं सुतेपांडोर्भीक्तिं भवति तच्चति ॥ वेरायिता
रस्तारलाः स्वयं मत्सरिताः परे ॥११५॥ यद्गहात्मविदे विद्युत्तमध्ये सहसंहृदि जुजोपि भभुजः स्युः
॥ वलिपुष्टकुलादिवान्यपुष्टैः पृथगस्मादचिरेण भावितातैः ॥११६॥ सहजर्वणलदोषसमुद्भ
तश्चलितदुर्वलयक्षपरिग्रहः ॥ तव दुरासदवीर्यविभावसौशलभतोलभतामसुहृताः ॥११७॥ ३
तिविशंकलितार्थमोद्धवं वाचमेनामनुगतनयमार्गमर्गलांदुरायस्य ॥ न नितमुदमुदस्य
दुच्चकैरुद्धितोरः स्थलनियतनिषत्सश्रुतां श्रुश्रुवान्सः ॥११८॥ ॥ इति श्रीशिषुपाल
वधो महाकाव्ये माघकृतो श्रीकर्मव्रसंभाषणं नाम द्वितीयः सर्गः ॥२॥ कौवेरदिप्रागर्भपास्यमर्ग

१४
राम

इंद्रो दुश्प्रवृत्तः हरि रित्तः कायुधः = १

मंगस्त्यमुष्मांशुरिवावतीर्णः॥ अथेतयुद्धाभिनिवेशसौम्योहरिहरिप्रस्थमथप्रतस्थे॥१॥
जगत्प्रवित्रैरपितंनपादैः स्पृष्टंजगत्पूज्यमयुज्यतार्कः॥ यतोवृहत्पार्वत्तवेदवात्रुतस्या^{१५३}
तपत्रंविभरांवभूवे॥०२॥ मृगालसूत्रामलमंतरेणस्थितश्चलच्चामरयोर्द्वयंस॥ भेजेभितः
पातुकसिद्धसिंधोरभूतपूर्वोश्रियमवुराशेः॥०३॥ चित्राभिरम्योपरिमोलिभाजांभाभि
मणीनामनगायसीभिः॥ अनेकधातुधुरिताश्रमर श्रौंगोविर्द्धनस्याकृतिरन्वका^{१५५}
रि॥०४॥ तस्योद्भिसकाचनकुंडलाग्रप्रत्युष्मगारुतारत्नभासा॥ अवापवाल्पोचितनील^{१५६}
कंठपिष्ठावच्छादकल नांमिवोरः॥०५॥ तमंगदेमंदरकूटकोटिव्याघरनोत्रेजनयाम
णीनां॥ वंहीयसादीक्षितानकेनचक्रास्यामासतुल्लसती॥०६॥ निसर्गरक्तैर्वलय

शे ५

अंमस्त्रेणु चि
तंन्या यमिति
२४: ३

पिच्छमेवावच्छा
मालिकांतस्या
आकलनबंधने
अवापव २

ला २

माघ०
१५

वनहताम्राग्मरश्मिद्युरितैर्नखाग्रेः॥ व्यद्योततीद्यापि सुरारिवक्षोविक्षोभजास्रकूत्तपितौरवा
सौ॥७॥ उन्नोयदिद्योमिष्टयकृप्रवाहोवाकाशपागापयसःपतेतां॥ तेनोपमीयेततमा^{लनील}
मा^{मुक्तमुक्तालतमस्पवक्षः}॥८॥ तेनोभसोसारमयःप्रयोधोदध्रेमणिर्दी^{धितिदी}पिताशः॥९॥
तर्वसनविंवगतस्तदंगेसाक्षा^{दिवाल}रूपतयत्रलोकः॥१०॥ मुक्तामयसारसनावलंविभा^{कटिवंधन}
तिस्मदामाप्रपदीनमस्य॥११॥ अंगुष्ठनिष्पूतमिवोर्ध्वमुखैस्त्रिस्तोतसःसैततधारमभः॥१२॥
सुंदनीलस्थलनीलमूर्त्तारराजकैर्परिशांगवासाः॥ विष्टत्वरैर्वुरुहंरजोभिर्यमस्वसुंष्टि
त्रउवोदभारः॥१३॥ प्रसाधितस्यायमधुद्विषोभूदनेवल्हमीरितियुक्तमैतत॥ वपुष्यशेषे
खिललोककातासानन्यकाता^{ह्युरसी}तरातु॥१४॥ कपारविस्तीर्णमनोरमेरःस्थलस्थ

कर्त्तृकावनंशुधयविशेषोवातद्विपिशं
जेवाससीयत्येति=२

१५

तथीलनसप्तस्य ॥ आनंदितशेषजनावभूवसर्वांगसंमिर्त्यपरैवलक्ष्मीः ॥ १७॥ देव्याधिपप्रा
 णामुखेनानखानामुपेयुषाभूषणतांक्षतेन ॥ प्रकाशकार्कश्यगुणौदधानाः सनैतरुण्यः प
 रवपुरेन ॥ १८॥ आकर्मितवोर्द्धमतिक्रशीयानंभुत्रतत्त्वात्कुचमंडलेन ॥ नन्यममथ्योतिगुरु
 त्वभाजानितांतमोकातइवांगनानां ॥ १९॥ यांयां प्रियेधेक्षतकातराक्षीसासाक्रियानम्रमुखीव
 भूय ॥ निःशकमन्याः सममाहितेभ्योस्तत्रोतरेजधुरमुंकटाक्षैः ॥ २०॥ तस्यांतसीसूनसमान
 भासोधाभ्यन्मनूषावलिमंडलेन ॥ चक्रेणरेजेयमुनाजलोघः स्फुरन्महावर्तइवैकवाङ्कः
 ॥ २१॥ विरोधिनोविग्रहभेददक्षामूर्तेर्वैशक्तिः क्वचिदस्वलती ॥ नित्येहरेः सन्निहितानि
 कामैकोमोदकीमोदयतिस्मंचेतः ॥ २२॥ नकेवलंयः स्वतयांमुरोरेनन्यसाधारणातांद

माघ०
१६

धानः॥ अत्यर्थमुद्देजयितापरेषां नाम्रापितस्मैव सनंदको भूतः॥१८॥ ननीतमन्येन नतिं
कदाचित्कणितिक प्राप्तगुणं क्रियासु॥ विधेयमस्या भवदतिकस्थं शार्ङ्ग धनुर्मित्रमिव दश
यः॥१९॥ अष्टमं प्रवुद्धीरनाद कृष्णार्त्तवाभ्यर्त्तचिरेकहंसः॥ मीदानिलापूरकृतं दधाने
निधानं मश्रूयतयांचजन्यः॥२०॥ राजसंपादकमिष्टसिद्धेः सर्वासु दिद्व्यप्रतिषिद्धमा
र्गं॥ महारथः पुष्परथः ^{कोजस्यंदने} रथांगादिप्रक्षपानाथ इवाधिगूढः॥२१॥ धजाय धामाददृशे रथो
रः संक्रांतमूर्तिर्मणिमेदिनीषु॥ फणावतश्चासयितुं रसायास्तलं विविक्षां त्रैवपन्नगारिः
२३॥ प्रियासतस्तस्य गह्वरं ध्रुविदापद्यानूपहप्रणादः॥ जलांतराणीव महारिबोधः श
द्वांतराण्यंतरयांचकार॥२४॥ यतः स भर्ता जगतां जगाम धर्त्री धरित्र्याः फणिना ततो धः॥ महा

१६
॥ राम०

भ्राभुग्रशिरःसहस्रसाहाय्यं यजुजं प्रससे ॥२५॥ अथोच्चैस्सोरणसंगभंगभयावन^{श्री}
 तकेतनानि ॥ क्रियाफलानीवसुनीतिभाजं सैन्यानि सोमाच्यमच्युसं ॥२६॥ श्यामारुणो
 वाराणादानतोयैरां लोडिताः कांचनभूषणाः ॥ आनेमिमग्रेः शिति कंठपिष्ठक्षोदयुतश्चक्षु
 दिरेण्यौघैः ॥२७॥ नलेघयामासं महाजनानां शिरांसि नैवोद्धतिर्माजगाम ॥ अचेष्टतां श्याप
 दभूमिरेणुः पादाहतोयत्सदृशंगरिम्नः ॥२८॥ निरुधामानायदुभिः कथंचिन्मुकुटं नदुच्चि
 क्षिपुर्गपादान् ॥ ^{उत्तेताया} अवेद्युत्तमार्गरुधः करीडा नुल्लंघ्यांगुतुर्गगास्त्रदीषुः ॥२९॥ अवेक्षिता
 नायतवल्गामग्रेतुरंगिभिर्यत्ननिरुद्धवाहैः ॥ अक्रीडितान्पांशुभिरेत्पतर्तां निन्युर्जनन्यः
 द्युकान्पथिभ्यः ॥३०॥ दिदृक्षामाणाः प्रतिरथ्यमीयुर्भुरारिर्मारादिनधीजनौघाः ॥ अनेकशः

कुतः यस्याङ्क
 दिः सुगोशुख
 गुणमिहात्मस्य
 च सदृशमनुर
 यमचेष्टते अथ
 नरपथपाहव

माघ०

१७

एष स्यात्तं गतं
न तावत्तं २
न ज्ञानातिशयः

परिचितमपीत्यर्थः १ या ५ नलंसमुद्रोदकेभित्ता उस्थितेति शेषः ३

संस्तुतमप्यनल्पानवनवप्रीतिर्हो करोति ॥ ३१ ॥ उपेधुषोवर्मनिरंतराभिरसौ निरुध्वास
मनीकिनीभिः ॥ ३२ ॥ रथस्य तस्यां पुरिदत्तवद्दुर्विद्वान् विदामास शनैर्नयात् ॥ ३३ ॥ मध्ये समु
द्रं ककुभः पिशांगीर्यो कुर्वती कांचनवप्रभासा ॥ ३४ ॥ तुरंगकांता मुखरुवावाहज्वालेवभि
वाजलमुत्तलास ॥ ३५ ॥ कृतास्पदाभूमिभृतांसहस्रे सुदन्दभः परिवीतमूर्तिः ॥ अनिर्विदा
याविदधे विधात्राष्टिवाः प्रतियातनेव ॥ ३६ ॥ त्वष्टुः सदाभ्यासगृहीतशिल्प
विज्ञानसम्पत्प्रसरस्पर्सीमा ॥ अदृश्यादर्शतलामलेषु छायेव यास्वर्जलधेर्जलेषु ॥ ३७ ॥
रथांगभर्त्रेभिनवं वराय यस्याः पितेव प्रतियदितायाः ॥ ३८ ॥ प्रेम्णैर्कण्ठं मुकुटं कभाजोरत्ना
वलीरवुधिराववध ॥ ३९ ॥ यस्याश्चलद्वारिधिवारिवाची छरो छलैर्वैकुलाकुलेन ॥ वप्रेण

मुष्णो वदिकर्मकः १

हं १

निरुध्वासमिर्गा उत्तरज्ज्वाला
यस्मिन्सतं अनिस कट
मित्यर्थः १

न निविद्यते न विद्यते
इति अत्रिर्वि
७ तं न विधा
राम नो ६

तं

पर्यंतचरोरुचक्रः सुमेरुवप्रोचहमंचकारि ॥३३॥ वनेकूपथेपूगकृतानियत्रभ्रमागते
 रं वुभिं वुराशिः ॥ लोलैरलोलद्युतिभांजिमुप्रनरत्नानिरत्नाकरतामवाप ॥३४॥ अंभश्च
 तः कोमलस्तराशीर्नपांनिधिः फेणपिनद्धनासः ॥ यत्रोपेदाहुमिवोपतल्यैर्विस्तारयामा
 संगहस्तैः ॥३५॥ यद्यलमुत्तुंगतयाविजेतुंदुरादुदस्थीयतसागस्या ॥ महोर्मिभिर्व्याह
 तवांछितार्थैर्ब्रीडादिवाभ्यासैर्गैर्विलित्ये ॥३६॥ कुतहलेनेवजवाहुपेत्यप्राकारभित्ता
 सहसानिषिद्धः ॥ सन्नरोदीर्घशर्मवुवर्षवाजेनयस्यावहिरं वुवाहः ॥३७॥ यदंगानात्प
 सत्पतायाः कंचिदुणंभेदकमिच्छताभिः ॥ आशितोद्धामनुरं पारोभिश्चक्रे प्रजाः स्वाः
 सनिमेषचिह्नः ॥३८॥ सपुरनुषारं शुमराचिजालैर्विनिद्रुताः स्फटिकसौधपत्ताः ॥ आरुह्यमा

अपक्रताः स्फटिकसौधमेस्फटिकाः १
 नरेकरूपा
 पत्तेरगल्यमा
 पादस्यार्थः २ अत्रकामायालंकरः समागम्यं गुणं

यत्रवत्तनरेकना १

माघ
१८

समरापांडुतया
लक्ष्मिः विचित्र
वर्णना उदेनग
समाप्तिगम्य

पस्यां गृहेषु अस्मिन्निधत्तपारत्नवित्री नाम ति स्त्रि
गधतया । आलेख्यं कर्तुमशक्नुवन्तो युवानः प्रति पयसां समूहं मुकुर्वन्ति स्म २
विंवितांगः स्वयंतो मुसकांतमूर्त्तयः सक्तः ॥ रत्नवित्रीः सजीवचित्राः सचतनचित्रवती दिव्यकुः ४
रतिकाले २
र्याः दारादासुरास्यां नभोगतां देवा इव वराज नः ॥४३॥ कांतेंदुकांतोपलकुट्टिमेषु प्रतिक्षेपहर्म्यतले
पुयत्र ॥ उच्चैरंधः पातिपयो मुचोपि समूहमूकः पयसां प्रसाल्यः ॥४४॥ रतौ क्रियायत्रनिशो
मदीपानजलागतौ भ्योधिगृहं गृहिरापः ॥ विभ्युर्विडालेक्षणाभीषणाभ्यो वैदूर्यकुड्येषु श
शिद्युतिभ्यः ॥४५॥ यस्यामिति श्रद्धातया गृहेषु विधातुर्मालेख्यमशक्नुवन्तः ॥ चक्रयुवानः
प्रतिविंवितांगाः सजीवचित्रा इव रत्नभिन्नाः ॥४६॥ सावर्ण्यभाजां प्रतिमागतानां लक्ष्यैः स्म
रापांडुतयांगानां ॥ यस्यां कपोलैः कलधौतधामस्तभेषु भेजमणिदरपताश्रीः ॥४७॥ शुकां
गनीलोपलनिर्मितानां लिखेषु भासा गृहदेहलीनां ॥ यस्यामलिंदेषु नचकुरैव मुग्धोगना
गोमयगोमुखानि ॥४८॥ गोपावसीषु क्षणमस्थितानां मालं विभि श्रुं द्रकिणी कलापैः ॥ हरि

विचित्र २

सामान्या लंका

१८

राम

गारुत्मतं मरुतमशमनं नैरिहिरामणि

तुलासाम्ये स्त्रं न पीठं निवेन

अशुभ

रामाणि श्यामवर्णाभिरामैर्हृदि नाद्यैरिव यत्र रेजुः ॥४८॥ बृहत्तुलैरप्यतुलैर्वितानमालाव
नद्धैरपि चावितानैः ॥ रेजे विचित्रैरपि यासचित्रैर्गृहीतैर्विशालैरपि भूरिशालैः ॥४९॥ विवर्तयत्क
त्रिमप्रविष्टैः कपोतया लीघुनिकेतनानां ॥ मार्जारमप्यानतनिश्चलांगयस्यांजनः कृत्रिम
मैवमेने ॥५०॥ क्षितिप्रतिष्ठेऽपि मुखारविन्दैर्वधूजनश्चन्द्रमधश्चकार ॥ अतीत नक्षत्रपथानि
यत्र प्रासादशृंगाणि दृष्ट्या ध्रुवस्तनू ॥५१॥ रम्या इति प्राशवतीः पताकारांगविविक्ता इति वद
यती ॥ यस्यामिसेव तनू मङ्गलीकाः समैव धूमिर्वलभीर्जुवानः ॥५२॥ सुगन्धितामप्रतियत्नपू
र्वा विभ्रंति यत्र प्रमदाय पुंसां ॥ मधूनिवक्रानि च कामिनीनामामोदकर्मव्यतिहारमीदृश ॥५३॥
५४॥ रतांतरे यत्र गृहांतरेषु वितर्दिनिर्धूहविट्कनीडः ॥ रुतानि शृण्वन्वयसांगणोत्तैवाशित्यततो

॥ दामारं तु वलभी इति ३ अन्योन्यांगं धेवाभ्योऽयं
वासयामासुरित्यर्थः २

कनीकनीदे
ति ३

माघ
१६

पस्फुटमौनानां ॥ ५५ ॥ छनेर्धृषिस्पष्टतरेषु यत्र स्वच्छानिनारीकुचमंडलेषु ॥ आकाशसा
धुरैवराणि ननामतः केवलमर्थतोपि ॥ ५६ ॥ यस्यार्मजिह्वा मरुतीर्मपंकाः सीमानर्मत्वा
त्यजतः ॥ जनैरजातस्रवलनेनैजालुह्येर्ष्यमुच्यंत विनीतमार्गाः ॥ ५७ ॥ परस्परस्पर्द्धिपराद्धीरूपाः
पौरस्त्रियो यत्र विधायवेधाः ॥ श्रीनिर्मितिप्राप्त्युता हते कवोर्गोपमावाच्यमममार्ज ॥ ५८ ॥
क्षुसांयं दत्तः करणो न वृक्षाः फलंति कल्पोपपदास्ति देव ॥ अध्रुषस्तामभवन्नजनस्य याः स
म्यदस्तामनसोर्ष्यभूमिः ॥ ५९ ॥ कलादधानः सकलाः स्वभाभिर्हृद्रसयन्सौधसिताभिरी
शाः ॥ यौरेवता जानिरियेष हातुं न रौहितोद्यो न च रौहिणीशः ॥ ६० ॥ वाणा इव व्याहतशंभुमु
क्तेरसि निर्मासाद्य जनार्दनस्य ॥ शरीरिणा जैव शरेणा यत्र निःशंकमूषेमकरधजेन ॥ ६१ ॥

१६
राम०

कनीकनीध्वयटलप्रोतेषयटलंरुद्रिः। कृदमपर्यायोपहलु। पहलांतेखिरेनुः।
छरिषी। तरंचलुवाचिनीबलीकनीध्वे। छरिषीधारेवंपेजे
नेपेधानसीजिध्वेकः।

तलासाभ्येसंनयीवृत्तिवेज

अशून्ये

रामाश्यामहणाभिरामैर्हहाणिनाद्यैरिवयत्रेजुः॥४८॥ बृहत्तुलैरप्यतुलैर्वितानमालाव
नक्षैरपिवावितानैः॥ रेजेविचित्रैरपियासचित्रैर्हैर्विशालैरपिभूरिशालैः॥४९॥ चित्रं सयाव
त्रिमपत्रिपंक्तेः कपोतयालीषुनिकेतनानां॥ मार्जारमप्यानतनिश्चलांगायस्यांजनः कत्रिम
मेवमेने॥५०॥ हितिप्रतिष्ठैपिमुखारविंदैर्वधूजनश्चंद्रमधश्चकार॥ अतीत नक्षत्रपथानि
यत्रप्रासादशृंगाणिवृथाधिरुचन॥५१॥ रम्याइतिप्राशवतीः पताकारांगंविविक्ताइतिवर्द्ध
यतीः॥ यस्यामिसेवंतनैर्महलीकाः समैवधूमिर्वलभीर्बुवानः॥५२॥ सुगंधितामप्रतियत्नपू
र्वाविभ्रंति यत्रप्रमदायपुंसां॥ मधूनिवक्रानिचकामिनीनामामोदकर्मव्यतिहारमीन
५३॥ स्तांतरेयत्रगृहांतरेषुवितर्दिनिर्धूहविटंकनीडः॥ रुतानिश्चरावच्यसांगतोतिवारि

कनीकनीडे
ति ३

कृदागारंनुवलभीइति३ अन्योन्यांगंधेनामोमं
वासयामासुरित्यर्थः २

निषेव्यमानेन शिवैर्मरुद्भिर्ध्यास्यमाना हरिणा विराय ॥ उदम्भिरत्नांकुरधाम्नि सिंधोर्वाक्कास्त
मेरावमरावतीया ॥ ६२ ॥ स्निग्धां जनयामरुचिः सुहृत्तोक्त्वा इवाधिसितवर्णाकांतेः ॥ विशेषको वा
विशिष्येयस्याः श्रियं त्रिलोकी तिलकः संख ॥ ६३ ॥ तामीक्षमाणाः सपुंरुपुस्तात्प्रापत्य तोली
मंतुलप्रतापः ॥ वज्रप्रभोद्गासिसुराबुधश्रियं देवसेनैव परैरलंघ्या ॥ ६४ ॥ प्रजडैर्वांगादै
विंदनाभैः शंभोर्जटाज्जटतीर्त्तुं दिवापः ॥ मुखार्दिवायश्च तयो विधातुः पुरीन्निराबुर्मधुजिह्व
जिह्वः ॥ ६५ ॥ श्लिष्यद्भिर्न्योन्यमुखाग्रसंगसवलत्तवलीनं हरिभिर्विलोलेः ॥ परस्परोत्पीडि
त जानुभागादुःखेन निश्चक्रमुश्च वाराः ॥ ६६ ॥ निरंतरालैर्पिक्मुच्यमाने दूरं पथि प्राणभ
तांगणोन ॥ तेजो महद्भिस्तमसे वदीपैर्दिपैरैवाधर्मयावभूवे ॥ ६७ ॥ शनैरनार्यतरयात्पततो

सर्वयामस

माघ०
२०

रथाः क्षितिहस्तिनखदिश्वेदैः ॥ सयत्नसूतायतरश्मिभुग्रग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरंगैः ॥ ६६ ॥ वलो
मिभिस्तत्त्वाणह्यमानरथाभुजायाक्लयेरैवास्याः ॥ प्रायेणानिःक्रामतिचक्रपाणोनेष्ट
पुरेद्धारवतीत्वर्मासीत् ॥ ६७ ॥ योजलं नीरनिधेरपश्यन्मुरारिर्नीलपलाशरागाः ॥ वनाव
लीलकलिकासहस्रप्रतिक्षालितकूलितशेवलाभाः ॥ ७० ॥ लक्ष्मीभृतौभोधितराधिवासा
ननुमानसोनीरदनीलभासः ॥ ललावधूसंप्रयुजोऽधिवेलं वरुचकतान्स्वानिवपश्यतिस्म
॥ ७१ ॥ आश्रितभूमिरसितारमुच्चैर्लीलजुजाकारहृत्तरंगैरेगायमानेपतिर्मापगानाम्
सार्वपस्मारिणामाशशंके ॥ ७२ ॥ पीत्वाजलानां निधिनातिगार्ह्यद्विष्टिगतेष्वामनिनैव
मांतीः ॥ क्षिप्तांश्चैवैदोः सरुचोधितारं मुक्तावलीरंकलयांचकार ॥ ७३ ॥ सारोपमुर्वीमनि

२०
राम०

ससंभ्रमं आर्द्रं वरसहितं २

शंनदंतोयैः प्रावयिष्यंतिसमंततोमा ॥ तान्येकदेशान्निभृतं पयोधेः सोमं सिमेधान्पि
वतोददर्श ॥ १४ ॥ उद्धृत्य मेघैस्त एव तोयमर्थमुनीदैरिव संप्रणीताः ॥ आलोकयामा
सहरिः पतंतीर्नदीः स्मृता वैदमिवावुराशिः ॥ १५ ॥ विक्रायदिश्यानिधनान्युत्तरेण द्वेपानि
सावुत्तमलाभनाजः ॥ तरीषुतत्रत्यमफलुभांउंसयात्रिकानावप ^{५ आदयः} तोभ्यनेदत् ॥ १६ ॥ उ
त्पित्सवोर्तर्नदभर्तुरुच्चैर्गरीयसानिश्चसितानिलेन ॥ ययांसिभक्तपागरुद्धजस्य धजा
निवोच्चिह्निपिरेफरांदाः ॥ १७ ॥ तर्मागतैर्वीक्ष्य युगांतबंधुमुत्संगशय्याशयमवुराशिः ॥ प्र
त्युज्जगामैव गुरुप्रमोदप्रसारितोत्तुंगतरंगवाङ् ॥ १८ ॥ उत्सेगितांभः कणिको नभस्वानुद
चतः स्वेदलवान्ममार्ज ॥ तस्यानुवेलंब्रजतोनुवेलुर्मलालतास्फालनलस्रगोधः ॥ १९ ॥ उत्ता

उत्तरकालीवन २

माघ
२१

लतालीवनसंप्रवृत्तसमीरसीमैतितकेतकीकाः॥ आसेदिरेलाव्यसैंधवीनांचमूचरैःकचै
नुवांप्रदेशाः॥८०॥ लवंगमालाकलितावतंसास्तेनालिकेरांतरपःपिवंतः॥ अस्वादित
दिक्रमुकाःसमुद्राद्भ्रागतस्यप्रतिपत्तिर्माधुः॥८१॥ तुरगशतकुलस्यपरितःपरमेकतु
रंगजन्मनःप्रमथितभूभृतःप्रतिपथ्यमथितस्यभृशमहीभृता॥ परिवलतोवलानुजवल
सापुरःसततंधृतश्रियश्चिरविगतश्रियोजलनिधेश्चतदाभिवर्द्धतरंमहत्॥८२॥ इतिश्री
शिशुपालवधोमहाकाव्योमाघकृतोद्धारकावर्णिजनामृततीयः॥८३॥ निश्वासधूमंस
हरत्त्रिभाभिर्भित्थितंभूमिमिवोरगाणां॥ नीलोपलस्पृतविचित्रधातुमसौगिरिरेव
तर्कददर्श॥८४॥ गुर्वीरजस्रंदृष्टदःसमंतादुपवर्ष्युपर्य्युमुचांवित्तानैः॥ विंध्यायमानैदिव

२१
राम०

ससाभर्तुर्मार्गिंपुनरोद्भुमिवोन्नमद्भिः ॥२॥ क्रांतं रुचाकांचनवप्रभाजानवप्रभाजालभृतं मरु-
नां ॥ श्रितं शिलाश्यामलताभिरामं लताभिरामं वितषद्यदाभिः ॥३॥ सहस्रसंख्येर्गगनं शिरो-
भिः पादैर्भुवं व्याप्य वितिष्ठमानं ॥ विलोचनस्थानगतो ह्यरश्मिनिशाकरसाधुहिरण्यगर्भ ॥४॥
क्वचिजलापायविषांडुराणि धौतोत्तरीयप्रतिमश्च वीनि ॥ श्रभाणि विभ्राणमुमंगसंगविभक्त-
भस्मानमिव स्मरारि ॥५॥ ष्णयोनिजस्त्रीचदुलालसानां मेदेन किंचिच्चदुलालसानां ॥६॥ कु-
र्वाणमुत्पिंजलजातपत्रैर्विहंगमानां जलजातपत्रैः ॥७॥ स्कंधाधिरूढो ह्यलनीलकैठानुर्वीडुह-
स्त्रिष्टतनूनहं द्वैः ॥ प्रणर्तितानेकलताभुजाग्रान्नुद्राननंतानि वधारयंतं ॥८॥ विलेविन-
लोत्पलकरीपूराः कपोलभित्तीरिव लोध्रगौरीः ॥ नवोलपालं कृतं सैकं ताभाः शुचीरपः शैव

माघ०
२२

लिनीर्दधानं ॥८॥ राजीवराजीवशालोलभंगं मुसुं तमुसुं ततिभिस्तृणां ॥ ^{म. जोहलको तः त्रि यः} कोतालकोताललनाः
सुरागां रक्षोभिरक्षोभितमुदहंतं ॥९॥ मुदेसुरारमरैः सुमेरोरानाययस्योपचितस्पर्शगैः
भवेति नो हामगिरां कवीनामुच्छायसौंदर्यगुणामृषोद्याः ॥१०॥ यतो महार्घ्यानि भूतान्यन
नेः प्रस्येर्मुकुर्भूरिभिस्तृणानि ॥ आद्यादिव प्रापनिकादजस्रं जग्राहरत्नान्यमितानिलो
कः ॥११॥ अखिद्यता सन्नमुदयतायं रविंदधाने पारविंदधाने ॥ भृगावलिर्यस्य तरे निपीतर
सानमत्तामसरसानमत्ता ॥१२॥ यत्राधिच्छेदेन महीनुहोच्चैरुन्निद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा ॥ ^{यस्य तोन} राम०
सुराधिपाधिष्ठितहस्तिमल्ललीलांदधोराजतंगुणैः ॥१३॥ विभिन्नवर्णागस्तुडायजेन सूर्यस्य
^{त्रि यः} रथाः परितः स्फुरन्त्या ॥ रत्नैः पुनर्यत्र रुचारुचं स्वामानि न्यिरेवं शकरीरनीलैः ॥१४॥ यत्रोजिता

मिमुङ्गरं वुवोहेः समुन्नमद्भिर्न समुन्नमद्भिः ॥ वने ववाधे विषपावकोत्था विपन्नगानामवि
पन्नगानां ॥ १५ ॥ फलद्भिर्लुप्तं शुकराभिमर्शात् कार्शानवंधामपतंगकोतैः ॥ शशंसयः
पात्रगुणकुणानां संक्रांतिमाक्रांतगुणातिरेकां ॥ १६ ॥ दृष्टोपिशैलः समुद्रमुगरेरपूर्ववद्धि
स्मयमाततान ॥ क्षणेक्षणे यन्नवतामुपेतितदेवत्तपरमणीयतायाः ॥ १७ ॥ उच्चारणज्ञोर्थगि
रांदधानमुच्चारणत्वादिगणास्तदीस्तं ॥ उक्कंधां दृष्टुर्मवेक्ष्य शौरिमुक्कंधां दारुकं दत्तुं वा
च ॥ १८ ॥ आद्यादितायतदिगं वसुधैर्कैर्गामाक्रम्य संस्थितमुदग्रविशालशृंगं ॥ मूर्द्धि सु
रन्नुहिनदाधितिकोटिमेनमालोक्य कोनभुवि विस्मयते गिराशं ॥ १९ ॥ उदयति विततोर्ध्व
श्चिरज्ञावहिमरुचौहिमधाम्नियातिचास्तं ॥ वहति गिरिरयं विलेवि घंटाह्वयपरिवारितवारणं द

आननलपदेमुखमित्यमरः=३

सुमूर्तेरित्यपिपाठः=३

माघ
२३

लीलां॥२०॥ वह्नितयः परितः कनकस्थली^{स हू की}सहरितालसमाननवांशुकः॥ अचलं पृथग्भवानिवरा
जतेसहरितालसमाननवांशुकः॥२१॥ पश्चात्पभागमिहसानुषुसन्निषसाः पश्यातिशोतमल
सांद्रतरांशुजालं॥ संपूर्णलघललनालेपनोपमानमुत्संगसंगिहरिणास्पर्मगांकमूर्तेः॥२२॥
कृत्वापुंवत्यातमुज्जैर्भृगुभ्योमूर्द्धिग्रावाणंजर्जरानिर्मरौघाः॥ कुर्वन्तिद्यामुत्पतेतः स्मरार्त्तस्वर्ले
कस्त्रीगात्रनिर्वाणामत्र॥२३॥^{मि र ह}स्थगयेत्यमः शमितचातकार्तस्वराजलदास्तडितुलितकांत
कार्तस्वराः॥ जगतीरिहस्युरितचारुचामीकराः सवितुः क्वचितुकपेशयंतिचामीकराः॥२४॥
उत्तिष्ठमुद्यितशितांशुकरावलं वैरुत्तंभितोडुभिरतीवतरांशिरोभिः॥ श्रद्धेयनिर्जरजल
वापदेशमस्यविघ्नक्तेषुपततिस्फुरमंतरिचं॥२५॥ एकत्रस्पर्दिकतटांशुभिन्ननीरानील

२३

॥ १ ॥
 अमरकतिंदुराभसोपरत्र ॥ कालिंदीजलजनितश्रियः श्रियंतेवैदग्धीमिहसरितः सुरापगायाः ॥ २६ ॥ इ
 तस्ततोस्मिन् विलसैतिमैरोः समानवप्रेमणिमानुरागाः ॥ स्त्रियश्चपत्योसुरसुंदरीभिः समानवप्रे
 मणिमानुरागाः ॥ २७ ॥ उच्चैर्महारजतराजिविराजितासौदुर्वर्तीभिर्तिरिहसांद्रसुधासवर्णा ॥ अ
 न्येतिभस्मपरिपांडुरितस्मरोरुद्धक्त्रिलोचनललामललारलीलां ॥ २८ ॥ अयमतिजरगः प्र
 कामगुर्वीरलघुविलंबविषयोधरोपरुद्धाः ॥ सततमसुमतामगंग्यरूपाः परितातदिक्करिकास्तरी
 र्विर्भाति ॥ २९ ॥ धूमाकारंदधतिपुरः सौवर्णवर्णनाम्नेः शट्शितरे पश्यामी ॥ श्यामीभूताः कुसुमस
 मूहेलीनालीनांश्रेणीमिहतरवोविभ्राताः ॥ ३० ॥ वोमस्पृशः प्रथयताकलधौतभिर्नीरुन्नि
 दपुष्पचराचंचकपिंगभासः ॥ सौमेखीमधिगतेननितेवशोभामेतेनभारतमिलादृष्टं हिभाति ॥ ३१ ॥

माघ०
२४

उचिरचित्रतनूरुहशालिभिर्विचलितैः परितः प्रियकव्रजैः ॥ विविधिरत्नमयेरिवभात्यसाववयवै
रिवजंगमतांगतैः ॥ ३२ ॥ कुशेशयैरत्रजलाशयोषितामुदारमंतेकलभाविकस्वरैः ॥ प्रगीयतेसिद्ध
गतोऽश्वयोषितामुदारमंतेकलभाविकस्वरैः ॥ ३३ ॥ आसादितस्य तमसानियतेर्नियोगादाकांक्ष
तः पुनरपक्रमणो न काले ॥ पत्युस्त्विषामिहमहौषधयः कलत्रस्थानपेरपरिभूतममूर्ध्वहं
ति ॥ ३४ ॥ पुनरपतिस्कंधनिषण्णवालप्रवालहस्ताः प्रमदाश्वात्र ॥ पुष्पेक्षारौर्लभितलोचकैर्व
मधुव्रतव्रातवृत्तैर्व्रततपः ॥ ३५ ॥ विहगाः कर्दक्सुरभाविहगाः कलयंत्यनुक्षाममेकल
यैः ॥ प्रमयन्नुपैति मुकुरभ्रमयपवनश्चधूतनवनीपवनः ॥ ३६ ॥ विद्वद्विरागमपरेर्विहते
कथंचिद्युत्वापि दुर्ग्रहं निश्चितधीभिरन्यैः ॥ श्रेयान् हि जातिरिवहेतुमद्यानिदं गूढार्थमेव

न१

वा३ वा० ७५
मा० वि० ल०
इत्यमरः - ५

२४
राम

ज३

तता विस्तृत
अनेकतमा
लाश्रिताला
२ अथ यस्मिन्

निधिमंत्राणं विभर्ति ॥३१॥ विंवोष्ठं वक्रमनुतेतुरंगवक्रं वेंतं मुखमिह किन्नरं प्रियायाः ॥
 वेंतं मुद्रितरोपिते निस्त्रिमुत्तुंगस्तनभरभगभीरुमध्यां ॥३२॥ यदेतदस्मानुतरं विभर्ति वेंतं
 तानेकतमालतालं ॥ न पुष्पितां त्रस्थगितार्करश्मा वेंतं तानेकतमालतालं ॥३३॥ देतो दालासु
 विमलोपलमेखलांतः सदत्र चित्रकटकासु हृहन्ति ते वाः ॥ अस्मिन् भजंति धनं कोमलगेडशेल
 नायोर्निरूपमधिवासमधित्यकासु ॥३४॥ अनतिविरोधितस्य जलदेन विरास्थितवक्रवुदुदस्य
 पयसे नुक्कति ॥ विरलविकारिवज्रशकलासकलामिह विदधाति धौतकलधौतमही ॥३५॥ वर्ज
 यं ताजिनैः सगमैकोततस्तर्कयं त्यासुरवं संगमेकोततः ॥ योष्येयैस्मरासन्नतापांगया
 सेव्येते नैकया सन्नतापांगया ॥३६॥ सैकीर्णकीचकवनस्रवलितैकवालविष्टेदकातरधि

य ना विपुलाः
कोमलाः सुसगा
गडशेलागाड
स्थलानिष्प
लोपलायाना
५७४

माघ
२५

यश्चलितुंचमर्यः॥ अस्मिन्मृदुश्चसनागर्भतदीयरंध्रनिर्यत्स्वनश्रुतिसुरवादिवनोत्सहंते
 ॥४३॥ मुक्तमुक्तागौरमिहक्षारमिवात्रैर्वापीध्वंतलीनमहानीलदंसु॥ रास्त्रीशपोमैरंशु
 भिराशुपुतमंभः छायामध्यामृच्छतिनीलीसलिलस्य॥४४॥ यानययोप्रियमन्यवभूभ्यः
 सारतरागमनायतमानं॥ तेनसहेहविभर्तिहःस्त्रीसारतरागमनायतमानं॥४५॥ निन्ने
 शुत्नकिरगोः किरगोधिहंदोरुच्चावचैरुपगतेषुमहस्त्रसंख्यां॥ दोष्वापिन्नमहिमांशु
 रसौकिलेतिव्याकोचकोकनदतांदधतेनलिन्यः॥४६॥ अपशंकमंकपरिवर्तनोचि
 ताश्चलिताः पुरःपतिभुपैस्तुमात्मजाः॥ अनुरोदतीवकरुणेनपत्रिणांविरुतेनवत्स
 लतैषनिम्नगाः॥४७॥ मधुकरविरपानमितास्तत्रुपेक्षीर्विभ्रतोस्त्विरपानमिताः॥ परिपा

क्षे

२५
रामे०

कपिशंगलतारजसरोधश्चकास्तिकपिशंगलता॥४८॥ प्राप्तागतः पतदिहेदमुपत्यकसुशृंगा
रितायतमहेभकराभमंभः॥ संलक्ष्यतेविविधरत्नकरानुविद्धमूर्द्धप्रसारितसुराधिपचापचारु
॥४९॥ सवधकाः सुखिनोऽस्मिन्ननवरतममंदरागतामरसदृशः॥ नसेवेतेरसवन्ननवरतममं
दरागतामरसदृशः॥५०॥ दधतिवविकसद्विचित्रकल्पदुमकुसुमेरभिगुंफितानिवेताः॥ क्षण
मलघुविलंबविपिष्ठदाम्नः शिखशिखाः शिखिशेखरानमुष्य॥५१॥ आद्यपुष्पपरमे
षमहांतमंतरावर्तिभिर्गृहकपोतशिरोधराभैः॥ स्वांगानिधूमरुचिमागुरवीदधानैर्धूपाय
तीवपरलैर्नवनीरदानां॥५२॥ अन्योन्यव्यतिकरचारुभिर्विवित्रैरत्रस्यन्नवमणिजन्मभि
र्मदूषैः॥ विस्मेरान्गगनसदः करोत्यमुष्मिन्नाकाशे रचितमभित्तिवित्रकर्म॥५३॥ समीरशि

माघ०
२६

शिरःशिरस्सुवसतांसतांजवनिकानिकामसुखिनांविभर्त्तिजनयन्नयंमुदमपप्रायधवला
वल्लहकततीः॥५४॥ मैत्रादिविचित्रपरिकर्मविदोविधायक्लेशप्रदंमिहलघुसवीजयोगः॥स्व्या
तिचसवपुरुषान्यतयाधिगम्यवांहुंतितामपिसमाधिभृतोनिरोधुं॥५५॥ मरकतमयमेदिनीशुभा
नोस्तुक्विटपांत्तरपातिनोमदूराः॥अनेवैतशितिकेठकेठलक्ष्मीमिहदधतिस्फुरिताणुरेगुजा
लाः॥५६॥ याविभर्त्तिकलवच्चकीगुणस्वानमानमतिकालिभालया॥नात्रकांतमुपगीतय
तयास्वानमानमतिकैलिमालया॥५७॥ सायेशशांककिरणाहतचंद्रकांतनिस्यंदिनीरति
कोरणाकृताभिषेकाः॥अर्कोपलोत्तसितवक्त्रिभिरद्भिदीप्तास्तीव्रमहाव्रतमिवात्रचरंतिव
राः॥५८॥ एतस्मिन्नाधिकपयःश्रियंवहंत्यःसंक्षोभपवनभुवाजवेननीताः॥वाल्मीकेरहितरा

२६
राम०

मलक्ष्मणानां सादृश्यं दधति गिरां महासरसः ॥ ५८ ॥ इह मुहुर्मुदितैः कलभैरवः प्रतिदिशं क्रियते क
लभैरवः ॥ स्फुरति चानुवनं च मरीचनः कंकरत्नभुवं च मरीचयः ॥ ५९ ॥ लक्ष्मणसाराधपरिष
रणलक्ष्मणातिरस्मिन्नसौ मरुदितपक्ष्मलरत्नकांगः ॥ कस्तूरिका मृगविमर्दसुगंधिरेति वागा
वसक्तिमयिकां विषेषु बाहुः ॥ ६० ॥ प्रीत्येयूनां व्यवहिततपनाप्रौढधातं दिनमिह जलदाः ॥
दोष्णमन्यं विदधति सुरतक्रीडायासश्च मशमपरवः ॥ ६१ ॥ जग्नौ निवासो यमिह स्पृष्टुष्वे सदानते
येन विषाणि नागः ॥ तीव्रान्ति तेनोति कोपितो सौ सदानतो येन विषाणि नागः ॥ ६२ ॥ प्रा
लेयशीतमचलेश्वरमाश्वरोपिसांद्रेन चर्मवसनावरणो धिशेते ॥ सर्वत्रुनिर्दृति करे निवसत्रु
पेति न हं द्वदुःखमिह किं चिदकिंचनोपि ॥ ६३ ॥ नवनगवनलेखाश्रममध्याभिराभिः स्फुरिकक

माघ०

२७

रकभूमिर्नाटयत्येषशैलः॥ अहिपरिकरभाजोभास्मनैरांगारगौरधिगतधवलम्रःशूलपाणो
 रभिख्यां॥६५॥ दधद्भिरभितस्तैद्यौविकचवारिजांबूनदैर्विनोदितैर्नक्तमाःकृतसंश्रजोवू
 नदैः॥ निषेवामधुमाधवाःसरसमत्रकादंबरदरतिरतयेरहःप्रियतमांगकादंबर॥६६॥ द
 र्पणानिर्मलासुप्रतितेद्यनतिमिरमुषिज्योतिषिरेष्यभिनिषुपुरःप्रतिफलतिमुकुः॥६७॥ वीड
 मसंमुखोपिरमरौरेपहतवसनाःकांचनकंदरासुतरुणीरिदनप्रतिरविः॥६८॥ अनुक
 तशिरवरोधश्रीभिरभ्यागतेसौत्वयिसरजसमभुतिष्टतीवादिबुधैः॥ इतमरुदुपनु
 नैरुन्नमद्भिःसहेलैहलधरपरिधानश्यामलेरंबुवाहैः॥६९॥ इतिश्रीशिशुपालवधेमहाका
 वेयश्रीकैरेवतूवपनिनामचतुर्थःसर्गः॥४॥ इत्यंगिरःप्रियतमाइवसोवपलीकाःशुश्राव

२७
राम

सूततनयस्यतदावलीकाः॥ रंतुं निरंतरमियेषततो वसाने तासां गिरौ च वनराजिघरं वसोने॥ १॥
तंस द्विपेन्द्रतुलिता तु लतुंगशृंगमन्युल्लसत्कदलिका वनराजिरुच्चैः॥ विस्ताररुद्धवसुधोच्च
चलंच चाललक्ष्मीदधत्प्रतिगिरैरलघुर्वलौघः॥ १०२॥ भास्वच्छरव्यतिकरोत्सुसितां वरांताः
सापत्रपाश्वमहाजनदर्शनेन॥ संविद्युकरं वरविकाशिचमू समुत्थं दृष्ट्वा राजः करभं कंठकडार
माशाः॥ १०३॥ आवर्तिनः शुभफलप्रदशुक्तिपुक्ताः संपन्नदेवमनैयो भूतसंधभागाः॥ अश्वः
प्यधुर्वसुमतीमतिरोचमाना स्तूर्णपयोधयश्चोर्मिभिरापतंतः॥ १०४॥ आरक्षमग्रमवम
त्यशृणिं शिताग्रमेकः पलायतजवेन कृतार्तनादः॥ अथः पुनर्मुकुटदलवतास्तभार
मन्यो न्यतः पथिवता विभितामिभोष्टौ॥ १०५॥ आयत्तमेक्षतजनश्चुलाग्रपादंगच्छेत्तमुद्य

माघ०

२८

लितचामरचारुमस्यै॥ नागंपुनर्मृदुसलीलनिमीलिताक्षंसर्वः प्रियः खलुभवत्यनुत्तमचेष्टः
॥६॥ व्रस्तः समस्तजनहासकरः करेणोक्तावनवरः प्रवरमुल्ललयंचकार॥ यावच्चलासं विलो
लनितं वविं वविस्त्रस्तवस्त्रमवरोधविधूः पपात॥७॥ शैलोपशाल्यनिपतद्रथनेमिधारानिषि
ष्टनिष्ठुरशिलातलचूर्णगर्भाः॥ भूरेणवो न न्नसिवद्धपयोदचक्राश्चक्रीवदंगरुहधूम्ररु
चोविससुः॥८॥ उद्यच्छशानुशकलेषुरवुराभिघाताद्गमीसमायतशिलाफलकाचितेषु
॥ पर्यंतवर्त्मसुविचक्रमिरेमहाश्याः शैलस्पददुरपुटानिववादयंतः॥९॥ तेजोनिरोध
समतावहितेनयंत्रासम्पक्कशात्रयविचारविदानिमुक्तः॥ आरुजश्चरुलनिष्ठुरपात
मुच्चैश्चित्रंचकारपदमर्द्धपुलायितेन॥१०॥ नीहारजालमालिनः पुनरुक्त सांझाः कुर्वन्वध

नर

२८

राम०

जनविलोचनपद्ममालाः॥११॥क्षुत्तःक्षणांयदुवल्लैर्दिवमातितोसुःपांशुर्द्विशांमुखमतुष्यदुत्थितो
इ॥१२॥उच्छिद्यविद्विषइवप्रसभंमगेद्रानिंद्रानुजानुचरन्नपतयोधावात्सु॥वन्देभमस्तकानि
खातनखाग्रमुक्तमुक्ताफलप्रकरभांजिगुहाग्रहाणि॥१३॥विभ्राणयावहलयावकपंकपिङ्गवि
छावचलमनुमाधवधामजग्मुः॥चन्द्रग्रदष्टचदुलाहिपताकयान्येस्तावासभागसुरगाशनकेतु
यष्टा॥१४॥छायामपास्पमहतीमपिर्वत्तवत्तमानामागामिनीजगृहिरेजनतास्तमूलां॥सर्व
हिनोपनतमप्यपचीयमानेवर्द्धिष्णुमाश्रयमनागतमभ्युपैति॥१५॥अग्रेगतेनवसीतिपरिगृ
ह्यरम्पामापत्यसैनिकनिराकरणाकुलेन॥यातोन्पतःकृतकृतस्वरमाशुद्रादुहाङ्गनाजुहुवि
रेमुकुरात्मवर्ग्याः॥१६॥सिक्ताइवामृतरेसेनमुङ्गर्जनानां॥क्लृप्तिश्चिदोवनवनस्पतयस्तदानींशाखा

सेविदल्लाः कंबुकिनः

वशक्तवसनाभरणाभिरामाः कल्पद्रुमैः सह विचित्रफलैर्विरजुः ॥१६॥ यानाञ्जनः परिजेनेरवरोप्यमाण
राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः ॥ स्रस्तावगुंठनपरचाणलक्षमाणवक्त्रश्रियः सभयकौतुकमी
क्षतेस्म ॥१७॥ कंठवसक्तमृदुवाङ्मलतास्तरंगाद्राजावरोधनवधूरवतारयंतः ॥ श्रालिंगनाद्यधि
कृताः स्फुटमापुरेवगंडस्थलीः शुचितयानचुचुंवुरासां ॥१८॥ दृष्ट्वेव निर्जितकलापन्नरामधस्ता
द्याकीर्णमाल्यकवरोकवरीतरूपाः ॥ प्रादुडुवत्सपदिचंद्रकवानूडुमाग्रसंधर्षिणासहगुणा
भ्यधिकैर्दुरासं ॥१९॥ रोविष्ककांचनचपांसुपिशंगिताशावंशध्वजैर्जलदसंहतिमुल्लिखंत्यः
॥ भूमन्तुरायतनिरतस्मिन्निविष्टाः पादाश्वाभिवभुरावलयेरथानां ॥२०॥ दृष्ट्वा विधायिभि
रुज्जितभूतिशोभैरुद्रास्यभिर्वहलपादलधातुरागैः ॥ दृष्ट्वैरिवक्षितिभृतां द्विरेदरुदारतारावली

विरचतेर्वरुचन्निवासाः॥२१॥ उत्तिष्ठकांडपरकांतरलीयमानमंदानिलप्रशमितश्रमश्च
 मेतोयैः॥ दूर्वाप्रतानसहजास्तरुणेषुभेजेनिद्रासुरवंवसनसमसुराजदोरैः॥२२॥ प्रस्वेदवारि
 सविशेषनिषक्तमेगेकूर्पासकंदतनखदतमुत्क्षिप्यंती॥ अविर्भवद्वनपयोधरवाङ्मूल
 शातोदरीषुवहशांदरणमुत्सहोभूत॥२३॥ यावत्सएवसमयःसमेवतावदव्याकुलाःपर
 मयान्यभितोवितत्य॥ पर्याप्ततक्रयिकलोकमगणपपणपूण्यायणांविपणिनोविपणिं
 विन्नेजुः॥२४॥ अल्पप्रयोजनकृतोरुतरप्रयासेरुद्धुर्णलोष्ठलगुडैःपरितोनुरुद्ध॥ उद्यांत
 मुद्रितमनोकहजालमथ्यादन्यःशशांगुणामनल्यमवन्नवाप॥२५॥ त्रासाकुलःपरिपतन्य
 रितोनिकेतान्पुंभिर्नकेश्चिदपिधन्विभिरन्वंधि॥ तस्योतथापिनमृगःक्वचिद्गनाभि

३०

माघ०

राकर्णपूर्णनयनेषु हतेक्षणाः ॥ २६ ॥ आस्तीर्णतल्यरचितावसथः क्षणेन वेष्या जनः क
 तनवप्रतिकर्मकाम् ॥ खिन्नानखिन्नमतिरापततो मनुष्यान् प्रत्यग्रही चिरनिविष्टश्चोप
 चारेः ॥ २७ ॥ सस्तुं पयः प्रपुरेने निजुरं वराणि जक्षुर्विसेधृतविकाशि विस्रप्रसूनाः ॥ सैन्याः
 श्रियामनुपभोगनिरर्थकच दोषप्रवादममृजन् नगानि म्रन् गानां ॥ २८ ॥ नाभीं द्रुदैर्परिग्रही
 तरयाणि निमैः स्त्रीणां दृढजघनसेतुनिवारितानि ॥ जग्मुर्जलानि जलमण्डुकवाद्यवल्गु
 वल्गाश्च नस्तनतटस्रवलितानि मन्दैः ॥ २९ ॥ आलोलपुष्परमुखोत्पलितैरभीक्ष्णमुक्ष्णवभ्र
 वुरभितो वपुरं वुवर्षेः ॥ रवेदायतश्च सितवेगनिरस्तमुग्धमूर्धन्यरत्ननिकरैरिव हास्तिका
 नि ॥ ३० ॥ येषां हिताः प्रथममैव निधिं गतास्ते ये पण्डपाणि तुलिता युधत्नपक्षाः ॥ ते जग्मु

३० ॥

राम०

रदिपतयः सैरसीर्विगादुमादिप्रकेतुकुथसैत्यगजछलेन ॥३१॥ आत्मानमेवजलधेः प्रति
 विंवितागमूर्मेमिहत्यभिमुखवापतितं निरीक्ष्य ॥ क्रोधादधावदपभीरतिनूर्त्तिम ॥ न्यनागभि
 युक्तश्चमुक्तमदोमहेभः ॥३२॥ नादातुमन्यकरिमुक्तमदां बुतित्कंधूतो कुशेन विहातुमपी
 छतांभः ॥ रुद्धेगजेनसरितः सरुषावतारेरिक्तोदपात्रकरमास्तचिरंजनौघः ॥३३॥ पंथानमा
 शुविजहीहिपुरस्तनैतेपश्यन्प्रतिद्विरदकुंभविशोकिचेताः ॥ स्तंवेरमः परिणिनंसुरमाबुपे
 तिरिवैरगाद्यतससैन्त्रममेवमेका ॥३४॥ कीर्त्तनैरनुकपोलमनेकपानांहस्तैर्विगाढमदताप
 रुजःशमाय ॥ अर्कार्णमुत्तसितमंबुविकाशिकाशनीकाशमापसमतांसितचामरस्य ॥३५॥ गी
 ष्ममुज्जितवतापयसःसरोधेनोगेनलघ्वपरवारणमारुतेन ॥ अभोधिरोधसिष्टयुप्रतिमानभा

३१

माघ

गरुडोरुदंतमुशलप्रसरंनिपेते ॥३६॥ दानंददत्तपिजलेः सहसाधिहृदे कोविद्यमानगतिरा
 सितुमुत्सहेत ॥ यदंतिनः कटक्काहतटास्त्रिमक्षोर्मद्वदपातिपरितः पटलैरलीनां ॥३७॥ अंतर्जले
 घमवगाढवतः कपोलौहिवाक्षणां विततपक्षतिरं तरिचे ॥ इव्याश्रयेष्वपिगुणेषुरराज
 नीलोवर्णः पृथगा तद्वालिगणोगजस्य ॥३८॥ संसर्पिभिः पयसिगैरिरेणुगैरंभोजगर्भ
 जसांगविषीगिणा च ॥ क्रीडोपभोगमनुभूयसरिन्महे भ्रावन्द्यो न्प्रवस्त्रपरिवर्तमिवद्यधत्तां
 ॥३९॥ यांचंद्रकैर्मदजलस्य महानदीनां नेत्रश्रियं विकसतो विदधुर्गजेडाः ॥ तो प्रत्यवापुरवि
 लं वितमुत्तरं तो धौतांगलग्नवनीलपयोजपत्रैः ॥४०॥ प्रत्यम्यदंतिनिशितो कुशदूरभिन्ननि
 र्याणनिर्यदसृजैचलितैर्निष्पादी ॥ रोद्धुं महेभमपरिब्रटिमानमागादाक्रांतितोनवशमेतिमहान्नरस्य ॥४१॥

३१

राम

सेवोपिसानुनयमाकलनाययेवानीतेन वन्यकरिदानकृताधिवसः॥ नाभाजिकेवलम
 भाजिगजेनशास्वीनान्यस्यागंधमपिमानभृतःसहंते॥४२॥ अद्रोद्रकुंजरकुंजरगंडकायसं
 क्रांतदानपयसोवनपादपस्य॥ सेनगजेनमथितस्यनिजप्रसूनैर्मह्यथागतमगामिकुलैर
 लीनां॥४३॥ नोच्चैर्यदातरुतलेषुममुस्तदानीमाधोरगौरभिहिताःपृथुमूलशाखाः॥ वेधा
 यचिच्छिदुरिभास्तरसात्मनेवनेवात्मनीनमथवाक्रियतेमदाधैः॥४४॥ उष्ट्रोश्चशीकस्तजः
 प्रवलोष्माणोतरुत्पुल्लनीलनलिनोदरतुल्यभासः॥ एकान्रविशालशिरसोहरिचंदनेषुना
 गान्रवबंधुरपान्रमनुजानिरासुः॥४५॥ कंडूयतःकरभुवेकरिणोमदेनस्कंधं सुगीधिमनुलीनवतान
 गस्य॥ स्थूलेंद्रनीलशकलावलिकोमलेनकंठेगुणात्रमलिनांवलयेनभेजे॥४६॥ निर्द्वीतमपिवा

वज्रराहुधिनश्रावाभ्यामसंस्थमयनादपि॥संज्ञान
नतेयसुगजोगनीरवेद्यसो=४

३२
माघ०

लकमुल्ललंतंयंताक्रमेणपरिसांत्वनतर्जनाभिः॥ शिखावशेनशनकैर्वशामानिनायशास्त्रं
हिनिश्चितधियांक्वनसिद्धिमेति॥४७॥ स्तंभेमहांतमुचितंसहसामुमोचदानंददावतितरांसरस
ग्रहस्तः॥ पद्मापरातिपरितोनिगडाचलावीत्स्वातंत्र्यमुज्ज्वलमवापकरेणाराजः॥४८॥ जज्ञे
जनेर्मुकुलिताक्षमनाददानेसैरध्रहस्तिपकनिष्ठुरचोदनाभिः॥ गैर्भीरवेदिनिपुरःकवलंक
रीडेमंदोपिनामनमहानवगृह्यसाध्यः॥४९॥ क्षिप्रंपुरोनजगृहेमुद्गरिचुकोडंनोपेक्षतेस्म
निकटोपगतांकरेणुं॥ सस्मारवारणपतिःपरिमीलिताक्षमिच्छविहारवनवासमहोत्सवानी॥५०॥
दुःखेनभोजयितुमाशयिताशशाकतुंगाग्रकायमनमंतमनादरेण॥ उद्दिप्तहस्ततलदत्तपि
धानर्षिउस्नेहस्तुतिस्त्रपितवाङ्मिरनाधिराजे॥५१॥ शुक्लांशुकोपरिचितानिनिरंतराभिर्वेष्मानिरग्नि

३२
राम०

विततानिनराधिपानां॥ चंद्राकृतीनिगजमंडलिकाभिरुच्चैर्नीलाभ्रपेक्षिपरिवेषमिवाधिजग्मुः॥
गत्पूनमार्गागतयोऽपिगतोरुमार्गाःस्वेरसमाचक्रधिरेभुविवेक्षनाय॥ दर्पोदयोत्त्रसितफेन
जलानुसारसंलक्ष्यपत्नयनवधपदाक्षुरंगाः॥५३॥ आजिघ्रतिप्रणतमूर्धनिवाह्निजेश्वेतस्यां
गसंगमसुखानुभवोत्सुकायाः॥ नासाविरोकपवनोत्त्रसितंतनीयोगेमांचतामिवजगामरजः
घृथिव्याः॥५४॥ हेमःस्थलीषुपरितःपरिहृत्यवाजीधुचनूवपुःप्रविततायतकेशपेक्षिः॥ हा
लाकणारुणारुचानिकोरेणरेणोःशेषेणतेजसइवोत्त्रसतारराज॥५५॥ देतालिकाधरणानि
अलपणिबुग्ममर्द्धेदितोहरिखोदयशैलमूर्धः॥ स्तोकेननाक्रमतवत्त्रभपालमुच्चैःश्री
हकीपुषकोन्नमिताग्रकायः॥५६॥ रेजेजनेःस्त्रपनसांद्रार्द्धमूर्तिर्देवैरिवानिमिषहृदिभि

रीक्षमाणः॥ श्रीसन्निधानरमणीयतरोः श्रुतैरुच्चैश्चवाजलनिधेरिवजातमात्रः॥५॥ अश्र
 विभूमिप्रतिभिः क्षणावीतनिर्देशश्च नूपुरोहरितकंसुदमादधानः॥ ग्रीवाग्रलोकलकिंकित
 कानिनदमिश्रन्दधदशनवुर्वुरशदमश्रुः॥५॥ उत्तर्वादर्पचलितेन सहेवरत्नाकीलंप्रय
 त्नपरमानवदुर्ग्रहेण॥ श्राकुल्यकारिकरकस्तुरोगात्तर्णमश्वेति विदुतमनुद्रवतान्ममं॥५॥
 अद्याकुलंप्रकृतमुत्तरधेयकर्मधाराः प्रसाधयितुमव्यतिकीर्णरूपाः॥ सिद्धं मुखेन व
 वीथिषुकश्चिदश्वचलाविभागकुशलोगमयां वभूव॥६॥ मुक्तास्तरणानिपरितः करकं
 चरंतस्त्रुयदितानतनिकाव्यतिषंगभाजः॥ सस्तुः सरोषपरिचारकवार्यमाणदामांचन
 सवलितलोलपदेतुरंगाः॥६॥ उत्तीर्णभारलघुनाप्यलघूलपोद्यसौहित्यनिःसहतेरा

ॐ हो

तरोरधस्तात् ॥ रोमंथमंथरचलुरुसास्नमासांचक्रेनिमीलदलसेक्षामौक्षकेन ॥ ६२ ॥ भृतिं
डशेखरितकोटिभिरर्द्धं वंदंश्चैशिरवाग्रगतलक्ष्ममलंसद्भिः ॥ उह्यंगिताच्छृणुषभाः स
रितांनदंतोरोधांसिधीरमपचस्कारिरेमंक्षाः ॥ ६३ ॥ मेदस्विनः सरभसोपगतानभीकान्नैत्का
पराननङ्गहोमुङ्गराहवेन ॥ ऊर्जस्वलेनसुरभीमनुनिःसपत्नंजगोजयोदुरविशालविषाण
मुक्षता ॥ ६४ ॥ विभ्राणामायतिमतीमदृथांशिरोधिंप्रत्यग्रतामतिरसामधिकंदधीति ॥ लो
लो ॥ मोष्टकमुदग्रमुखंतस्मृणामभ्रैलिहानिलिलिहेनवपत्नवानि ॥ ६५ ॥ सार्धकथंचिदु
चित्तेःपिचुमंदपत्रैरास्यांतरालगतमाघ्रदलंप्रदीयः ॥ दासेरकः सपदिसंवलितंनिषादे
र्विप्रपुरापतगराडिवनिर्जगार ॥ ६६ ॥ स्पष्टं वहि स्थितवतेःपिनिवेदयंतश्चेष्टाविशेषमनुज

३४
माघ०

स२

विजनापराज्ञां वेतालिकाः स्फुटपदप्रकार्यमुच्चैर्भेगावलिं कलगिरोर्वेषुपेदुः॥६१॥ उन्न
म्रताम्रपरमंडपमंडितं तदानीलनागकुलसंकुलमावभासे॥ संध्यां शुभिन्नघनकर्बुरितां
तरिक्षलक्ष्मीविडे विशिविरंशिवकीर्त्तनस्य॥६२॥ घरस्योद्धर्ता सित्वमिति ननु सर्वत्र जगति
प्रतीतस्तत्किं मामतिभरमधः प्रापिययिषुः॥ उपालभे वोच्चैर्गिरिपतिरिति श्रीपतिम
सौवलाक्रांतः क्रीडद्विरदमयितोर्वीरुहावेः॥६३॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये श्रीकेमा
द्युक्तौ कटकवर्णनो नाम पंचमः सर्गः॥६॥ ॥ अथ रिसुममुं युगपज्जिरो कृतयथास्वतरुप्र
भैवश्रिया॥ अतुगणेन निषेवितुमादधे भुवि पदे विपदे त कृतं सतां॥१॥ नवपलाशपला
शवनपुरः स्फुटपरागपरागतपंकजैः मृदुलतांतलतांतमलोकयत्ससुरभिंसुरभिंसुमने

वसंत=१

३४
राम०

नरेः ॥ शविलुलितां कसंहतिरामृशान्मृगदृशां श्रमवारिललाटजं ॥ तनुतरंगततीः सरसंदलकुवलयं
 वलयन्मरुदाववौ ॥ ३ ॥ तुल यतिस्मविलोचनतारकाः कुरवकस्तवकव्यतिषेणीणि ॥ गुणवदश्र
 यलघुगुणोदयेमलिनिर्मालिनिर्माधवयोधितां ॥ ४ ॥ स्फुरमिवोदलकांचनकांतिभिर्धुतमशोक
 मशोन्नतचंपकैः ॥ विरहिणां हृदयस्पर्शभिदाभूतः कपिशितं पिशितं मदनाग्निना ॥ ५ ॥ स्मरकृता
 सनमुर्मुरचूर्णातांदधुरिवाम्रवणस्पर्जः कणाः ॥ निपतिताः परितः यथिकव्रजानुपरितेपरितेषु
 रतिभृशं ॥ ६ ॥ रतिपतिप्रहितेव हतक्रुधः प्रियतमेषु वधूरनुनायिका ॥ वकुलपुष्पस्मासवोप
 शलधनिर्गगान्निर्गगान्मधुपावलिः ॥ ७ ॥ प्रियसरवीसदृशं प्रतिवोधिताः किमपिकाशुगिराय
 रपुष्टया ॥ प्रियतमायवपुर्गुरुमत्सरश्चिदुरयादुरयाचितमंगनाः ॥ ८ ॥ मधुकैरेववादकैरेरिक्स्म

०३५
माघ

तिभुवःपथिकाहरिणाइव॥ कलतयावचसःपरिवादिनीस्वरजितारजितावशमायुः॥१८॥ समभि
सृत्परसादवलंबितःप्रमदयाकुसुमावचिचीषया॥ अविनमत्रराजदृथोद्यकैरंष्टतया^{पुंस्त्विज}नतयाव
नपादपः॥१९॥ इदमपास्यविगणिपरगिणीरलिकदेवकमंबुरुहोततीः॥ स्तनभरेणजितस्त
वकानमन्नवलते^{भावति}वलतेभिमुखेतव॥२०॥ सुरभिणिश्वसितेदधतस्तृणनवसुधामधुरेवतवाधरे॥
लमलेरिवगीधरसार्वभूतममसौमनसोमनसोमुदे॥२१॥ इतिवदंतमनंतरमंगनाभुजपुगोन्नमने
चतरस्तनी॥ प्रणयिणारजसादुदरश्रियावलिभर्यालिभयादिवसस्वजे॥२२॥ त्रिभिर्विशेषकं॥॥
वदनसौरभलोभपरिभ्रमद्रुमरसंभ्रमसेनृतशोभया॥ चलितयाविदधेकलमेखलाकलकलोल
कलोलदृशा^{नगराखं तिस्र}न्यया॥२३॥ अजगता^{वृष्टाः १}नूगाणांशःप्रियमग्रतःप्रणतमप्यभिमानितयानया॥ सति

उदरश्रियाउपलक्षितेतिरोषः=३

जातावेकवचनं प्रियमित्यर्थः १

३५
राम

मधावन्नवन्मदनद्यथाविधुरितांधुरिताः कुकुरस्त्रियः ॥१५॥ कुसुमकार्मुककार्मुकसंहितदुत
शिलीमुखखंडितविग्रहाः ॥ मरणमप्यपराः प्रतिपेदिरेकिमुमुङ्गमुमुङ्गगतभर्तृकाः ॥१६॥ सुसु
दिषावदनावुरुहश्रियः सुतनुसत्पमलंकराणायते ॥ तदपिसंप्रतिसंनिहिते मधावधिगमंधिगा
मंगलमश्रुणाः ॥१७॥ त्वजति कष्टमसावचिरादसूचिरहवेदनयेत्यद्यशंकिभिः ॥ प्रियतयागदि
तास्त्वयिवांधवैरवितथावितथासखिमागिरः ॥१८॥ नखलुङ्गगतोप्यतिवर्त्तते महमसावि
तिवेधुतयोदितैः ॥ प्रणयिनो निशम्यवधूर्वहिः स्वरमृतेरमृतेरिव निर्ववौ ॥१९॥ त्रिभिविशेषकः ॥
मधुरयामधुवोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया ॥ मधुकरांगनयामुङ्गसन्मदधनिभृ
तानिभृताक्षामुजुगे ॥२०॥ अरुणिताखिलशैलवनामुङ्गविदधती पथिकान्परितापिनः ॥

वर्त्तमानसामिष्यते

अथ कस्यापि त्रिभि
तमर्त्तकायावधुतना
प्योसमन्विशेखकेनोह
निन्दितमनोमार्तरिभा
वः ३

३६
माघ०

६२

विकचकिंशुकसंहतिरुच्चैरुदवहद्वहव्यभुजः प्रियं ॥२१॥ अथ ग्रीष्मवर्णनं ॥ रवितुरंगतनू
उरुतुल्यतांदधतियत्रशिरीषरजोरुचः ॥ उपययौ विंधन्नवमल्लिकाः शुचिरसो विरसोरभसे
पदः ॥२२॥ दलितकोमलपाटलकुण्डले निजवधूश्च सितानुविधारिणि ॥ मरुतिवातिविलासि
भिरुन्मदभ्रमदलौमदलौल्यमुपाददे ॥२३॥ निदधिरेदयितोरसितह्लासन्नपनवारितुषारभृ
तः स्तनाः ॥ सरसचंदनरेणुरणुक्षणां विचक्रे चक्रेण वरोरुभिः ॥२४॥ अथ वर्षावर्णनं ॥ स्फुरद
धीरतडिन्नयनामुकुः प्रियमिवागलितोरुपयोधरा ॥ जलधराबलिरप्रतिपालितस्वसमया सम
याज्जगती धरं ॥२५॥ गजकंदवक्रमेचकमुच्चैर्नभसि वीक्ष्य नवांबुदमंवरे ॥ अभिससारनवल्लभ
मंगना नचक्रमेचकमेकरसीरहः ॥२६॥ अनुययो विविधोपलकुंडलद्युतिवितानकसैवलितं

अनुचकार तद्वदभौ

३६
राम०

विनिर्जता

अविरो विः विद्युत्ता = २

अंधुरंदी
नययास्यात

शुकं धृतधनुर्वलयस्पयोमुचः शैवलिमावलिमानमुषोवपुः ॥ २७ ॥ दुतसमीरवलेः क्षणाल
दितव्यवहिताविरेपेरिवमैजरी ॥ नवतमालनिभस्पनभस्त्रोरचिरौचिरनोचतवारिदेः ॥ २८ ॥
पटलमेषुमुचांपथिकांगनासपदिर्जवितसंशयमेष्यती ॥ सनयनांबुसारबीजनसंभ्रमादिधुर
वेधुरं वेधुरमैक्षत ॥ २९ ॥ प्रवसतः सुतरामुदकं पयद्विदलकंदलकंपनलालितः ॥ नमयतिस्म
वनानिमनस्विनीजनमनोनमनोघनमास्तः ॥ ३० ॥ जलदपैक्तिरनर्तयदुन्मर्दकलविलापि
कलापिकदंबकं ॥ कृतसमार्जनमर्दलमैडलध्वनिजयानिजयास्वरसंपदा ॥ ३१ ॥ नवकंदेवर
जोरुणितांवरैरधिपुरैरधिशिलीध्रसुगीधिभिः ॥ मनसिरागवतामनुरागितानवनवावनवा
पुभिराधे ॥ ३२ ॥ शमिततापमपोढमहीरजः प्रथमवेदुभिरंबुमुचोभसां ॥ अविरेलैरचलांगनमैग

भक्त्यपिकरली
निराका

कंदल्याश्चशिलीध्रः स्यादिति शब्दात्वात् २

बलसोधवलोर्जुनः=१

73

माद्य०

नाजनसुगंनसुगंधिनचक्रिरे॥३३॥ हिरददेतवैलक्ष्मलक्ष्यतस्फुरितभंगमृगछविकेतकं॥
नघनोद्यविद्यहनयादिवः कशशिरवंशशिरवंडमिवच्युते॥३४॥ दलितमौक्तिकचूर्णविषा
डवः स्फुरिर्निर्गशीकरचारवः॥ कुटजपुष्पापरागकणाः स्फुरन्निदधेरेदीधोरेणुविडेवनं॥३५॥
नवपयः कणाकोमलमालतीकुसुमसेततिसेततसंगीभिः॥ प्रचलितोडुनिभैः परिपांडिमा
शुभरजोन्नरजोलिभिराददे॥३६॥ निजरजः परवासमिवकिरहृतपरोपमवारिमुचांदिशां॥ प्रिय ३७
विद्युक्त्वधूजनचेतसामनवनीनवनीपवनावलिः॥३७॥ प्राणायकोपभृतोपियराश्रुखाः राम
सप्रदिवारिधारवरभीरवः॥ प्राणयिताः परिरघुमनेतरंववल्लिरेवल्लिरेचितमध्यमाः॥३८॥ वि
गतरागगुणोपिनरोनकश्च लतिवातिपयोदनभस्वति॥ अभिहितेलिभिरेवमिवोज्जेकरन्द

तेन नृते वैपल्लवेः ॥३५॥ अरमयन् भवनाद्विरक्ततेः किल भयादयया तुमनिष्ठवः ॥ यदुनेरेंद्रग
 पीतरुणागणास्तमथमन्मथमेथरभाषिताः ॥३६॥ अथशरद्वर्णि ॥ ददतमेतरिताहिमदीधितेख
 गकुलायकुलायनिलायितां जलदकालमवोधकृतं दिशामपरथापरथावयवाधुधः ॥३७॥ स
 विकचोत्पलचक्षुषमेक्षतक्षितिभृते कगतादयितामिव ॥ शरदमच्छगलदसनोपमाक्षम
 घनामघनाशनकीर्त्तनः ॥३८॥ जगति नैशामशीतकरः करैर्विद्यतिवारिद्वेदमयीतमः ॥ जल
 जराजिषु नैदमदिद्रवन्महतामहताः क्वचनारयः ॥३९॥ समयएवकरोतिचलावलं प्रतिगादं
 तइतीवशरीरिणां ॥ शरदिहं सरवाः परुषीकृतस्वरमदूरमदूरमणीयतां ॥४०॥ तनुरुहाति
 पुरोविजितध्वनेरमलपक्षविहंगमकूजितैः ॥ जगलुरक्षमदेवशिखेडिनः परिभवोरिभवो

अथशरद्व
 र्णने ३

३८

माघ०

६-इषेअश्विनेमसि

वातोवृक्षविरोधः तस्य पुष्पा
वलयः=१

हिमुदुःसहः॥४५॥ अनुवनंवनराजिवधूसुरवेवहलरागजपाधरचारुणि॥ विकचवारादलाव
 लयोधिकंरुचिरेरुचिरेक्षणाविभ्रमाः॥४६॥ कनकभंगपिशंगदलेर्दधेसरजसारुणाकेशरवा
 रुभिः॥ प्रियविमानितमानवतीतुषांनिरसनैरसनैरवृथार्थता॥४७॥ मुरवसरोजरुचमदपा
 रलामनुचकारचकोरदशायतः॥ धृतनवातपमुत्सुकतामतोनकमलेकमलेभयदंभसि॥४८॥
 विगतसस्यजिघत्समद्ययचकलमगोपवधूर्नमृगव्रजं॥ अततदीरितकोमलगीतकध्वनि
 मिषेनिमिषेक्षणाग्रतः॥४९॥ कृतमदेनिगदंतश्वाकुलीकृतजगश्चर्मूर्जमंतगर्जं॥ ववुरधु
 कृष्टदुग्धसुगोधयः^{वायवः} सततगास्ततगानगिरोलिभिः॥५०॥ विगतवारिधरावराणाः क्वचिद्दृ
 शुरुत्तसितासिलतासिताः॥ क्वचिर्दिवेद्गजाजिनकंचुकाः शरदिनीरदिनीर्यद्वोदिशः॥५१॥

ऊर्जकारिके=२

३८
राम०

विलुलितामनिहैः शरदंगानानवसरोरुहकेसरसंभवां॥ विकारितुं पारेहासी विधिस्मया हरि
 वधैरिव धूलिमुदक्षिपत्॥५३॥ हरितपत्रमयी वमरुद्रणैः स्रगावनद्ध मनोरमपत्त्रवा॥ मधुरि
 पोरभिताग्रमुखी मुदं दिवितता विततानश्रुकावली॥५४॥ स्मितसरोरुहनेत्रसरोजलाम
 तिसितांगविहंगहसद्विवं॥ अकलयन्मुदितामिव सर्वतः सशरदं शरदं तुरदिश्रुखी॥५५॥
 अथ हेमंतवार्त्ता॥ गजपतिद्वयसंनिधिं हेमनस्तुहिनयनस्रितः पृथतां यतिः॥ सलिलसंतति
 मध्रगयोषितामतनुता तनुतापकृतं दृशोः॥५६॥ इदं ध्रुक्त्तमहो महदेव यद्वरतनोः स्मरय
 त्पनिलो न्यदा॥ स्मृतं यौवनसोष्णपयो धरान्स तुहिनस्तुहिनस्तु वियोगिनः॥५७॥ प्रियतमे
 नयया सरुषा स्थिते न सहसा सहसा परिरभ्यते॥ अथ यितुं क्षणमक्षमतांगानां सहसा सहसा

३९॥

माघ०

कृतवेपथुः॥५॥ भृशमद्र्यतयाधरपल्लवक्षतिरनावरणाहिममारुतैः॥ दशनरश्मिपदेनच
सीतकृतैर्निवसितेवसितेनसुनिर्व्वेवौ॥५॥ ब्रूताभृतासुतनोःकलसीकृतस्फुरितं
तमरीचिमयंदधे॥ स्फुटमिवावरणं हिममारुतैर्मृदुतपादुतयाधरलेखका॥५॥ धृततु
षारकासास्यनभस्वतस्तरुलतांगुलिर्जनविभ्रमाः॥ दृष्टुनिरंतरमिष्टभुजोतरंवनित
यानितयानविषोहिरे॥६॥ हिमऋतावपिताःसमभृशस्विदोषुवतयःसुतरामुपकारिता
॥ प्रकटयत्पनुरागमकृत्रिमस्मरमयंरमयतिविलासिनः॥६॥ अथशिशिरवर्णनी॥ कुसु
मयन्फलिनैरलिनारवैर्मदविकाशिभिराहितकुंकृतिः॥ उपवनंनिरभर्त्सयतप्रियात्रवि
धुवतीधुवतीःशिशिरानिलः॥६॥ उपचितेषुपरेष्वसमर्थतांब्रजतिकलकशाहलवानपि

३९
राम०

तपसिमंदगभस्तिभिरेशुमान्नहिमहाहिमहानिकरोभवत् ॥६३॥ अभिषिषेणयिषुंभुव
 नानियस्मामिवारव्यतलोध्रजश्चयः ॥ क्लृभितसेन्यपरागविषोडुरध्रतिरयंतिरयचुद
 भूद्विशः ॥६४॥ शिशिरमासमपास्यगुणोत्पन्नः कश्चिदशीतहरस्यकुचोष्णः ॥ इतिधिया
 स्तरुषः पररेभिरेधनमतेनमतेनुमते^{प्रिया}प्रियाः ॥६५॥ अधिलवंगममीरजसाधिकमलि
 निताः सुमनोदलतालिनः ॥ स्फुरमितिप्रसवेनपुरोहसत्सपरिदिकुंदलतादलतालिनः
 ॥६६॥ अतिसुरभिभजिपुष्पप्रियामतनुतरतयेवसंतानकः ॥ तरुणपरभृतः स्वनरागिण
 मतनुतरतयेवसंतानकः ॥६७॥ नोजितुंकुर्वतिमाननिरासेदक्षमिष्टमधुवासरसारं ॥ चू
 तमालिरलिनामतिरागादक्षमिष्टमधुवासरसारं ॥६८॥ जगद्वशीकर्तुमिमाः स्मरस्यप्रभा

अथचतुर्निर्वसंतवर्षनं३

वनीकेतनवैजयंतीः॥ इत्यस्येतेनेकदलीर्मधुश्रीः प्रजावनीकेतनवैजयंतीः॥६९॥ स्मररागम
 यीवपुस्तमिश्रापरितस्तारवेरसत्यवश्यं॥ प्रियमाप्रदिवापिकोकिलेस्त्रीपरितस्तार
 वेरसत्यवश्यं॥७०॥ श्रीवर्णनमेकेन॥ वपुरंबुविहारहिमंशुचिनारुचिरंकमनीयतरा
 गमिता॥ रमणेनरमणचिरंशुलताडुचिरंकमनीयतरागमिता॥७१॥ वर्षावर्णनंद्वाभ्यां॥
 मुदमदनुवामपोमयूराः सहसायेतनदीपपाटलाभे॥ अलिनारमतालिनशिलोद्धे
 सहसायेतनदीपपाटलाभे॥७२॥ कुरजानिवीक्ष्यशिखिभिः शिषेराइंसमयावनौघ
 नमदभ्रमराणि॥ गगाणंचगीतनिनदस्यगिरोच्चैः समयावनौघमदभ्रमराणि॥७३॥ अथ
 त्रिभिः शरद्वर्णयति॥ अभीष्टमासाद्यचिरायकाले समुद्धृताशंकमनीचकाशे॥ योषिन्मने

जन्मसुखोदयेषु समुद्र ताशं कमनीचकसे ॥७४॥ स्तनयोः समयेन नाना मभिनक्षर समान
 सारसेन ॥ परिरंभ रुचिं ततिर्जलानामभिनक्षर समान सारसेन ॥७५॥ जातप्रीतिर्यो मधुरे
 णानुवनोतं कामेकोते सारसिका कुरुतेन ॥ तत्संपर्कं प्राप्य पुरामोहनलीलं कामेकोते
 सारसिका कुरुतेन ॥७६॥ अथैकेन हेमंतं वर्णयति ॥ कात्ता जनेन रहसिप्रसभं गृहीतकेशे
 रतेः स्मरसहासवतोषितेन ॥ प्रेमागमनः सुरजनीष्वपि हेमनीषु केशरते स्मरसहासवतो
 षितेन ॥७७॥ अथैकेन शिशिरं वर्णयति ॥ गतवतामिव विस्मयमुच्चैरसकलामलयल्लवलील
 या ॥ मधुकृतामसहृजिरमावलीरसकलामलयल्लवलीलया ॥७८॥ कुर्वतमित्यतिभरेणान
 गानवाचः पुष्पैर्विराममलिनां च नगानवाचः ॥ श्रीमान्ममस्तमनुसानुगिराविहर्तुं विश्र

त्वनोदिसमग्रगिरा विहर्तुं ॥७॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये माघकृतौ कृतवर्णनं नाम
 षष्ठः सर्गः ॥६॥ अनुगिरमृतुभिर्वितायमानामथ सविलोकयितुं वनोत्तलक्ष्मीं ॥ निरा
 मदभिराहुमादतानां नवति महत्सु ननिःफलः प्रयासः ॥१॥ दधतिसुमनसो वनानि
 वक्षीर्षुवतियुताय दवः प्रयातुमीषुः ॥ मनसि शयमहास्त्रमन्यथामीकुसुमचंपक
 मण्यलं विसोढुं ॥२॥ अवरसमधिगम्य हरेत्यो रुदयमयत्नकृतो दालस्त्ररूपाः ॥ अबनि
 शुषदमंगनास्तदानीं न्यदधत विभ्रमसंपदंगनासु ॥३॥ नखरुचिरचित्तेन्द्रचापलेखं ल
 लितगतेषु गतागतं दधाना मुखरितवलयांष्ट्रयौ नितेवेभुजलतिका मुहुरसबलत्तरुणाः
 ॥४॥ अतिशयपरिणाद्वान्चितेनेव कृतमर्षितरत्नकिंकिणीकः ॥ अलधुनि जघनस्थ

न ४

४१
राम०

१ = परिणाहो विरा लतेत्यमरः = १

तं

लेखरस्याधनिमधिकंकलमेखलाकलापः॥५॥ गुरुनिविडनितेवविंवभाराक्रमणनिपीडितमेगना
जनस्य॥ चरणायुगामसुसुवत्यदेशुस्वरसमसक्तमलक्तकछलेन॥६॥ तवसपदिसमीपमानयेता
महमिति तस्यमयाग्रतोभ्यधायि॥ अतिरभसकृतालघुप्रतिज्ञामनृतगिरंगुणगोरीमाह्वयामो॥७॥
नचसुतनुनवेदियन्महीयानसुनिरसकवनिश्चयःपरेण॥ वितथयतिनजतुमद्वचोसावितिचत
थापिसखीषुमेभिमानः॥८॥ सततमनभिभाषाणमयातेपरिपणितंभवतीमनानयेत्या॥ अघितदिति
विरोधनिश्चितयांभवतिभवन्नसुहृज्जनःसकामः॥९॥ गतधृतिरवलं धितुंवतासूननलमनालय
नादहंभवत्याः॥ प्राणयित्ति यदिनप्रसादबुद्धिर्भवमममानिनिजीधितेदयालु॥१०॥ प्रियमिति व
नितनितान्तमागःस्मरणासरोषकषायाताही॥ चरणगतसखीवचोनुरोधात्किलकथमप्यनु

कूलयांचकार ॥११॥ पंचभिः कूलकं ॥ दुतपदमितिमावयस्ययासीर्ननुसुतनुं परिपालयानुयांती ॥ नहिन
 विदितखेदमेतदीपस्तनजघनोद्धहनेतवापिचेतः ॥१२॥ इतिगदतिसखीजनेनुरागादयिततमाम
 परश्चिरंप्रतीक्ष्य ॥ तदनुगमवशादनायतानिश्चयितमिमानश्वावनिंपदानि ॥१३॥ शुभं ॥ यदिमधि
 लधिमानमागतायांतवधृतिरस्मिगतास्मिसंप्रतीयं ॥ दुततरपतपातमापयातप्रियमितिकोपपदे
 नकापिसख्या ॥१४॥ अविरलपुलकः सहब्रजेत्याः प्रतियमेकतरः स्तनस्तरुणाः ॥ घटितविघटितः
 प्रियस्यावक्षस्तदभुविकेदुकवित्रमैवभार ॥१५॥ अशिथिलमपरावसज्यकंठेदृढपरिरञ्जवृहद्वहिस्तेन
 ॥ हृषिततनुरुहाभुजेनभर्तुमृदुममृदुव्यतिवक्षमेकवाङ् ॥१६॥ मुकुरसुसममाधौतीनितोतंप्रणादि
 तकांचिनितेवमंडलेन ॥ विषमितष्टुहारयष्टितिर्यक्कुचमितरंतदस्थलेनिषीड ॥१७॥ गुरुतर

कलनूपुरानुनादं सलितनीर्तितवामपादपद्मा ॥ इतरदनतिलोलमादधानापदमयमन्मथमं
 थरं जगाम ॥ १८ ॥ **त्रिभिर्विशेषकं** ॥ लघुललितपदंतदंशपीठं द्वयनिहितो भयपाणिपल्लवाद्या ॥ सक
 ठिनकुचचूचुकप्रणोदं प्रियमवोसविलासमचियाय ॥ १९ ॥ जघनमलघुपीवरोरु कृष्णादुरुनिविष्ट
 सनितीवभास्वेदि ॥ दयिततमशिरोधरावलंविस्थभुजलताविभवेनकाचिद्देहे ॥ २० ॥ अनुवपुरणरे
 णवाङ्मूलप्रहितभुजाकलितस्तनेननिच्ये ॥ निहितदशनवाससाकपोलेविषमवितीर्णप्र
 दंवलदिवाद्या ॥ २१ ॥ अनुवनमसितिभ्रुवः सर्वाभिः सहपदवीमपरः पुरोगातायाः ॥ उरसिसर
 सरागपादलेखाम्प्रतिमतया नुययावसंशयानः ॥ २२ ॥ मदनरसमहोद्यपूर्णनाभीकदपरिवादि
 तेरोमराजयस्ताः ॥ सरितश्चसविभ्रमप्रयातप्रणोदितहंसकनूपाणाविरेजुः ॥ २३ ॥ **श्रुतिपथमधु**

४३
माघ०

रागिसरसानामनुनदिशुश्रुविरेरुतानिताभिः॥ विदधतिजनतामनःशरशुच्यधपदुमन्मथच
पनादशंकं॥२४॥ मधुमथनवधूरीवाद्यीतिभ्रमरकुलानिजगुर्षदुत्सुकानि॥ तदभिनयमिवा
वलिर्वनानामतनुतनूतनपल्लवांगुलीभिः॥२५॥ असकलैकलिकाकुलीकृतालिस्रवनविकी
र्णविकीर्णकेशराणां॥ मरुदवनिरुहंरजोवधूभ्यःसमुपइरन्विचकारिकोरकानि॥२६॥ उप
वनपवनानुपातदक्षैरलिभिरलाभियदंगनागणस्य॥ परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगम
नेरवलुसंपदोऽग्रतस्थाः॥२७॥ रथचरणधरोरगौकराद्वाव्यतिकरसंपदुपात्तसौमभस्याः
॥ जगति सुमनसस्तदादि नूनेदधतिपरिस्फुरमर्थतोभिधानं॥२८॥ अभिमुखपतितैर्गुण
प्रकर्षादयचितमुद्धतिमुद्दालांदधानैः॥ तरुकिशलयजालमग्रहस्तेः प्रसभमनीयतभंग

४३
राम०

मंगनानानां॥२९॥ मुदितमधुभुजोच्चुजेनशाखाश्रलितविश्रंखलशंखकंधुवंत्याः॥ तरुतिश
यितापरांगनायाःशिरसिमुदेवमुमोचपुष्पवर्षी॥३०॥ अनवरतरसेनरागभाजाकरजपारेक्ष
तिलञ्जसंस्तवेन॥ सपदितरुणपद्मवेनवध्याविगतदयंखलुरवंडितेनमन्त्रे॥३१॥ प्रियमभि
कुसुमोद्यतस्यवाहोर्नवनरवमंडनचारुमूलमन्या॥ मुकुरितरकराहितेनपीनस्तनतटे
रोधितिरोदधेश्रुकेन॥३२॥ विततवलिबिभाद्यपांडुलेखाकृतपरभागविनीलरोमराजिः
॥ कशमपिकंशतांपुनर्नयंतीविपुलतरोन्मुखलोचनावलग्नं॥३३॥ प्रसकलकुचबंधुरोडु
रोरःप्रसभविभिन्नतनूत्तरीयवेधा॥ अवनमदुदरोद्धुसदुकूलस्फुटतरलक्ष्मभीरनाभिमू
ला॥३४॥ व्यवहितमिवजानतीकिलांतर्वताभुविवल्लभमभिमुख्यभाजै॥ अधिविरपिसर्ल

लमग्रपुष्पग्रहाण्यदेनचिरं विलंघ्यकाचित् ॥३५॥ अथ किल कथिते सरवीभिर्ब्रह्मणामपरेव
 ससंभ्रमा भवन्ती ॥ शिथिलितकुसुमाकुलाग्रपाणिः प्रतिपदसंयमितांशुकावृतांगी ॥३६॥
 कृतभयपरितोषसंनिपातंस च कितसस्मितवक्त्रवारिजश्रीः ॥ मनसि जगुरुतत्तत्क्षणोपदिष्टं
 किमपि रसेन रसांतरं भजेती ॥३७॥ अवनतवदनं दुरिच्छतीव व्यावधिरधीरतया यदा स्थिता
 स्मे ॥ अहरतपुतरामतोस्य चेतः स्फुटमभिन्नप्रयतिस्त्रिघस्त्रोपेव ॥३८॥ कुलकैः ॥ किशलयश
 कलेष्ववचनायाः पुलकिनि केवलमंगके निधेयाः ॥ नखप्रदलिपयोपि भाषितार्थाः प्रतिप
 धिरेदधितैरनंगलेखाः ॥३९॥ कृतकृतकरुषा सरवीमपास्य च मकुशलेति कथाचिदात्मने
 व ॥ अभिमतमभिसांभिलाषमाविः कृतभुजमूलमबंधिमूर्द्धि माला ॥४०॥ अभिमुखमुपयाति

मास्मकिंचित्त्वमभिदधाः परलेमधुव्रतानां॥ मधुसुरभिमुखाद्वागंधलुधेरधिकमधिचदनेन
मानिपाति॥४१॥ सरजसमकरंदनिर्भरासुप्रसवविभूतिषुभूरुहांविरक्तः॥ ध्रुवममृतयनाम
वांछयासावधरममुंमधुपस्तवाजिहीते॥४२॥ इतिवदतिसखीजनेनिमीलद्विगुणितसोद
तराक्षिपक्षमाला॥ अपतदलिभयेनभर्तुरंकंभवतिहिविल्ववतागुणोंगारोनां॥४३॥ कु
लकं॥ मुखकमलकमुन्नमयायूनायदभिनवोऽवधूर्वलादचुंवि॥ तदपिनकिलवालपल्लवा
ग्रग्रहपरपाविविदेविदग्धसख्या॥४४॥ व्रततिविततिभिस्तिरोहितायांप्रतियुवतौवदनंवि
यःप्रियायाः॥ यदधयदधरावलोपवृत्तकरवलयधनितेनतद्विवद्रे॥४५॥ विलसितमनु
कुर्वतीपुरस्ताद्धरणीरुहाधिरुहोवधूर्लतायाः॥ रमणमृजुतयापुरःसखीनामगणित

चापलदोषमालिलिंग ॥४६॥ सललितप्रवलं द्यपाणिनां शोसहचरमुष्टितगुह्यवांछया न्या ॥
 सकलकलनकुंभविभ्रमाभ्यामुरसिरसादवतस्तरेस्तनाभ्यां ॥४७॥ मृदुचरणतलाग्रदुस्थितवा
 दसहतराकुचकुंभयोर्भरस्य ॥ उपरिनिखलं वनं प्रियस्पन्द्यपतदथोच्चतत्र द्विचीषया न्या ॥४८॥
 उपरिजकुसमानियात्तमानां कुशलतयापरिरेजलोलुपो न्यः ॥ प्रथितपृथुपयोधरांगृहाणस्वय
 मितिमुग्धवधूमुदासदोभ्यां ॥४९॥ इदमिदमितिभूरुहां प्रसूनैर्मुकु रनिलेभयतापुरःपुरो न्या ॥
 अनुरहसमनयिनायिकेन चरयतिरंतुमहोजनं मनोभूः ॥५०॥ अभिपतितुमनालघुत्वं भी
 तेरभवदमुंचतिवल्हभेतिगुर्वी ॥ विजनमिति वलादमुं गृहीत्वा क्षणमथवीक्ष्य विपक्षमं
 तिके न्या ॥५१॥ अधिरजनिजगामधामतस्याः प्रियतमयेतिरुषात्यै जावनदः ॥ पदमपि

चलितुं युवानं सेहे किमिव न शक्तिरं ससाधमानां ॥५३॥ नखलु वयममुष्पदानयोग्याः
 पिवति च पाति च यासकौ रहस्यं ॥ ब्रजविटपममुंददस्वतस्यै भवतु यतः सदृशे श्रिराययोगः ॥
 ॥५३॥ तव कितव किमाहितैर्दृष्टानः क्षिति रुहपल्लवपुष्पकर्णपूरैः ॥ ननु जनविदितैर्न
 वद्वलीकैश्चिरपरिपूरितमेव कर्णपुग्मं ॥५४॥ मुहुरुपहसितामिवालिनादैर्वित्ससिनः कलि
 कां किमर्थमेनां ॥ वसतिमुपगतेन धाम्नितस्याः शठकलिरेव महं स्त्वया दत्तः ॥५५॥ इति
 गदितवती रुषा जघानस्फुरितमनोरमपद्मकेसरेण ॥ श्रवणनियमितेन कांतमन्या
 सममसितांबुरुहेण चक्षुषा च ॥५६॥ कुलकैः ॥ स्फुरमिदमभिचारमंत्र एव प्रतियुवतेरभिधा
 नमंगानानां ॥ वरतनुरमुनोपहृयपत्यामृदुकुसुमेन यदाहताप्यमूर्छितः ॥५७॥ विनयति सुदृशोः

दृशः परागं प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन ॥ तदहितपुवतेरभीक्ष्णमन्दणेर्द्वयमपि रो
 षरजोभिराशुपूरे ॥ ५८ ॥ समदनमवतंसितेधिकर्णप्रणयवताकुसुमेसुमधमायाः ॥ ब्र
 जदपिलघुतांवभूवभारः सपदिहिरण्मयमंडनसपत्न्याः ॥ ५९ ॥ अवजितममुनातवाहम
 र्त्तारुचिरतयेत्यवनम्यलङ्घयेव ॥ श्रवणकुवलयं विलासवत्प्राभ्रमरसूतेरुपकर्णमा
 चचक्षे ॥ ६० ॥ अवचितकुसुमाविहायक्वहीर्षुवतिषु कोमलमाल्यमालिनीषु ॥ पदमुप
 दधिरेकुलान्धलीनां नपरिचयो मलिनात्मनां प्रधानं ॥ ६१ ॥ अथ शिरसि जपाशपातभा
 रादिवनितरां नतिमद्भिरसभागैः ॥ मुकुलितनयनैर्मुखवारविंदैर्धनमहतामिव पद्मपां
 भेरा ॥ ६२ ॥ अधिकमरुणिमानमुद्वहद्भिर्विलसदशीतमरीचिरश्मिजालैः ॥ परिचित

परिचुंवनाभियोगादपगतकुंकुमरेणुभिः कपोलैः ॥६३॥ श्रवसितललितक्रियेणावाहोर्ललि
ततरेणातनीयसाधुगेन ॥ सरसकिशलयानुरजितैर्वाकरकमलैः पुनरुत्तरक्तभाभिः ॥
६४॥ स्मरसरसमुरः स्थलेनपत्न्युर्विनिमयसक्रमितांगारागारोगैः ॥ नृशमतिशयरेवेदसंपदे
वस्तनपुगलैरितरेतरेनिषलेः ॥६५॥ अतनुकुचभगानतेनभयः क्लमजनिता नतिना
शरीरकेण ॥ अनुचितगतिसादनिः सहर्वैकलभकरोरुभिरुरुभिर्दधानैः ॥६६॥ अप
हतनवयावकेश्चिरायक्षितिगमेननपुनर्वितीर्णारोगैः ॥ कथमपिचरणोत्पलैश्चलद्भि
र्नृशविनिवेशवलात्परस्परस्य ॥६७॥ मुकुरितिवनविभ्रमाभिषंगादतमितदानितरांनि
तंविनीभिः ॥ मृदुतरतनवोलसाः प्रहृत्याचिरमपिताः किमुतप्रयासभाजः ॥६८॥ सप्तभिः कुलदी

प्रथममलघुमौक्तिकाभमासीष्टमजलमुद्दालगंउमंडलेषु॥ कठिनकुचतरायपाति
 पश्चादथशतशर्करतांजगामतासं॥६८॥ विपुलकमपिद्यौवनोद्धतानांघनपुलकोदय
 कोमलंचकासै॥ परिमलितमपिप्रियैः प्रकामंकुचद्रुगमुद्दालमेवकामिनीनां॥६९॥ अ
 विरतकुसुमावचपरवेदान्निहितभुजालतयेकैषकंठं॥ विपुलतरनिरंतरावलग्रस्तन
 पिहितप्रियवक्षसाललंवे॥७०॥ अभिमतमभितः कृतोभाभेगाकुचद्रुगमुन्नतिवित्तमुन्नम
 य॥ तनुरभिलषितंक्रमच्छलेनवाचणुतवेन्नितवाङ्गवत्क्षरीका॥७१॥ हिमलवसदृशः
 श्रमोदविंदनपनयताकिलनूतनोढवद्धाः॥ कुचकलशकिशोरकौकथंचित्ररत्नतया
 तरुणोपस्पृशाते॥७२॥ गच्छेदेकंजघनपुलिनेरुद्धमध्यप्रदेशः कामन्नरुद्धमभुजलताः

पूर्णनाभीद्रुदांतः॥ उत्स्रंघोच्चैः कुचतटभुवंश्चावयन्नोमकूपान्खेदापूरोऽनुवतिसरितां
व्यापगंडस्थलानि॥७४॥ प्रियकरपरिमार्गादंगनायां यदाभूत्पुनरधिकतरेव स्वेदतो
योदयश्रीः॥ अथ वपुरभिषेक्तुं तास्तदांभोभिरीषुर्वनविहरणखेदम्लानमम्लानशोभाः
॥७५॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये माघकृतो कुसुमविहारे नाम सप्तमः सर्गः॥७॥ अथासा
दलघुतरस्तनेस्तनद्विः श्रान्तानामविकचलोचनरविंदैः॥ अभ्यंभः कथमपियोषितांस
मूहेस्तैरुर्वीनिहितचलत्प्रवेले॥७॥ यांतीनांसममसितभुवां न तच्चादं सानां महर्तिनितोतमं
तरेपि॥ संसृक्तेर्विपुलतयामिथो नितंबैः संवाधं हृदपितद्वन्द्ववर्त्म॥७॥ नरिं ध्रुमशिशिरांभु
वं व्रजंतीः साशंकं मुहुरिव कोतुकात्करैस्तैः॥ पस्पर्शक्षणामनिलाकुलीकृतानां शारवाना

मत्तुहिनरम्भिरंतराले ॥३॥ एकस्यास्तपनकरैः करालिताया विभ्राणः सपदि सितोष्णवारणं ॥ से
 वायेवदनसरोजनिर्जितश्रीरसात्प्रियमिव वेदमाश्रयकार ॥४॥ स्वरगादुपरिवितन्त्रतोत्तरीयकां
 तेन प्रतिपदवारितातयायाः ॥ सद्यत्रादपरक्लिप्तासिनी समूहाद्यासीदधिकतरा तदापरस्याः
 ॥५॥ संस्पर्शप्रभवसुखोपचीयमाने सर्वांगे करतललग्नवल्गुभायाः ॥ कौशेयं व्रजदपि गाढ
 तामजस्रं सस्रं सेविगलितनीविनीरजाच्याः ॥६॥ गच्छंतीरलसमवेक्ष्य विस्मयिन्यस्त्रास्तन्वी
 र्नविदधिरेगतानि हंस्यः ॥ बुधावाजितमरेणाकाममाविः कुर्वीतस्वगुणमपत्रयः कएव ॥७॥
 श्रीमद्भिर्जितपुलिनानि माधवीनामारोहेर्निविडवृहन्नितं वर्विवैः ॥ पाषाणस्रवलनविलोल
 माशुन्नैवैलक्ष्याद्यदुरवरोधनानि सिंधोः ॥८॥ मुक्ताभिः सलिलरयास्तश्रुक्तिपेशीमुक्ताभिः

कृतकुचैकतनदीनां॥स्त्रीलोकः परिकलयंचकारतुल्यं पल्यं कैर्विगलितहारचारुभिः सैः
॥८॥ आघ्रायश्मजमनिद्युगंधवेधुनिः श्वासश्चसनमसक्तमंगनानां॥आरुणः सुमनस
ईषिरेनभृगौरेचित्यंगणयतिको विशेषकामः॥९॥ आयात्पानिज्जुवतोवनात्सशंकवर्ही
णामपरशिखंडिनीभरेण॥आलेक्यवदधतंमयूरमारात्कामिभ्यः श्रद्धधुरनार्जवंनरेषु॥१०॥
आलापेस्तुलितखाणिवाणिनीनांमाधुर्यादमलपतत्रिणांकुलानि॥^{युवजन}अतर्द्धामुपयपुरु
त्पलावलीषुप्रादुःष्यात्कड्वजितः पुरःपरेण॥११॥ मुग्धायाः स्मरललितेषुचक्रवाक्यानिः
शंकंदयित तमेनचुवितायाः॥प्राणेशानभिविदधुर्विधूतहस्ताः सीकारंसमुचितमुत्तरं
तभाषः॥१२॥ उल्लिखस्फुरितसरोरुहाद्यमुच्चैः सस्नेहंविहगरवैरिवालपेती॥नारीणाप्रथ

सरसीसफेणहासाप्रीत्येवव्यतनुतपाद्यमूर्मिहस्तेः॥१४॥ नित्यायानिजवसतेर्निरासिरेयद्रागेता
 श्रियमरविंदतःकराग्रेः॥ व्यक्तत्वेनियतमनेननिगुरस्याःसापत्न्यंक्षितिसुतविद्विषोमहि
 ष्यः॥१५॥ आस्कंदक्षयमपियोषितोनयावद्भीमत्यःप्रियकरधार्यमाणहस्ताः॥ औत्सु
 क्यात्परितममस्तद्वुतावसेक्रांतप्रतिमतयादधाविवांतः॥१६॥ ताःपूर्वसचकितमागम
 यगाधकृचाथोमृदुपदमंतरविशंत्यः॥ कामिभ्योमनश्चरागिणांसरागैरंगैस्तज्जलमनु
 रंजयावभूवुः॥१७॥ संचोभंप्रयसिमुकुर्महेभकुंभश्रीभाजाकुचयुगलेननीयमाने॥ विश्वे
 ष्वेद्युगमगमद्रथागनाम्नोरुद्धतःकश्चसुरवावहःपरेषां॥१८॥ आसीनातदभुविसस्मिते
 नभर्त्रारेभोरूरवतरितुंसरस्यनिद्युः॥ धुन्वानाकरद्युगमीक्षितुंविलासांशीतालुःसलि

द्वितीया

लागतेनसिचातेस्म॥१५॥नेछंतीसमममुनासरोविगादंरोधस्तःप्रतिजलभीरितासरवीभिः॥आ
श्लिक्षद्भयचकितेगांनवोढावोढारंविषदिनदूषितातिभूमिः॥१६॥तिष्ठंतंययसिपुमांसमंस
मात्रेतद्वद्वंतदवयतीकिलात्मनोपि॥अभ्येतुंसुतनुरभीरियेषमोग्धादाश्लेषिदुतममुना
निमज्जतीति॥१७॥तिष्ठंतंययसि॥अर्चनाभेःसरसिनतभ्रुवावगाढेचायल्यादयसरसस्तारंगह
स्तेः॥उद्भायिस्तनपुगामध्यरोहिलब्धस्पर्शानांभवतिकुतोयवाद्यवस्था॥१८॥कोतानां
कुवलयमय्यपास्तमद्गोःशोभाभिर्नमुखरुचाहमेकमेव॥संहर्षादलिविरुतैरितीव
गायल्लोलोमोपयसिमहेत्पलंननर्त्त॥१९॥अस्मंतीचंशफरीविद्यद्वितोरुर्वामोन्नतिशाय
मापविभ्रमस्प॥हुभ्यंतिप्रसभमहोविनापिहेतोर्लीलाभिःकिमुसतिकारणोत्पत्त्यः॥२०॥

ल२

५०
माघ०

आकृष्टप्रतनुवपुर्लतैस्तरङ्गिस्तस्यांभस्तदथसरोमहार्णवस्य॥ अक्षोभिप्रसृतविलोलवा
कुपक्षैर्योषाणामुरुभिरुजगंडशैलैः॥२५॥ गांभीर्यंदधदपिरेतुमेगनाभिःप्रक्षोभंजघ
नविघहनेननीतः॥ अंभोधिर्विकसितवारिजाननोसौमर्यादांसपदिविलंघयंवभूव॥२६॥
आदातुंदयितमिवावगाढमारादूर्मीणांततिभिरभिप्रसार्यमाणः॥ कस्याश्चिद्विततच
लछिखांगुलीकोलक्ष्मीवात्सरसिराजकेशहस्तः॥२७॥ उन्निद्रप्रियकमनोरमंरमण्याः ५०
संरेजेसरसिवपुःप्रकाशमेव॥ पुक्कानांविमलतयातिरस्त्रियाद्यैनाक्रामन्नपिहिभवत्य
लंजलोद्यः॥२८॥ किंतावत्सरसिसरोजमेतदारादाहोस्विन्मुखमवभासतेपुवत्याः॥ राम०
संशय्यक्षामितिनिश्चिकायकश्चिद्विद्योकेर्वकसहवासिनांपरोक्षैः॥२९॥ शृंगाणि

द्रुतकनकोद्वलानिगंधाः कौसुंभैष्टुकुचकुंभसंगिवासः॥^{दासा न धुं}मार्दीकं प्रियतमसन्निधा
नमासन्नारीणामितिजलकेलिसाधनानि॥३०॥ उतुंगादनिलचलांशुकास्तदोताद्ये
तोभिः सह नयदर्शिनं प्रियाणां॥ श्रोणीभिर्गुरुभिरर्त्तमुत्पतंत्यस्तोयेषु द्रुततरमंगना
निपेतुः॥३१॥ मुग्धत्वादविदितकेतवप्रयोगागच्छंत्यः सपदिपराजयं तरुण्यः॥ ताः कांतैः
सहकरपुष्पेरितांबुद्धात्पुक्षीमभिसरणप्रहामदीद्यन्॥३२॥ योग्यस्य त्रिनयनलोचना
नलार्चिर्निर्दग्धस्मरहृतनधिराज्यलक्ष्म्याः॥ कांतायाः करकलशोद्धृतैः प्रयोभिर्वक्त्रेण
कृतमहाभिषेकमेकः॥३३॥ सिं चत्वाः कथमपि बाहुमुन्नम्य प्रेक्षां समनसि जटुः खटुर्वलायाः॥
सौवर्णवल्लयमवागलत्कराया ल्हावण्यश्रियश्च शेषमंगनायाः॥३४॥ स्निह्येतीदृशमपरानि

धाय पूर्णां मूर्तेन प्रणयसे न वारितो व॥ कंदर्पप्रवणमनाः सखीसिसिञ्चालक्षणेन प्रति
 पुवमंजलिचकार॥१३५॥ आनंदं दधति मुखे करोदकेन श्यामाया दयितं तमेन सिचमाने॥
 ईर्ष्यात्प्रावदनमसिक्तमप्यनल्यस्वेदांभः स्नपितमजायते तरस्याः॥१३६॥ उद्धीक्ष्य प्रियकर
 कुङ्कुमापविष्टैर्वक्षोजह्वयमभिक्तमन्यनार्याः॥ अंभोभिर्मुहुरसिचदधूरमर्षीदात्प्रायं
 पृथुतरनेत्रपुग्ममुक्तेः॥१३७॥ कुर्वद्भिर्मुखरुचमुद्दालामजस्त्रैस्तोयैरसिचतवत्त्वभांवि
 लासी॥ तैरेव प्रतिपुवतेरकारिद्राकालुष्यं शशधरदीधितिछटाद्यैः॥१३८॥ रागांधीकृत
 नयनेन नामधेयव्यात्पासादभिमुखमीरितः प्रियेण॥ मानिन्यावपुष्पिपतन्निर्गमं दे
 भिंदानोद्दयमसाहिनोदवग्रः॥१३९॥ प्रेमगोरः प्रणयिणि सिंचति प्रियाया संतापं नव

जलविप्रयोगहीचा ॥ उद्भूताः कठिनकुचस्थलाभिघातादासन्नां भ्रमपरांगनामधातुः ॥ ४० ॥
संक्रांतप्रियतमवक्षसोंगारांगसाधस्याः सरसिहरिष्यतेधुनांभः ॥ तुल्यैवंसपदिहतेपितत्रते
येकस्याश्चित्सुहृदनखलक्ष्मणः सपत्न्या ॥ ४१ ॥ हृतायाः प्रति सखिका मिनाच्यनाम्ना
क्रीमत्याः सरसिगलमुखेदुकांतेः ॥ अंतर्हिदुतमिवकर्तुमश्रुवैषैर्भ्रमानंगमयितुमीषिरेप्या
सि ॥ ४२ ॥ सिक्तायाः क्षणमवसिच्यपूर्वमच्यामन्यस्याः प्रणयवतावतावलायाः ॥ कालिन्ना
समधितमन्युरेववक्त्रं प्रापाक्षोर्गलदपशदमेजनांभः ॥ ४३ ॥ उद्दोदुंकनकविभूषणान्यश
क्तः सध्रीचावलयितपद्मनालसूत्रः ॥ आरूढप्रतिवनिताकराक्षभाः साधीयोपुरुषभव
वहुजस्तरुणाः ॥ ४४ ॥ आवद्धप्रचुरपरार्द्धकिंकिनीकोरामाणामनवरतोदगाहभाजां ॥ नारा

माघ०

वंवातनुतमेखलाकलापः कस्मिन्चासजंगुणोगिरांपदुचं ॥४५॥ पर्य्यछेसरसिद्धतेणुकेपयोभि
 लीलाक्षेसुरतगुरावपत्रपिष्टोः सुश्रोण्यादलसेवनेनवीचिहस्तन्यस्तेनदुतमहताहिनी
 सरवीचं ॥४६॥ नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकाशिवारिजानां ॥ लोल
 चादपहरतांतदंगारागंसंजज्ञेस्कलुषश्राशयो जलानां ॥४७॥ सौगंध्यं दधदपिकाममंगानां
 द्रुचाकृतमहमाननोपमानं ॥ नेदीयोजितमितिलज्जयेवतासामालोलेपयसिपयोरुहंम
 मज्ज ॥४८॥ प्रभ्रष्टैः सरभसंभसोवगाहक्रीडाभिर्विदलितयूथिर्कपिशंगैः ॥ आकल्यैस
 रसिहिरण्मयैर्वधूनामोर्वाग्निद्युतिशकलैरिवद्यराजि ॥४९॥ आस्माकीयुवतिदृशामसौ
 तनोतिष्ठायेवश्रियमनपायिनी किमेभिः ॥ मत्वेवंस्वगुणापिधानसाभ्यस्यैः पानीयैरिति

५२
राम०

विदधाविरेजं नानि ॥५०॥ निद्वेति सति हरिचंदने जलो घैरापांडोर्गत परभाग्यो गनायाः ॥
 अक्रायस्तन कलशद्वयादुपेये विच्छेदः सहृदययेव हारयस्या ॥५१॥ अच्यूनं गुणममृतस्य
 धारयंती प्रोत्फुल्लस्फुरितसरोरुहावतंसा ॥ प्रेयोभिः सहस्रसी निषेच्यमाणा रक्तचंचयधित
 वधूदृशांचि ॥५२॥ स्नातीनां हृदमलोदविंदुचित्रैरेजाते रुचिरदृशासुरोजकुंभौ ॥ हाराणां
 माणिभिरिव श्रितो समंतादुत्सृज्यैर्गुणवदुपद्रवकाम्ययेव ॥५३॥ आरूढः पतित इति स्वसंभवे
 पि स्वछानां परिहरणीयतामुपैति ॥ कर्णेभ्यश्च्युतमसितोत्पलं वधूनां वीचीभिस्तस्मिन्नुपनि
 रासुरापः ॥५४॥ दंतानां मधरमयावकं पदानि प्रत्यग्रस्त नुमविलेपनां नखंकाः ॥ अनिन्युः
 प्रियप्रधितोयमै गनानां शोभाये विपदिसदाश्रिता भवंति ॥५५॥ कस्याश्चिन्मुखमनुधोत

पत्रलेखं व्यातेनेमलिलभस्वलेविनीभिः॥ किंजल्कव्यतिकरपिंजरांतराभिश्चित्रश्रारल
 मलकाग्रवल्लरीभिः॥५१॥ वक्षोभ्यो घनमनुलेपनं पद्मनामुत्तंसानहर तवारिमूर्धजेभ्यः॥
 नेत्राणां मदरुचिरक्षतेव तस्थौ चक्षुष्यः खलु महतां परैरगम्यः॥५२॥ योवाह्यः सखलु जले
 निरासिरागो यश्चित्ते स तु तदवस्थ एव तेषां॥ धीराणां ब्रजति हि सर्व एव नान्तः पातित्वा दभि
 भवनीयतां परम्॥५३॥ फेणानामुरसिरुहेषु हारलीला चेलश्रीर्जघनतटेषु सेवलानां॥ गंडे
 शुस्फुटरचना च पत्रवल्लीपर्याप्तं पयसि विभूषाणां वधूनां॥५४॥ भ्रस्यद्भिर्जलमभिभूषणैर्व
 धूनामंगेभ्यो [redacted] गुरुभिरमज्जितज्जयेव॥ निर्माल्यैरथ नृते वधीरितानाम
 पुच्चैर्भवतिलघीयसां हि धार्ष्ट्यैः॥५५॥ आमृष्टास्तिलकरुचः स्रजोद्भिरस्तानीरक्तवसन

मपाहृतो गारागः॥ कामः स्त्रीरनुशयवानिवस्वपक्षव्याघातदिति सुतरां चकार चात्रः॥६१॥
शीतार्त्तिविलवदुपेपुषेवनीरैरासेकाछिशिरसमीरुं पितेन॥ रामाणामभिनवयौवनो
ष्मभाजोराश्लेषिस्तनतट्योर्नवोश्रुकेन॥६२॥ श्रयोतद्भिः समधिकमात्रमंगसंगात्त्वावर्णं
तनुमदिवांबुवाससोतैः॥ उत्तरेतरलतरंगशालीलानिष्पातेरथसरसप्रियासमूहैः॥६३॥
दिव्यानामपि कृतविस्मयां पुरस्तादेभस्तः स्फुरदरविंदचारुहस्तां॥ उद्धीक्ष्य श्रियमिव कां
चिदुत्तरंतीमस्मार्थीज्जलनिधिमंथनस्पशोरिः॥६४॥ अद्गांयत्परिहितमेतयोः किलांतर्द्धी
नार्थं तदुदकसेकसक्तमूत्रं॥ नारीणां विमलतरो समुल्लसंत्याभासांतर्द्धधतुतुदुक्लमे
व॥६५॥ वासांसि च वसतयः नियोषितस्ताः शुभ्राभ्रद्युतिमिरहासितैर्मुदेव॥ अत्पाक्षुः स्र

वनगलज्ज लानिस्थूलाश्रुतिभिरोदितैः शुचैव ॥ ६६ ॥ आर्द्राद्यादतिशयिनामुपेयिवद्भिः
 संसक्तिं भृशमपि भूरिशोवधूतैः ॥ अंगेभ्यः कथमपि वामलोचनानां विश्लेषो वतनवरक्तकैः
 प्रपेदे ॥ ६७ ॥ प्रत्यंसे विलुलितमूर्द्धजाचिराय सु नाई वयुरुदवाय घातिलैका ॥ नाजानादभिमत
 तमेतिकेभिर्वीक्ष्यस्वेदावुद्रवमनवत्तरांगुनस्तत् ॥ ६८ ॥ सीमेते निजमववध्रतीकराभ्यामालक्ष्यस्त
 नतरवाङ्मूलभागा ॥ भर्त्रान्यामुद्रुभिलष्यतानिदध्येनैवाहोविरमतिकौतुकं प्रियेभ्यः ॥ ६९ ॥
 स्वहृगंभः स्नपनविधौ तमंगमोष्ठस्तो वूलक्षतिविसदे विलासिनीनां ॥ वासश्च प्रतनुविवि
 क्रमस्त्वित्तीयानाकल्पो यदि कुसुमेषु गानशून्यः ॥ ७० ॥ इति धौतपुरं धिमत्सरान्सरसिप्र
 जनेन श्रियमात्रवतोतिशयिनामपमलांगभासः ॥ अवलोक्यते देवयादवानपरवारिशोः

शिशिरेतररोचिषापाततिप्रमंक्रमीषे ७१ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये मावेकतोऽंके विव
क्तितो जलकोऽसंपादनो नामाष्टमः सर्गः ८ अमितापसंपदमथोऽस्रुचिर्निजतेजसामसहमानद्व पय
सिप्रपित्सुरपरां वनिधेरधिरोदुमस्तगिरिमभ्यपतत् १ गीयापुरः प्रतिगवात्तमुखदधतीरतेनभृशमुत्सुकता
उद्धरंत गलभुवमस्तगिरेः सवितश्च योषिर्हममीतदशा २ विरलातपच्छविरनुलवपुः परितोभिपांडुदधरभ्रशि
रः अभववद्धतः परिणतिं शिथिलः परिमंदसूर्यनयनो दिवशः ३ अपराहूशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलित
लतां लये निलयायशाखिनदवाक्यते हुराकुलाः खगकुला निगिरः ४ उपसंध्यामास्ततनुसानुमतः शिख
रिषु तत्क्षणमशीतरुचः करजालमंत समयेऽपि सातामुचितं खल्वृत्तरमेव पदं ५ प्रतिकूलतामुपगते हि
विधौ विफलत्वमेति वदसाधनता अवलंबनापारेन नर्त्तरभूतपतिष्यतः करसहस्रमपि ६ नवकुंकुमारुण

पयोधरयासकरावसक्तमुक्तरुचिरांबरया अतिसक्तिमेव वरुणस्पृहाभ्रशमचरज्जदतपा
 रकरः ७ गतवताराजतजपाकुसुमस्तवकद्युतौ दिनकरेव नतिं वहलानुरागकुरुविंदलप्रति
 वद्धमध्यामिवदिगुलयं ८ इतशातकुंभनिभमंशमतोवपुरदं मयवपुषःपयसि वरुचद्विरांचिनरुभि
 नवृहज्जगदंडकेकतरखंडमिव ९ अनुरागवंतमपिलोचनयोर्दधतं वपुस्तवमतापकरं निरका
 शयद्रुविमपेतवसंविषदालयादपरदिग्गणिका १० अभितिग्मरश्मिचिरमाविरमादवधानखिन्न
 मनिमेषतया विगलनधुव्रतकलाक्कजलं न्यमिमिलदलनयनं नलिनी ११ अभिभावतारकम
 दृष्टहिमद्युतिविंमस्तमितमानुनमः विरतोरुतापमतमिष्टमभादपदो

स्रतेव विगुणास्पगुणः ॥१२॥ रुचिधाम्निभर्तृरिभृशं विमलाः परलोकमभ्युपैते विविशुः ॥ ज्वनं त्विषः
 कथमिवेतरथा सुलभो न्यजन्मनिस एव पतिः ॥१३॥ विहितां जलिर्जन तया दधती विकसत्कु
 सुंभकुसुमारुणातां ॥ चिरमुज्जितापित नुरो ज्जदसौ नयितृ प्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः ॥१४॥ अथ सो
 द्रसो धाकिरणास्तोते हरे हेति हूतिमिथुनं पततोः ॥ पृथगुत्पपात विरहार्तिदलहृदयश्रुतासृ
 गनुलिप्तमिव ॥१५॥ निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्मतया ॥ दिवसात्प
 येतदपि मुक्तमहोचपलाजने प्रतिनचोद्यमदः ॥१६॥ दिवसो नु मित्रमगमद्विलये किमिहास्य
 तेव तमया वलया ॥ रुचिर्नर्तुरस्य विरहाधिगमादिति संध्यापि सपदि व्यागमि ॥१७॥ पतिते पतेन
 मृगराजिनिजप्रातिविंवरोषित इवावुनिधौ ॥ अथ नगदूयमलिनातिजगत्परितस्तमोसिपरितस्त

रिरे ॥ १७ ॥ चसरनुभधरगुहांतरतः परलंबवहिवहलपंकसुचि ॥ दिवसावसानपटुनस्तमसोवहि
 रेत्यचाधिकमैकगुहाः ॥ १८ ॥ किमलंबतांवरविलग्नमधः किमवर्द्धतोर्द्धमवनीतलतः ॥ प्र
 ससारतिर्यग्गुंदिश्रुतिप्रचुरीभवन्ननिर्धारितमः ॥ १९ ॥ स्थगीतांवरक्षितितलेपरितस्तिमिरे
 जनस्पदशमंधयति ॥ दधिरेसांजनमपूर्वमतः प्रियवेश्मवर्त्मसुदृशोददृशुः ॥ २० ॥ अवधार्य
 कार्यगुरुतामभवन्नभयायसां प्रतमसंतमसं ॥ सुतनोस्तनौचदयितोपगमेतनुरोमराजिपथ
 वेपथवे ॥ २१ ॥ सवितुस्त्रिषाहनिनयोददृशेसंतमो तमोभिरधिगम्यततां ॥ द्युतिमग्रहीद्गृह
 गणोलघवः प्रकरीभवंतिमलिनाश्रयतः ॥ २२ ॥ अनुलेपनानिकुसुमान्यवलाः कृतमन्यवः
 पतिषुदीपशिरवा ॥ समयेनतेनसुचिंशयितदुतवोधितस्मरमवोधिषत ॥ २३ ॥ वसुधांतनिः

सतमिवाहिपतेः परलंफणामणिसहस्ररुचं ॥ स्फुरदंशुजालमथशीतरुचः ककुभैसम
 स्फुरतमाघवतं ॥ २५ ॥ विशदप्रभापरिगतैविवभावुदयाचलचावहितेंदुवपुः ॥ मुरवमप्रका
 शदशनंशनकैः सविलासहासमिवशक्रदिशः ॥ २६ ॥ नवचंद्रिकाकुसुमकीर्णतमः कवरी
 भृतोमलयजाडिमिव ॥ ददशेललारतरहारिहरेहरितो मुरवस्यहिमस्मिदलं ॥ २७ ॥ कलयातुषा
 रकिरास्यपुरःपरिमंदभिन्नतिमिरोघजयं ॥ क्षणमभ्यपद्यतजनैर्नम्रपागगनंगणाधिपतिमू
 र्तिरिति ॥ २८ ॥ प्रथमंकलाभवदया ॥ द्विमथोहिमदीधितिर्महदभूदुदितः ॥ दधतिश्रवंक्रमतए
 वनतुप्रथितौजसोपिसहसोपचय ॥ २९ ॥ उदमज्जिकेरभजितः शयनादपनिद्रपंडुरसरोजं च
 ॥ प्रथमप्रबुधनदराजसुतावदनेंदुनेवतुहिनद्यतिना ॥ ३० ॥ अथलक्ष्मणानुगतकंतवपुर्ज

लधिं द्युतीत्यशशिदाशरथिः ॥ परिवारितः परितः अक्षणे स्तिमिरौघराक्षसकुलं विभिदे ॥ ३१ ॥
 उपजीवति स्म सततं दधतः परिमुधतां वणिगिवोऽपतेः ॥ घनवाथिवाथिमवतीर्णवतो नि
 धिरंभसामुपचयाय कलाः ॥ ३२ ॥ रजनीमवाप्य रुचिमापशशीसर्पदिव्यभूषणदसावपितां ॥
 अविलं वितक्रममहो महतामितरेतरोपकृतिमचरितैः ॥ ३३ ॥ दिवसं भूशोऽक्षरुचिपादहतां
 रुदतीमिवानवरतालिरुतैः ॥ मुकुरामृशान्मृगधरोग्रकैरुदशिश्चसलुमुदिनावनितां ॥ ३४ ॥
 प्रतिकामिनीतिददृशुश्चकिताः स्मरजन्मधर्मपयसोऽपचिता ॥ सुदृशोऽपि भर्तृशशिरश्चिगल
 ज्जलविंदुमिंदुमणिदारुवधूं ॥ ३५ ॥ अमृतद्रवैर्विदधदक्षदृशामपमार्गमोषधिपतिः स्मकैः ॥
 परितो विसर्पिपरितापि नृशवपुषोऽवतारयति मानविषं ॥ ३६ ॥ अमलात्मसुप्रतिफलपुन

नः

मितस्तस्मिन् कपोलफलकेषु मुकुः ॥ विसर्गसोऽतरमिंदुचामधिकावभासितदिशो निकरः ॥ ३७ ॥
उपगूढवेलमलघूर्मिभुजेः सरितामचुक्षुभदधीशमपि ॥ रजनीकरः किमिवचित्रमदोयदुराणि
रांगागणमनंगलघुं ॥ ३८ ॥ भवनोदरेषु परिमंदतयाशयितोलसत्सैत्स्फुरिकयष्टिर्बुचिः ॥ अ
बलेद्युजालकमुरयोपगतानुदतिष्ठदिंदुकिरणान्मद ॥ ३९ ॥ अविभावितेषु विषयः प्रथमं म
नेपि नूनमनवत्तमसा ॥ उदितेदिशः प्रकटयत्यमुनायदधर्मधाम्निधनुराचकृध्वे ॥ ४० ॥ पुग
पद्विकाशमुदयाद्गमितेशशिनः शिलीमुखगणोलभता ॥ दुतमेत्पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदो
नामनसिचावसरं ॥ ४१ ॥ ककुभां मुखानि सहसोर्द्धयन्ददकुलत्वमधिकं रतये ॥ अदिदीपादि
दुरपरोदहनः कुसुमेषु मन्त्रिनयनप्रभवः ॥ ४२ ॥ इति निश्चित्य प्रियतमागतयः सितदीधितावुदित

५८
माघ०

वत्पवलाः॥प्रतिकर्मकर्तुमुपचक्रमिरेसमयेहिसर्वमुपकारिकृतं॥४३॥सममेवदधतुःसुतनोर्गु
रुहारभूषणामुरोजघटौ॥घटं हि संघटं हत तया जनिता मिदमेव निर्विवरतां दधतोः॥४४॥कदली
प्रकांडवुचिरोरुतरौ जघनस्थलीपरिसरे महति॥रसना कलापकगुणेन वधूर्मकरध्वजद्विदर
दमाकयत्॥४५॥अधरेष्वलक्तकरसः सुदृशां विशदं कपोलभुविलोध्रजः॥नवमं जननय
नपंकजयोर्विभिदेन शंखनिहिता त्वयसः॥४६॥स्फुरदुज्ज्वलाधरदलैर्विलसद्दृशनांशुकेस
रत्नैः परितः॥धृतमुग्धगंडफलकैर्व्यरुचच्चिकसद्गिरास्यकुसुमैः प्रमदां॥४७॥भजते विदेशम
धिकेन जितस्तदनु प्रवेशमथ वा कुशलः॥मुखमिंदुरुदालकपोलमतः प्रतिमाच्छलेन सु
दृशामविशत्॥४८॥ध्रुवमागताः प्रतिहतिं कठिने मदनेष्वः कुचतटे महति॥इतरांगवन्न

कमलैः

५८
राम

अदः वपुः प्रियमग्रेषु अकला जे न न
॥ ५६ ॥ ननु जे वने पद वपु को ग ॥ ५७ ॥ ननु
॥ ५८ ॥

अदिदंगरिमग्रपितावलग्रमगमत्तनुतां ॥ ५६ ॥ नमनोरमास्वपि विशेषविदां निरचेष्टयोग्यमिद
मेतदिति ॥ गृहमेष्टतिप्रियतेमेसुदृशां वसानां गारागसुमनः सुमनः ॥ ५७ ॥ वपुरत्रलिप्तपरिभसु
खद्यवधानभीरुकतयानवधूः ॥ क्षममस्यवाढमिदमेवहियत्प्रियसंगमेष्टनवलेपदमेः ॥ ५८ ॥ नि
जपाणिपल्लवतटसवलनादभिज्ञासिकाविवरमुत्पत्तिः ॥ अपरापरीक्ष्यशानैकेर्मुमुदेमुखवा
समास्यकमलश्चसनेः ॥ ५९ ॥ विधृतेदिवासवयसाचपुरःपरिपूर्णमंडलविकाशभृति ॥ हिमधा
मिदर्यणातलेचमुकुः स्वमुखश्रियंमृगदृशोददृशुः ॥ ६० ॥ अधिजात्रुवाङ्मुपधायनमत्करपल्ल
वार्षितकपोलतलं ॥ उदकंठिकंठपरिवर्तिकलस्वरश्चगानपरयाऽपरया ॥ ६१ ॥ प्रणयप्रका
शनविदोमधुसः सुतरामभीजनचित्तगृहः ॥ प्रतिघायकांतमनुमुग्धतरस्तारुणीजनोदृशः

कृतः १

५९
माघ ४

२५ ४४

वायसरवीः॥५५॥नचमेवगद्यतियथालघुतांकरुणांयथाचकुरुतेसमधि॥निपुनेतयेनमुप
गम्यवदेरभिद्रुतिकचिदितिसंदिदिशे॥५६॥दयितामानपरयाःपरयात्वरितंयथावगादितापि
सरवी॥किमुचोदिताःप्रियहितार्थकृतःकृतिनोभवंतिमुहदःसुकृतां॥५७॥प्रतिभिद्यकोतम
प्राधकृतंयदितावदस्यापुनरेवमया॥क्रियतेनुवृत्तिरुचितैषततःकलयेदमानमनसंसखिमं
॥५८॥अवधीर्यधैर्यकलितादयितेविदधेविरोधमथतेनसह॥तवगोप्यतेकिमिवकर्तुमिदंन
सहास्मिन्साहसमसाहसिका॥५९॥तदुपेत्यमास्मिन्तमुपालभयानहिदोषमस्यकिलवि
द्भवयं॥इतिसंप्रधार्यप्रमणायवधूर्विहितागसेपिविससर्जसरंवी॥६०॥त्रिभिर्विशेषकै॥ननु
संदिशेतिमुहसोदितयात्रपयानकिंचनकिलाभिदधे॥निजमेहिमेदमनिशंनिशितैःकृशि

५९
राम

तेशरीरमशीरशोः ॥६१॥ ब्रुवतेस्म इत्युपसृत्य नरान्नरवत्प्रगल्भमतिगर्भगिरः ॥ सुहृदर्थमीहितम
 जिह्मधियां प्रकृतेर्विराजति विरुद्धमपि ॥६२॥ ममत्पकीर्तिर्महर्दुदियस्तदनुप्रसक्तदुदयेयमि
 ति ॥ त्वयिमत्सरादिर्वनिरस्तदयः सुतरां क्षिणोतिरवलुतां मदनः ॥६३॥ तव साकथा सुपरिघ
 हृयति प्रवणं यदेगुलिमुखेन मुहुः ॥ घनतां ध्रुवं नयति तेन नवकुण्डपूगप्रतिमं तद्वया ॥६४॥
 उपतप्यमानमलघूक्षिमभिः श्वसितैः सितेतरसरोजदृशः ॥ द्रवतां नैनेतुं मधुरं च मतेन वन्नाम
 वल्लिदलसागरसैः ॥६५॥ दधति स्फुटैरतिपतेरिषवः शिततां यदुत्पलपलाशदृशः ॥ हृदयं नि
 रंतरहृत्कठिनस्तनमेडलावराणामप्यभिदन् ॥६६॥ कुसुमादपि स्मितसरोजदृशः सुतरां मुकु
 मारमंगमिति नापरथा ॥ अविशं निजेरकरुणः करुणीकुसुमेषु रत्नमतिथिद्विशिखैः ॥६७॥

कुसुमैः

श्रवनम्यावक्षसिनिमग्रकुचद्वितयो नगाढमुपगूढवता ॥ दयितेन तत्क्षणाचल इमना कलकिं
 किण्णीरवमुदासिवधूः ॥ ७४ ॥ कररुद्धनीविदयितोपगतौलसितं त्वराविरहितासनया ॥ क्षणा
 दृष्टहाटकशिलासदृशस्फुरदूरुभित्तिवसनं ववसे ॥ ७५ ॥ पिदधानर्मचगुणगम्यदृशोऽब्रुवते
 नयं वदकोर्यमिति ॥ अभिधातुर्मध्यवससौ नगिरापुलकैः प्रियेन ववधुर्न्यगदह ॥ ७६ ॥ उदि
 तोरुसादर्मतिवेपथुमत्कुदृशोभिन्नहविधुरं वपया ॥ वपुरादरातिशयशंसिपुरः प्रतिपत्तिमू
 र्दमपिवाटमभूत् ॥ ७७ ॥ परिमंथराभिर्लघूरुभरादधिवेश्मपत्पुरुषचारविधौ ॥ सबलिताभि
 र्णनुपदं प्रमदाः प्रणयतिभूमिर्मगमनातिभिः ॥ ७८ ॥ मधुरोन्नतश्रुललितं च दृशोः सकरप्रये
 गचतुरं च वचः ॥ प्रकृतिस्थभिर्वनिपुनागमितस्फुरनाद्युली ॥ लर्मवत्सुतनोः ॥ ७९ ॥ तदपु

६१॥
माघ०

मैपि १

निधि १९

क्तमगतवविश्वसृजानकृतेपदीक्षणासहस्रतयं॥ प्रकरीकृताजगति येनरवलुस्युर्मिदता
हामयिगोत्रभिदा॥८१॥ ~~नविभावयत्पनिशमक्षिगतामपिमांभवा~~ नतिसमीप
तया॥ हृदयस्थितामपिपुनःपरितः कथमीक्षतेवहिरभीष्टतमां॥८२॥ शतिगंतुमिष्टुर्ममिधा
यपुरःक्षणादृष्टिपातविहसद्दनां॥ स्वकरावलंबनविमुक्तगलकलकांचिकोचिदैरुणात्तस
राः॥८३॥ त्रिभिर्विशेषकं॥ अययातिसरोषयानिरस्तेकृतकं कामिनिचुहुवेमगाक्ष्ण॥ कल
यत्रैपिसव्यथोर्वतस्थेशकुनेनसवलितः किलैतरोपि॥८४॥ आलोक्यप्रियतममंशुकेवि
नीवोयत्तस्थेनमितंमुरेवंदुमानवत्पा॥ तन्नेनपदमवलोकयां वभूवेमानस्यदुतप्रदयानम
स्थितस्य॥८५॥ सुदृशः सरसवलीकतस्तारसांश्चिष्टवतः सद्योवनोष्मा॥ कथमप्यभवत्स

राम०

६१

रानलोभः स्तनभारो ननखं पचः प्रियस्य ॥८५॥ दधत्पुरोजद्वयमुर्वशीतले भुवोगते वस्वय
 सुर्वशीतले ॥ वभौ मुखेन प्रतिमेन काचन श्रिया धिकातां प्रतिमेन काचन ॥८६॥ इत्येनारीर्द्ध
 पितुर्मलं कामिभिः काममसन्ध्यालेयांशोः सपदिरुचयः शोतमानांतरायाः ॥ आचार्य
 त्वं रतिषु विकसन्मम यश्री विलासा क्रीप्रत्यूहप्रशमकुशलाः सीधवश्चक्रासां ॥८७॥
 इति श्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये चंद्रोदयवर्णनं नाम नवमः सर्गः ॥८८॥ सज्जितानि
 सुरभीन्यथ यूना सुलसन्नयनवारिरुहाणि ॥ आयुः सुघटितानि सुरायाः पात्रतां प्रि
 यतमावदनानि ॥८९॥ सोपचारमुपशाति विचारं सानुतर्षमनुतर्षपदेन ॥ ते मुहूर्त्तमथ मूर्ते
 मपीयन् प्रेममानमवधूतवधूः स्वाः ॥९०॥ कांतकांतवदनप्रतिविंबे भग्नवालसहकारसुगंधो

सप्तमः २

युवानः २

॥६२॥
माघ०

स्वादिप्रणदितालिनिशीतेनिर्व्वारमधुनोदियर्गः

पीतवर्णं चासीत् ५

कश्यपकृतं तथा मर्दयेदेयं कापिशायनमिति वैजयंती १

स्वादुनिप्रणदितालिनिशीतेनिर्व्वारमधुनोदियर्गः ॥३॥ कापिशायनसुगंधिविधूर्ण
नुमदोधिशापितुंसमशेत ॥ फुल्लदृष्टिवदनेदयितानामद्वाचारुचषकं चषडंघ्रिः ॥४॥
विंवितंभृतपरिष्कृतिजानन्नाजनेजलजमित्यवलायाः ॥ घ्रातुमक्षिपततिध्रमरः स्म
भ्रांतिभाजिभवतिक्वविवेकः ॥५॥ दत्तमिष्टतमयामधुपत्पुर्व्वोदमप्यपिवतो रसवत्तां ॥ य
त्सुवर्णमुकुटं शुभिरासीच्चेतनाविरहितैरपि पीतं ॥६॥ स्वादनेन सुतनोरविचारादोद्यतः
समचरिष्यसोत्र ॥ अन्यमन्यदिवपन्नमधुपूनः स्वादुमिष्टमतनिष्टतदेव ॥७॥ विभ्रतोम
धुरतामतिमात्रं रागिभिर्दुग्धपदेवपपाते ॥ आननैर्मधुरसोविकसद्भिर्नासिकाभिरासि
तोत्पलगंधः ॥८॥ पीतवत्पभिर्मतेमधुतुल्यस्वादुमोक्षरुचकं विदिदं ह्यौ ॥ लभ्यते स्म परि
स्वादुतां प्रियत्वं च ॥ मधुरं रसवत्त्वादि प्रियेधुमधुरेण्यवदिति वचः २

४ चेतनाविर
हितैरचेतने
सुवर्णमुकु
टं शुभिरपि
मधुनिप्रस
४ तैस्तिभावः

प्रवर्णितुल्ये

६२
राम

रक्ततयात्मायावकेन वियतापि प्रवृत्ताः ॥ १६ ॥ कस्यचित्समदने मदनीयप्रेयसीवदनप
 नपरस्य ॥ स्वादितः सहृदिवासवएवप्रत्युतक्षणविदंशपदेऽभूत् ॥ १७ ॥ पीतसीधुमधुरैर्मिथु
 नानामाननैः परिहृते च स्रकांतः ॥ व्रीडयारुहदिवालिविरावेनीलनीरजमगच्छमदधस्ता
 त् ॥ १८ ॥ प्रातिभं त्रिसरकेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः ॥ गूढसूचितरहस्यसहास्यः सु
 भ्रुवांप्रवृत्ते परिहासः ॥ १९ ॥ हावहारिहसितैवचनानां कौशेदृशिविकारविशेषाः ॥ च
 क्रिरेभृशमृजोरपिवधाः कामिनेवतरुणो नमदेन ॥ २० ॥ अप्रसन्नमपराद्धरिपत्यौकोप
 दाहामुरीकृतधैर्यं ॥ क्षालितनुशमितनुवधूनां प्रवितनुहृदयमधुवारैः ॥ २१ ॥ संतमेव
 चिरमप्रकृतत्वादप्रकाशितमंदिद्युतदंगे ॥ विभ्रममधुमदः प्रमदानां धातुलीनमुपसर्गश्वार्थ ॥ २२ ॥

६३
माघ ५

सावशेषपदमुक्तमुपेक्षास्त्रस्तमाल्पवसनाभरणेषु ॥ गेतुमुत्थितमकारणतः स्पष्टोत्तयंतिमदवि
भ्रममासां ॥ ११६ ॥ मद्यमंदविगलत्रयमीषच्चक्षुरुल्हासितपद्मदधत्या ॥ वीक्ष्यतेस्मशानकै
नैववद्धाकामिनोमुखमधोमुखयेव ॥ ११७ ॥ याकथंचनसखीवचनेनप्रागभिप्रियतमं
प्रजगत्ते ॥ ब्रीडजाग्रमनजन्मधुपासास्वामदात्प्रकृतिमेतिहिसर्वः ॥ ११८ ॥ ह्यादितः कथम
पित्रपयोतर्थः प्रियं प्रतिचिरायरमण्याः ॥ वारुणामदविशंकमथाविश्वदुषोभवदसावि
वरागः ॥ ११९ ॥ आगतानगणितप्रतियाताचत्त्रभानभिसिसारयिषणां ॥ प्राप्येचेतसिसविप्र
तिसारेसुक्रवामवसरःसरकेगा ॥ १२० ॥ मापुनस्तमभिसीसप्रागस्कारिणामदविमोहितचित्ता ॥
योषिदित्यभिललाषनहालांदुस्त्यजःखलुसुखादपिमानः ॥ १२१ ॥ कीविमोहमहरदयिता
नामेतिकंरतिसुखायनिनाय ॥ सप्रसादमितिसेवितमासीत्साद्यएवफलदंमधुतासां ॥ १२२ ॥

६३
राम

दत्तमात्रमदनंदवितेन व्याप्तमातिशयिकेन रसेन ॥ सस्वदेमुखसुरं प्रमदाभ्योनामनूदमपि च वृ
 द्वादि ॥ २३ ॥ लक्ष्मसौरभगुणो मदिशणामेगनास्य च वृक्षकस्य च गंधः ॥ मोहितालिरितरेतरमोगाद
 न्यतामभजतातिशयनुः ॥ २४ ॥ मानभंगपदनासुरतेछांतचताप्रथयतादृशिरागं ॥ लेभिरेस्य
 दिभावयतांतयोषिः ॥ तः प्राणविनेवमदेन ॥ २५ ॥ मानधौतनवयावकपैकं सुभ्रुवोनि
 भृतचुवदन्ताः ॥ प्रेयसामधरागरसेन स्वं किलाधरमुपालिरंजुः ॥ २६ ॥ अर्पितं रसितवत्य
 पिनामग्राहमन्युवतेर्द्वितेन ॥ उज्जतिस्ममदमप्यपिवेतीवीक्ष्यमद्यमपराधममाद ॥ २७ ॥
 अन्ययान्यवनितागतचित्रं चित्रनाथमभिशांकितवत्या पीतभूनि सुरपाने मेदेनिर्दृष्टिर्हिम
 नसो मदेतुः २८ कोपवत्यनुनयो गृहीत्वा प्रागंथो मदमदाहितमोहा कोपितं विरहरवोदित

चित्राकोतमेवकलयन्त्यनुनिन्दे ॥३०॥ कुर्वतासु कुलिताक्षिदुगानामंगसादमवसादित
 वाचां ॥ इष्येवहरताक्रियमासांतदुगः स्वयमकारिमदेन ॥३१॥ गांडभिन्निषुपुरासदृशी
 शुच्याजिनांचितदृशांप्रतिमेदुः ॥ पानपादलितकांतिषुपश्चाद्रोधचूर्णेतिलकाकृतिर
 सीत् ॥३२॥ उद्धतैरिवपरस्परसंगादीरितान्युभयतः कुचकुंभैः ॥ योषितामतिमदेनजुघूर्णे
 विभ्रमाभिन्नवपुंषिवपुंषि ॥३२॥ चारुतावपुरभ्रषयदासांतामन्ननवयौवनयोग ॥
 तंपुनर्मकरकेतनलक्ष्मीस्तामदेददयितसंगतिरेन ॥३३॥ ह्रीवतामुपगतस्वन्नुवेलंतासु
 षपरितोषवतीषु ॥ अग्रहीन्नुसशरंधनुरुज्जामासन्नजितनिषंगमनंगः ॥३४॥ शंकया
 न्यपुवतोवनिताभिः प्रेत्यभेदिदयितः स्फुटमेव ॥ नक्षमभवतितत्वे विचारेमत्सरे

ग३
 राहतसंवृतिचेतः॥३५॥ आननेविचकसेक्षितभिर्वल्लभानभितनूभिर्भावि॥ आर्द्रतां
 हृदयमापचरोषोलोलतिस्मवचनेषुवधूनां॥३६॥ इयमप्रतिविधानमनोक्षीप्रेमकार्य
 मनप्रेक्ष्यविकाशि॥ चादुर्वाकृतकसेभ्रममासांकार्मणत्वममदमणेषु॥३७॥ लीलयेवसु
 तनोस्तुल्यित्वागोरवाद्युमपिलावणिकेन॥ मानवेचनविदावचनेनकीर्तमेवहृदये
 दयितस्य॥३८॥ स्पर्शभाजिविशदछविचारौकल्यितेष्टगृहशांसुरताय॥ सन्नतिंदधातिपे
 तुरजस्वदृष्टयःप्रियमेशयनेच॥३९॥ नूनिरागतरलैरपितिर्यक्पातिभिःश्रुतिगुणेनकु
 तस्य॥ दीर्घदर्शिभिरकारिवधूनांलेघनंननयनेःश्रवणस्य॥४०॥ संकथेष्टुरभिधातु
 मनीशासंमुखीनचवभ्रवदिहृत्तुः॥ स्पर्शनेनदयितस्यनतभ्रुरंगसेगचपलापिचकंथे॥४१॥

६५
माघ

उत्तरीयविनयात्रपमाणारुचती किलतदीक्षामार्गं॥ आवरिष्टविकटेन विवेदुर्वक्ष
सेवकुचमंडलमन्या॥४२॥ अशुकं द्रुतवलातनुवाङ्मुखस्तिकापिहितमुग्धकुचाया॥
भिन्नशंखवलपं परिगोत्रापय्यंरंभिरभसादचिरोढा॥४३॥ सैजहारसहसापरिचुप्रेय
सीधुविरहव्यविरोधं संहितं रतिपतिः स्मितभिन्नक्रोधमाश्रुतसोषुमहेषु॥४४॥ असमान
मुपयंत रिवद्धाः श्लिष्टवत्पुपसपत्निरसेन॥ आत्मनैव रुरुधे कृतिनेव स्वेदसंगिव सनेजघ
नेन॥४५॥ पीडिते पुरुरः प्रतिपेक्षं भर्तृरिस्त न दुगेन दुवत्याः॥ स्पष्टमेवद तः प्रति
नार्यास्तान्मयत्वम भव हृदयस्य॥४६॥ दीपित स्मरमुरस्कपपीडं वत्सभेद्यनमभिद्य
जमाने॥ वक्रतानयप्रतुः कुचकुंभौ सुभ्रुवः कीठनतातिशयेन॥४७॥ संप्रवेष्टुमिव योषित

ल६

६५
राम

मीषुः श्लिष्यतां रुदयमिष्टतमानां ॥ आत्मनः सततमेव तदंतवर्तिनो नखलुन्नमजानन् ॥ ४८ ॥
स्नेहनिर्भरमधत्तवधूनामाईतां वपुरसे शायमंतः ॥ दूनिगाढपरिरंति गिवस्त्रक्रोपमंबुवह
षेयदनेन ॥ ४९ ॥ नसममातिवपुषः प्रमदानामंतरिष्टतमसंगमजन्मा ॥ यद्दुर्वहिरवा
प्यविकाशं व्यानशेत नुरुहाण्यपि हर्षः ॥ ५० ॥ अत्यिष्टव्यतिकरा त्यमदानामंगजेन पु
लकेन वद्धवे ॥ प्रापितेन भृशमुष्टसिताभिनीविभिः सप्रदिवंधनमोक्षः ॥ ५१ ॥ क्रीभरा
दवनतं परिरंते रागवानवरुजेष्ववहृथ ॥ अर्पितोऽष्टदलमानपद्मोऽपि तोमुकुलित
क्षमधासीत् ॥ ५२ ॥ पल्लवोपमिति साम्यसपक्षं दृष्टवत्प्रधरविंवमभीष्टे ॥ पर्यंकूजिस
रुजेव तरुणास्तारलोलवलयेन करेण ॥ ५३ ॥ केन चिन्मधुरमुत्तरागांवाप्यतसमधिकं
ने १

विरहेषु॥ उष्ट्रपल्लवमपास्पमुद्गते सुभ्रुवः ससमक्षिचुचुवे॥५४॥ रेचितं परिजनेन महीयः केवला
 भिरतदपतिधाम॥ साम्यमापकमलासरवविष्कक्सेन सेवितं गुगोतपयोधेः॥५५॥ आहताद्य
 पि निरंतरमुद्येयोपितामुरसिजद्वितयेन॥ रागिणामितततो विमृशद्विपाणिभिर्जगद्विरेह
 यानि॥५६॥ कामिनामसकलाभिविभुगैः स्वेदवारिमृदुभिः करजयैः॥ अक्रियंत कठिनेषु
 कथं चिकामिनी कुचतटेषु पदानि॥५७॥ सोष्मणास्तनशिलाशिखरायादातधर्मसलिलैस्त
 रुणानां॥ उद्युसत्कमलाचारुषुहस्तैर्निम्ननाभिसरसीषु निपेते॥५८॥ आमृशद्विरभि
 तोवलिवीचीर्लोलमानविततांगुलिहस्तैः॥ सुभ्रुवामनुभवात्प्रतिपेदे मुष्टिमेयमिति
 मध्यमभीष्टैः॥५९॥ प्राप्य नाभिद्रुदमङ्गनमाशुप्रस्थितं निवसनग्रहणाय॥ औपनीविक

मरुद्धकिलस्त्रीवल्लभस्यकरमात्मकराभ्यां॥६०॥ कामिनः कतरतो त्ववकालक्षेपमाकु
 लवधूकरसीगी॥ मेखलागुणविलग्नमसूयां दीर्घसूत्रमकरोत्परिधानं॥६१॥ अंवरं विन
 यतः प्रियपाणेर्यो धितश्च करयोः कलहस्य॥ वारणामिव विधातुमनीक्षणं कक्षया च वलये
 श्वसि सिंजे॥६२॥ ग्रंथिमुद्रययितुं हृदये शोवाससः स्पृशति मानधनायाः॥ भ्रूयुगेन स
 पदि प्रतिपेदे रोमभिश्च सममेव विभेदः॥६३॥ आश्रुलंघितवतीष्टकरायेनीविमर्द्धमुकुली
 कृतदृष्ट्या॥ रक्तवेलिकहताधरतंत्रीमंडलकणितचारुचुकुजे॥६४॥ आयतंगुलिरभ
 दतिरिक्तः सुभ्रुवां क्रशिमशालिनिमध्मे॥ श्रोणिषु प्रियकरः दृशुलासु स्पर्शमपसक
 लेन तलेन॥६५॥ चक्रेवललवोरुसुराजीः स्पर्शलोभवशलोलकराणां॥ कामिनाममि

६७
माघ०

५२८

पु५

स७

हितान्यपिरंभास्तंभकोमलतरेषुनखानि॥६६॥ ऊरुमूलचपलेक्षणमघ्नैर्वतंसुकुसुमैः
प्रियमेताः॥ चक्रिरेसपदितानियथार्थमन्मथस्यकुसुमाद्युधनाम॥६७॥ धैर्यमुल्बल
मनोभवभावावाभतांचवर्यितवत्तः॥ ब्रीडितंललितसौरतधार्यास्तेनिरेभिरुचितेषु
तरुण्यः॥६८॥ पाणिरोधमनिरोधितवांछंभर्त्सनाश्रमधुरस्मितगर्भः॥ कामिनस्मकुरु
तेकरभोरुहोरिषु रुदितंचसुखेधि॥६९॥ वारणार्थपदगद्गदवाचामीर्व्ययामुद्गरपत्रप
थाच॥ कुर्वतेस्मसुदशामनुकूलंप्रातिकूलिकतयेवबुवानः॥७०॥ अन्यकालपरिहार्यम
स्त्रंतद्वयेनविदधेद्वयमेव॥ धृष्टतारहसिभर्तृषुताभिर्निर्दयत्वमितरैरवलासु॥७१॥ वाङ्म
यीउनकचग्रहाणाभ्यांव्याहतेननखदंतनिपातेः॥ बोधितस्तनुशयस्तरुणीनामुन्मि

६७१।
राम०

मीलविशिखंविषमेषुः॥१२॥कांतयासपदिकोपुपगरःप्रौढपाणिरपनेतुमियेष॥संहतस्तन
 तिरस्कृतदृष्टिर्भ्रष्टमेवन दुकूलमपश्यत्॥१३॥आहतंकुचतटेनतरुण्याःसाधुसोढममुने
 तिप्रपात॥ब्रुयतःप्रियतमोरसिहारात्पुष्यदृष्टिरेवमोक्ति कदृष्टिः॥१४॥सीत्कृतानिमैलि
 तंकरुणोक्तिःस्निग्धमुक्तमल्लमर्थवचांसि॥होसभूषणारवाश्चरमण्याःकामसूत्रपदतामु
 पजग्मुः॥१५॥उद्धतैर्निभृतमेकमनेकैश्छेदवन्मृगदृशामविरामैः॥श्रयतेस्ममणितेकलका
 चीनूपुरधनिभिरक्षतमेव॥१६॥ईदृशस्तभवतःकथमेतद्वाद्यवंमुद्गरितीवरेतेषु क्षिप्त
 मायतमदर्शयदुर्व्याकांविदामजघनस्पद्यैर्नैर्त्वं॥१७॥प्राप्यतेस्मगतविन्नकवित्रैश्चित्रमार्दि
 नरवलक्ष्मकपोलैः॥दधिरेचरत्सच्युतमाल्याःस्वेदविंदुकुसुमान्यलकांताः॥१८॥यद्यदे
 वरुरुचेरुचितेभ्यःसुश्रवोरहसिततदकुर्वन्॥आनुकूलिकतयाहिनराणामाक्षिपंतिदृश्या

गिरमापः ॥७८॥ प्राप्यमन्मथरसादतिभ्रमिंदुर्वहस्तनभराः सुरतस्य ॥ शश्रमुः श्रमजलार्द्रलला
 रश्मिश्चकेशमसितायतकेश्य ॥७९॥ संगताभिर्बुधितैश्चलि तापिप्रागमुच्यतविरेणसखीव ॥
 भूयएवसमगंस्तरतांतेक्रीवधूभिरेहं विरहस्य ॥८०॥ प्रेक्षणायकमिवक्षणाभासन् डीविभे
 गुरविलोचनपाताः ॥ संभ्रमद्रुतगृहीतदुकूलछाद्यमानवपुषः सुरतोताः ॥८१॥ अत्रभूतमत
 नीयसितन्त्रीकोविधान्निपिहितैकतरोरुः ॥ द्यौममाकुलकरविचकर्षकांतपल्लवमभीष्टत
 मेन ॥८२॥ मृष्टचेदनविशेषकभक्तिभ्रष्टभूषणकदर्शितमाल्यः ॥ सापराधउवमंडनमासी
 दात्मनैवसुदृशामुपभोग ॥८३॥ योषितः पतितकांचनकोचौमोहनातिरजसेननितंवेस ॥
 मेखलेवपरितः स्मविचित्राराजतेनवनखक्षतलक्ष्मीः ॥८४॥ भातुनामसुदृशांदशनांकः प

दलो धवलगंडतलेषु॥दंतवाससिसमानगुणश्रीःसेमुखोपिपरभागमवाप॥८६॥ सुभ्रवा
 मधिपोधरपीठंपीडितैस्त्रुरितवत्पपिपत्युः॥ मुक्तमौक्तिकलघुगुणशेषाहारयष्टिरन्नवजुरुरेव॥८७॥
 विश्रमार्थमुपगूढमजस्त्रयत्प्रियैःप्रथमरत्नवसाने॥योषितामुदितमन्मथमादौतद्वितीयसु
 रतस्यवभूव॥८८॥ आसूतेभिन्नवपत्नवपुष्यैरप्यनारतारभिरताभ्यः॥ दीयतेस्मशयितुंश
 यनीयेनक्षणःक्षणदयापिवधूभ्यः॥८९॥ योषितामतिरतान्नखलनंगात्रमुक्षलतयानख
 लनं॥क्षोभमाशुहृदयंनयदूनांरागवृद्धिमकरोन्नयदूनां॥९०॥ इतिमदमदनाभ्यांरागिणः
 स्पष्टरागाननवरतरतश्रीसंगिनस्तानवेक्ष्य॥अभजंपरिवृत्तिसाथपर्यास्तहस्तारजनिरवनते
 दुर्लज्जयाधोमुखीव॥९१॥ इतिशिशुपालवधोमहाकाव्येमधुपानवर्णनंनामदशमःसर्गः॥१०॥

श्रुतिसमधिकमुच्चैः पंचमपीडयंतः सततमृषभहीनं भिन्नकीकृत्य षड् ॥ प्रणिजगदुरकाकुश्राव
 कस्निग्धकंठाः परिणतिमिति रात्रेर्मागधामाधवाय ॥ १ ॥ रतिरभसविलासाभ्यासतांतेनया
 वन्नयनयुगममीलत्तावदेवाहतौ सौ ॥ रजनिविरतिशोका मिनीनाभविष्यद्विरहविहितनि
 द्राभंगमुच्चैर्मृदंगः ॥ २ ॥ स्फुरतरमुपरिष्टादल्पमूर्तेर्ध्रुवस्य स्फुरति सुरमुनीनां मेडलं व्यस्तमे
 तत् ॥ शकटमिव महीयः शैशवेशाङ्गपाणेश्चपलचरणकाज्यप्रेरणोत्तुंगियामौ ॥ ३ ॥ प्रहरकर्म
 पनीयस्य निदिद्रासतौ चैः प्रतिपदमुपकृतः केनचिज्जागृहीति ॥ मुद्गरविशदवर्णा निद्रयाश्च
 न्यश्न्यादददपि गिरमंतवुध्यते नो मनुष्याः ॥ ४ ॥ विपुलतरनितेवाभोगरुद्धेरमाण्यः शपितुम
 नधिगच्छन् जीवितेशो वकाशं रतिपरिचयनश्च नैव तदः कथं विद्रुमयति शयनीये शर्वराकिं

करोतु ॥५॥ क्षणशपितविवुद्धः कल्पयंतः प्रयोगानुदधि महति राज्ञे काव्यवर्द्धविगाहे ॥ गहन
 मपरात्र प्राप्नुवुद्धिप्रसादाः कवयश्च महिषाश्चित्तयंत्यर्थजातं ॥६॥ क्षितितर शयनोतादुस्थि
 तेदानपंककृतवहलशरीरं शाययत्प्रेषभूयः ॥ मृदुचलदपरोतो दीरिता इनिनादंगज
 पतिमधिरोहः पक्षकव्यत्पयेन ॥७॥ दुततरकरदक्ष क्षिप्तवैशाखशौले दधति दधनिधी
 रानारवान्वारिणीव ॥ शशिनमिव सुरौघाः सारमुद्धर्तुमेते कलशिमुदधिगुर्वैवल्हवालो
 ज्यंति ॥८॥ अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुशापराचीरुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्णिकले ॥
 कथमपि परिहृत्वा निद्रया धाकिलस्त्री मुकुलितनयनैव श्लिष्यति प्राणानाथं ॥९॥ गतमनु
 गतवीणैतां वेणुनादैः कलमविकलतालं गायनैर्वीधहेतोः ॥ असकृत् खलु मुखरागे
 न्नवगातिगतिमा

रक

कर्णयेंतः सुरवमुकलितनेत्रायांतिनिद्रांनरेन्द्राः ॥१२०॥ परिशिथिलितकर्णग्रीवमामीलिता
 क्षःक्षणामयमनुभूयस्वप्नमूर्द्धशुरेव ॥ रिसयिषतिभूयःशष्पमयेविकीर्णंघटुतरचपलौघं
 स्फुरत्योथमश्वः ॥१२१॥ उदयमुदितदीप्तिर्यतिथिःसंगतोमेषततिनवरमिंदुःसोपरमिषगत्वा
 स्मितरुचिरिवसद्यःसभ्यसूर्यधभेतिस्फुरतिविशदमेघापूर्वकाष्ठांगनायाः ॥१२२॥ चिरतप
 रिखेदप्राप्तनिद्रासुखानांचरममपिशयित्वापूर्वमेवप्रवुद्धाः ॥ अपरिचलितगात्राःकुर्वते
 नप्रियाणामशिथिलभुजचक्राश्लेषभेदेतरुण्यः ॥१२३॥ कृतधवलमभेदेःकुंकुमैवकिंचि
 न्मलयरुहरजोभिर्भूषयन्त्यश्चिमाशां ॥ हिमरुचिररुणित्वाजतेरज्यमानैर्जरकमलकंदे
 दगौरैर्मयूरैः ॥१२४॥ दधदसकलमेकंखेडितामानमद्भिःश्रियमपरमपूर्णांमुधूसद्भिः

नेह

७१

राम०

पलाशैः॥ कलमुपगीतेष्वद्यदौघेन धत्तः कुमुदकमलखंडैस्तुल्यरूपामवस्थं॥१५॥ मरुचि
 मरुचिमरुतो नोद्गच्छतालंभितस्त्यजतद्रवचिरायस्थायिनीमाशुलज्जां॥ वसनमिव मुरवस्य
 श्रंसते संप्रतीदं सितकरकरजालं वासवाशाशुवत्याः॥१६॥ अविरतरतलीलायासजातश्रमाणा
 मुपशममुपयातं निःसहैर्गंगानां॥ पुनरुषसि विविक्तेर्मतिश्चावचूर्णयिष्वलयति मदना
 ग्रिंमालतीनां रजोभिः॥१७॥ अनिमिषमविरामारागिणां सर्वरात्रं नवनिधुवनलीलाः कौतु
 केन भिवीक्ष्य॥ इदमुदवसितानामस्फुरालोकसंघं नयनमिव सनिद्रं घूर्णितैर्देहमर्च्चिः॥१८॥
 विकचकमलगोधैरधयन्भृगमालाः सुरभितमकरंदं मंदमावातिवातः॥ प्रमदमूनमाद्यद्यौव
 नोद्गोमरामारमणरभसरवेदस्वेदविद्येददत्ताः॥१९॥ लुलितनयनताराः क्षीमवक्त्रैर्दुर्विवा

७२

माघ०

नय१

रजं वनिद्राक्कांतनीलोत्पलाक्ष्याः ॥ तिमिरमिव दधानाः शंसिनः केशपाशानं वनिपति
 गृहेभ्यो यात्यमूर्वावधः ॥ २० ॥ शिशिरकिरणकांतवासरांते भिसार्यश्चसनसुरभिगंधिः
 सांप्रतंसत्वरे ॥ व्रजतिरजनिरेषातन्मयूषांगरागैः परिमलितमनिद्यौरवरोतंवहेती ॥ २१ ॥
 नवकुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसंगादधिकरुचिरः शेषामप्युषां जागरित्वा ॥ अयमपरदि
 शोके मुंचति स्तहस्तशिशिषुरिव पांडुशानमात्मानमिंदुः ॥ २२ ॥ सरभसपरिरंभारंभ
 संरंभभाजौ यदधिनिशामयास्तं वल्लभेनांगनायाः ॥ वसनमपि निशांते नैव्यते तत्प्रदातुं
 रथचरा विशालश्रोणिलोलेक्षणेन ॥ २३ ॥ सपदि कुमुदिनाभिर्मिलितं हाक्षपोपि च
 प्रमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः ॥ इति दयितकलत्रश्चितयन्नंगमिंदुर्वहति कृशम

७२

राम०

शेषं भ्रष्टशोभं शुचेव ॥२४॥ व्रजति विषयमरुणं मंशुमालीनयावतिमिरमखिलमस्तं ताव
 देवारुणेन ॥ परपरिभवेति जस्तत्रतामाशुकर्तुं प्रभवति हि विपक्षो ह्येदमग्रेसरोपि ॥२५॥
 ॥ विगततिमिरपंकं पश्यति ह्योमयावद्भवति विरहखिन्नः पक्षतीयावदेव ॥ रथचरणस
 माह्वस्तावेदोत्सुक्यनुनासरिदपरतटांतादागताचक्रवाकी ॥२६॥ मुदि तयुवमनस्कास्तु
 ल्यमेव प्रदोषेरुचमदधुरुभयाः कल्पिताभूषिताश्च ॥ परिमलरुचिराभिर्न्यङ्कतास्तु प्रभा
 तेयुवतिभिरुपभोगान्नीरुचः पुष्पमालाः ॥२७॥ विलुलितकमलौघः कीर्त्तवल्लीवितानः
 प्रतिवनमवधूताशेषशारिविप्रसूनः ॥ क्वचिदयमनवस्थः स्थस्तु तामेति वापुर्मधुकुसु
 मविमर्द्दीर्घवेष्मांतरेषु ॥२८॥ नखपदवलिनाभीसंधिभागेषु लक्ष्यः क्षतिषु च दशनानां

७२
माघ०

मंगनायाः सशेषः॥ अपिरहसिकतानां वधिहीनोपि जातः सुरतविलसितानां वर्णकोव
र्णकोसौ॥२६॥ प्रकरमलिनलक्ष्मा मृष्टपात्रांगुलीकैरधिगत रतिशोभैः प्रत्युषः प्रोक्षित
श्रीः॥ उपहसितइवासौ चंद्रमा कामिनीनां परिणतशरकोडापांडुभिर्गंडनागैः॥२७॥ सक
लमपि निकामं कामलोला न्यनारी रतिभसविमर्द्दभिन्नवत्पंगारगो॥ इदमिति महदेवाश्च
र्यमाश्चर्या धाम्नस्तवरवलुमुषरागो यत्र भेदं प्रयातः॥२८॥ प्रकरतरमिमं माद्राक्षुरन्यार
मण्यः स्फुटमिति सविशंकं कांतया तुल्यवर्णिः॥ चरणातलसरोजक्रांति संक्रांतया सौव
पुषिनखविलेखोलाक्षयारक्षितस्ते॥२९॥ तदवितथमवादीर्य नमत्वं प्रियेति प्रियजनपरिभु
क्तं यदुक्लं दधानः॥ मदधिवसति मागाः कामिनां मेडनश्रीर्ब्रजतिहि सफलत्वं वल्लभालोकनेन॥३०॥

७२॥

राम०

नवनखपदमंगंगोपयसंशुकेनस्थायतिमुद्रोष्टं पाणिनादंतदष्टं॥ प्रतिदिशमपरस्त्रीसंग
शंसीविस्तर्प्यन्नवपरिमलगंधःकेनशकोवरीतुं॥३४॥ इति कृतवचनायाः कश्चिदभेत्य
विभ्रललितनयनवारेर्यातिपादावनामं॥ करुणमपिसमर्थमानिनांमानभेदेरुदितमुदि
तमस्त्रयोषितांविग्रहेषु॥३५॥ इति कृतवचनायाः॥ कुलवं॥ मदमदनविकाशसाष्टधास्पर्दि
यानांरतिकर्तविकीर्त्तौभूषणैर्वितेषु॥ विदधतिनगहृष्टपुष्पोपहारंविफलविनय
यत्नाःकामिनीनांवयस्याः॥३६॥ करजदशनचिह्नंनैशमैर्नैर्गन्धनारीजनितमतिसरोष
मीर्ष्याशोकमानां॥ स्मरसिनखलुदत्तंमत्तप्रेतत्वेवस्त्रियमनुनयतीत्यंब्रीडमानोविलासी॥
३७॥ कृतगुरुतरहारहृदमालिङ्गपत्न्यौपरिशिथिलितगात्रेगंतुमाष्टछमाने॥ विगलितन

७३

भाद्य०

५२

वमुक्तास्थूलवाष्पावुविंदुस्तनयुगमवलायास्तत्तारंगोदितीव ॥३८॥ वक्रजगदपुरस्तात्तस्यमत्ता
 किलाहंचकरचकिलवाहुप्रोढयोषिद्वदस्य ॥ विदितमिति सरवीभ्योरात्रिचतंत्रविचिंत्यव्यापग
 तमदयाक्रिडीडितंमुग्धवध्वा ॥३९॥ अरुणजलजराजीमुग्धहस्ताग्रपादावहलमधुयमाला
 कज्जलेदीवराक्षी ॥ अनुपततिविरावैः पत्रिणां व्याहरंतारजनिमचिरजाता पूर्वसंध्यासुतेव ॥४०॥
 प्रतिशोणमविशीर्णज्योतिरग्याहितानां विधिविहितविरिष्टैः सामिधेनार्थित्य ॥ कृतगुरुदु
 रितोद्यधंसमधर्षवर्षैर्द्रुतमयमवलीढेसाधुसान्नाय्यमग्निः ॥४१॥ प्रकृतजपविधीनामा
 स्यमुद्रस्मिदंतंमुहुरपिहितमोक्षैरक्षरैर्लक्ष्यमन्यैः ॥ अनुकृतिमनुवेलंघादितोद्वहतस्पत्र
 जतिनियमभाजांमुग्धमुक्तापुटस्था ॥४२॥ नवकनकपिशंगंवासराणांविधातुःककुभिःकु

७३
राम०

लिशपाणेर्भातिभासां वितानं ॥ जनिनभुवनदाहारं भमं भासिदग्धाचलितमिव महाश्वेनूडैर्मौर्व
 नलार्चिः ॥४३॥ विततपृथुवरत्रातुल्यरूपैर्मपूरेवैः कलशइवगारापान्दीग्निराकृष्यमाणः ॥
 कृतचपलविहंगालापकोलाहलाभिर्जलनिधिजलमध्यादेशउत्तार्यतेः कः ॥४४॥ पयसिसलि
 लराशेर्नक्तमेतन्निमग्नः स्फुटमनिशामतपिह्वालयवाडवाग्नेः ॥ यदयमिदमिदानीमंगमुद्य
 न्नेदधातिह्वलितरवदिरकाशंगारगौरं विवस्वान् ॥४५॥ अतुहिनरुचिनासौ केवलं नोदया
 दिः क्षणमुपरिगतेन क्षमाभृतः सर्वएव ॥ नवकरनिकोरेणास्पृष्टवंधूकसूनस्तवकरचितमे
 तेशेरवरं विभ्रतीव ॥४६॥ उदयशिरवरिशृंगप्रांगणोश्चेष्टरिगन्सकमलमुखवहासंवीक्षि
 तः पद्मिनीभिः ॥ विततमृदुकराग्रः शङ्खं त्पावयोभिः परिपतिदिवौ केहे लयावालसूर्यः ॥४७॥

क्षणमयमुपविष्टः क्षमातलस्थस्तपादः प्रणतिपरमेवेष्यतीतमक्रायलोकैः॥ भुवनतलमशेषं प्र
 त्यवेक्ष्यमाणः क्षितिधरतलपीठदुत्थितः सप्तसन्निः॥४७॥ परिणतमदिराभं भास्कराणां शु
 वाणैस्तिमिरकरिधरायाः सर्वदिक्षुक्षतायाः॥ रुधिरमिव वहंत्यो भान्तिवालातपेन घुरितमुभय
 रोधोवारितं वारि नद्यः॥४८॥ दधति परिपतंत्यो जालवातायनेभ्यस्तस्मात्तपनभासो मंदिराभं
 तरेषु॥ प्रणयिषुवनितानां प्रातरिच्छत्सुगंतुं कुपितमदनमुक्ते तप्तनाराचलीलां॥४९॥ अ
 धिरजनिवधूभिः पीतमैरेदरिक्तं कनकचषकमेतदोचनालोहितेन॥ उदयदहिमरोचिर्ज्यो
 तिष्ठाक्रांतमंतर्मधुन इव तथेवा पूर्णमद्यापि भाति॥५०॥ सितरुचिशयनीयेन कृते कांतमुक्ते
 दिनकरकरसंगे व्यक्तकोसुंभकांति॥ निजमिति रतिबंधोर्जानती मुक्तरायं परिहसति सर्वास्त्रा

माददानांदिनादौ॥५३॥ प्रतमिवशिशिरांशोरंशुभिर्यन्निशासुस्फटिकमयमराजद्रो जतादि
स्थलाभं॥ अरुणितमकठोरैर्वैश्वकाष्मीरजांभःस्नपितमिवतदेतद्भानुभिर्भातिभानोः॥५४॥
सरसनखपदातर्लग्नकेशप्रमोकेप्रणादिनिविदधानेयोषितामुल्लसन्त्यः॥ विदधतिद
शनानांसीत्कृतविःकृतानामभिनवरविभासःपद्मरागानुकारं॥५५॥ अविरतदयितां
गासीगर्तचारितेनद्युरितमभिनवास्सृङ्गातिनाकुंकुमेन॥ कनकनिकषलेखाकोमलका
मिनीनांभवतिवपुरवाहृष्टायमेवातपेपि॥५६॥ सरसिजवनकोतविभ्रदभ्रांतवृत्तिःकरनय
नसहस्रंहेतुमालोकशक्तेः॥ अखिलमतिमहिम्नालोकमाक्रांतवैतैहरिखिहरिदृश्योत्तवृ
त्तिहिनस्ति॥५७॥ अवतमसभिदाप्रेभास्वताभ्युद्यतेनप्रसभमुगुणोसौदर्शनीयोप्यपास्तः॥

साधुर्वै हिः

७५

माघ०

सं०

निरसितुमरिमिच्छोर्येतदीयाश्रयेनश्रियमधिगतवंतस्तोपिहंतद्यप्यहं॥५७॥ प्रतिफलतिकरौ
द्येसंमुखवस्थितायांरजतकटकभित्तौसोदचंद्रांशुगौर्या॥वहिरभिहतमर्देःसेहतकेदरं
तर्गतमपितिमिरौघीघर्मभानुभिन्नति॥५८॥ वहिरपिविलसेत्प्रःकामभानिचिरेयद्विवसक
रत्रुचोतैधांतमंतर्गृहेषु॥नियतविषयवृत्तेरप्यनल्पप्रतापक्षतसकलविषक्षस्तेजसःसस्वभा
वः॥५९॥ चिरमतिरसलोल्याद्वंधनंलंभितानांपुनरयमुदयायप्राप्यधामस्वमेव॥दलितद
लकपारःषट्पदानांसरोजैसरभसइवगुप्तिस्फोटमर्कःकरोति॥६०॥ पुगपद्युगसप्तिस्तुल्य
संख्यैर्मिषूखैर्दशशतदलभेदकोतुकेनाशुकृत्वा॥श्रियमलिकुलगीतैर्लीलितांकंपंक
जातर्भवनमधिशयानामादरात्पश्यतीव॥६१॥ अदयमिवकरागैरेषनिःपीडासद्यःशश

७५
राम०

धरमहरादौरागवानुश्ररश्मिः॥ अवकिरतिनितांतं कांतिनिर्यासमदश्रतनवजलपांउं पुंउ
रोकोदरेषु॥६२॥ प्रविकसति विरायद्योतिताशेषलोके दशशतकरमूर्त्तावच्छिणावद्वितीये॥
सिततुचिवपुष्पासौलक्ष्यते संप्रतिद्योर्विगलितकिरणेन चंगितैर्कैक्षणेव॥६३॥ कुमुदवन
मपश्चिन्नामदंभोजवतं तजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः॥ उदयमहिमरश्मिर्याति
सितांशुरस्तंहतविधिलसितानां हीविचित्रो विषाकः॥६४॥ क्षणमनुहिनधासिप्रोष
भूयः पुरस्तादुपगतवति पाणिग्राहवद्विबधूनां॥ इततरमुपयाति श्रंसमानां शुकोसा
वुपपतिरिव नीचैः पश्चिमांतेन वेदः॥६५॥ प्रलयमखिलतारालोकमक्रायनीत्वा श्रि
यमनतिशयश्रीः साचुरागांदधानः॥ गगनसलिलराशिं रात्रिकल्पावसाने मधुरिपुरि

७६
माघ

वभास्वानिषण्कोधिरोते ॥६६॥ कृतसकलजगद्विवोधो विधूतांधकारोदयः क्षपितकुमुदतारु
काश्रीर्वियोगेनयच्छामिनः ॥ गुरुतरगुणदर्शनादभ्युपेताल्पदोषः कृतीतववरदकरोतुसु
प्रातमन्नामयं नायकः ॥६७॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये माघकृतौ प्रत्युषवर्णनं नाम एका
दशः सर्गः ॥११॥ इत्यारथाश्चेभनिषादिनां प्रगोगणो नृपाणां मथ तोरणा दहिः ॥ प्रस्थान
कालक्षमवेशकल्पनाकृतक्षणाक्षेपमुदेक्षताच्युतैः ॥१२॥ स्वक्षंसुपत्रं कनकोहाल
द्युतिं जवेन नागान् जितवेतमुच्चकैः ॥ आरुह्य तार्क्ष्णसो वक्रतले यदा चतुर्द्वारसुरेवेन
सो धनः ॥१३॥ हस्तस्थिता खंडितचक्रशालिनो द्विजेंद्रकांताः श्रितवक्षसः श्रिया ॥ सत्यानुरक्तं नर
कस्य जिह्ववोगुणो नृपाः शार्ङ्गिणमचयासिधुः ॥१४॥ शुकैः सतारैर्मुकुलीकृतैः स्थूलैः कुमुदती

७६
राम

॥

नांकुमुदाकोरेरिव॥ व्युष्टं प्रयाणं च विधिं योगवेदनाविदू ननारी कमन्त्रत्समं सदा॥३॥ उक्ति
झगात्रः स्मविडं वयन्नभः समुत्पतिष्यंतमोगेन्द्रमुच्चकैः॥ आकुंचितप्रोहनिर्गुणितक्रमं क
रेणारोहयते निषादनं॥४॥ स्वैरं कृतास्फालनलालितान्पुरः स्फुरत्तन्त्रदर्शितलाघवक्रि
याः॥ वंकावलमैकसवलापाणयस्तुरंगमनारुरुङ्गस्तुरंगिणः॥५॥ अक्राययावन्नचकार
भूयसे निषेदिवानासनबंधमधुने॥ तीक्ष्णोत्थितास्तत्तदसह्यरंहसो विष्टुर्धैलं शृंगलकाः
प्रतस्थिरे॥६॥ गंडोद्दालामुक्षलनाभिचक्राविराजमानां नवपौंदरीश्रिया॥ कश्चित्सुखं प्रा
प्तुमसुसाय्यैरथं युजो जाविधुरां वधूमिव॥७॥ उत्थातुमिच्छन्विधतः पुरोवलात्रिधीप्रमानेन
रभाजिपत्रके॥ अर्द्धहितोक्तारविजर्जरस्वरः स्वनामनिश्चैरवणाः स्फुरार्थतां॥८॥ नस्यागृही

तोपिधुवनविष्ठाणयोर्गुगं समुत्कारविवर्तितविकः॥ गोतांजनेनस्मनिधातुमुद्धतामनुक्षणं
 नोक्षतरः प्रतीक्षति॥१०॥ नानाविधाविः क्वसामजस्वरः सहस्रवर्त्मा चपलैर्दुरध्ययः॥ गोध
 र्वभूमिष्ठतया समानतां संसामवेदस्य दधौ वलोदधिः॥११॥ प्रत्यन्यनागं चलितस्त्वावता
 निरस्पकुण्डं दधतां चमंकुशं॥ मूर्ध्ना न मूर्ध्ना यतदंतमंडलं धुवन्नोधिद्विरेदो निष्पादिना॥१२॥
 संमूर्ध्दुष्टं खलसंखनिः स्वनः स्वनः प्रयाते परहस्पशार्क्षिणि॥ सत्वानि निन्ये नितरां म
 हां तपि च्यादयेषामपि मेदिनीभृतां॥१३॥ कालेयकक्षोदविलेपनश्चियं दिशद्विशासु
 त्सदं शुभमद्यति॥ खातं खुरैर्मुहुः पुजां विप्रप्रथे गिरैरधः कांचनभूमिजैरजः॥१४॥ मंडैर्ग
 जानां रथमंडलस्त्वेनेर्निजुक्रुवेतादृशमेव वृंहितं॥ तौरेव भूवे परभागलाभतः परिस्फुटे स्तेषु

तुंगहेषितैः ॥१५॥ अचेतुकामो वमतां कुशग्रहस्तिरोगतं सांकुशुमुदहनशिरः ॥ स्थूलोच्चयेना
गमदंतिकागतांगजोगयाताग्रकरः करेणुकां ॥१६॥ यांतोस्पृशंतश्चरौरिवार्त्तनैजवात्प्र
कीर्णैरभितः प्रकीर्णकैः ॥ अद्यापि सेनातुरगाः सविस्मयेरलूनपक्षाड्वमेनिरेजनैः ॥१७॥
अज्जीर्दधानैरवतत्पकेधराश्चलावबूलाकुलघर्घराखैः ॥ भूमिर्महत्प्रपविलं वितक्रमं
क्रमेलकैस्तत्क्षणेमेवचिच्छिदे ॥१८॥ तर्णं प्रणेत्ताकृतनादमुच्चकैः प्रनोदितं ॥ विसरपुष्प
मधुनि ॥ आत्मीयनेमिहृतसांद्रमेदिनीरजश्चयाक्रांतिभयादिवाडवत् ॥१९॥ व्यावृत्तव
क्त्रैराखिलैश्चमूरचरैर्वज्रिरेवक्षणाभीक्षिताननाः ॥ बलाङ्गरीयः कुचकंप्रकेचुकं जपुस्तु
रगाधिरुहोवरोधिकाः ॥२०॥ पादेः पुरः कूर्वरिणां विदारिताः प्रकापमाक्रांततलास्तोगजैः ॥

भग्नोन्नतानंतरपरितोतरावभुवः कृष्टसमीकृताश्च ॥२१॥ दुर्दंतिमाकृत्यनिरस्तसदिनंसहास
 हाकारमलोकयजनः ॥ पर्यायातस्त्रस्तमुरोविलंविनस्तुरंगमेप्रदुतमेकयादिशा ॥२२॥ भूभृ
 द्भिषसवलितारवलन्नतेरपद्रुवानासरितः पृथुरपि ॥ अन्वर्थसंज्ञैवपरेत्रिमार्गगाययावसी
 रवेः पथिभिश्चमूरसौ ॥२३॥ तस्तौसमासन्नकोरणसूक्तान्नियेत्तरेव्याकुलमुक्तरज्जुके ॥ चि
 द्वावरोधांगनमुत्पथेनगांविलंघिलघ्नाकरभौवभंजतुः ॥२४॥ त्रस्तांगसैधौविगताक्षपाट
 विसृजानिकामविकलीकृतेरथे ॥ आशेनतक्षणाभिषजेवतक्षणाप्रचक्रमेलैघनपूर्वकः क
 मः ॥२५॥ धूर्भंगसंक्षोभविदारितोष्ट्रिकागलन्मधुप्रावितदूरवर्त्तनि ॥ स्थानोविघंगिण्य
 नासिहणांपुरःशुशोचलाभायकृतोव्ययोवनिक् ॥२६॥ मेरीभिराकुष्टगुहामुरवोमुद्धर्जंशु

कैस्तर्जितकंदलीदलः॥ उत्तंगमातंगजितालघूपलोवलेः सपञ्चाक्रियतेस्मभूधरः॥२७॥ वन्द्येभदाना
 निलगंधदुर्धराः क्षणंतच्छेदविनोदितकुधः॥ ब्यालद्विपायंतृभिर्नृन्मदिश्रवः कथंचिदाराद
 पथेननिन्द्ये॥२८॥ तैर्वैजयंतीवनराजिराजिभिर्गिरिप्रतिच्छंदमहामतंगजैः॥ वद्वः प्रसर्पजन
 तानदीशतेर्भुवोवलेंतरयांवन्विरे॥२९॥ तस्येमुहूर्त्तहरिणीविलोचनैः सदृशिदस्नानयनानि
 योषितां॥ मत्वाथसत्रासमनेकविभ्रमक्रियाविकाराणिमृगैः पलायत॥३०॥ निम्नानिदुःखाद
 वतीर्यसादिभिः सयत्नमाहृष्टकशाशनैःशनैः॥ उत्तेरुरुत्तानरबुरारवंडुताः श्रथीकृतः प्रग्रह
 मर्वतांब्रजाः॥३१॥ अथ्यध्मात्तवतैवकेनचित्प्रतीक्षमाणेनजनेमुद्धर्तः॥ दाक्षिण्यं हि स
 द्यः फलदेयदग्रताश्चरवाददासेरधुवावनावलीः॥३२॥ शौरेः प्रतापोपनतैरितस्ततः समागतैः

७६
माघ०

प्रश्रयनमूर्तिभिः॥ एकातपत्राष्टयिवीभृतांगणैरभूदकुञ्जतयापताकिनी॥३३॥ आगच्छतो
नृचिगजस्यघोरयोः स्वनंसमाकर्ण्यसमाकुलांगनाः॥ दूरादपावर्तितभारवाहणाः पथोपसस्रु
श्चपलंचमूचराः॥३४॥ ऊजस्त्रिवर्णोद्दालवृत्तशालिनः प्रसादिनोबुधितगोत्रसंविदः॥ श्लोका
नुपेन्द्रस्पुः समभूयसोगुणान्समुद्दिश्यप्रठतिवंदिनः॥३५॥ निःशेषमाक्रांतमहीतलोजलैश्च
लन्रसमुद्रोपिसमुज्जतिस्थितिं॥ ग्रामेषुसैनैरकरोदवारितैः किमव्यवस्थांचलितोपिकेश
वः॥३६॥ कोशातकीपुष्पगुलुञ्चकांतिभिर्मुखैर्विनिद्रोल्बणावाणचक्षुषः॥ ग्रामीणव
धस्तमालेक्षिताजनैश्चिरं हृतीनामुपरिव्यलोकयन्॥३७॥ गोष्ठेषुगोष्ठीकृतमंडलासना
न्रसनादमुत्थायमुक्कः सक्लातः॥ ग्राम्यान्पश्यत्कपिशं पिपासतः स्वगोत्रसंकीर्तनभा

उपलक्षिताः श्लोकाः = ३

७६
राम०

वितात्मनः॥३६॥ पश्य न कृतार्थैरपि वल्लवीजनो जनाधिनयं नययौ वित्तश्रतां॥ एकात्मौ
गन्धानवबुद्धविश्रमेः प्रसिद्धविस्तारगुणैर्विलोचनैः॥३७॥ प्रीत्या निद्रुक्तास्त्रिहतीः स्तनंधया
त्रिगृह्यपारीमुभयेन जानुनोः॥ वर्द्धिष्कधारधनिरोहिणीः पयश्चिरं निर्दध्योऽदुरुतः सगो
दुहः॥३८॥ अभ्याजतोभ्यागततूर्णतर्णकां निर्घाणहस्तस्य पुरोदधुक्षतः॥ वर्गोद्गवाङ्गु
तिचारुनिर्यती मरिर्मधोरैक्षतगोमतल्लिको॥३९॥ सब्रीहिणां यावदपासितुंगताः शुकान्
मृगेस्तावदुपद्रुतप्रियां॥ कैदारिकाणामभितः समाकुलाः सहासमालोकयति स्म गोपिकाः॥४०॥
वासैर्धुमस्मानवधानतः पुरा चलत्यसावित्युपकार्ययन्नसौ॥ गीतानि गोप्याः कलमं मृ
गव्रजो न नूनमतीति हरिर्व्यकलयत्॥४१॥ लीलाचलस्त्रीचराणां सुणोत्पलसवलत्तुला

कोटिनिनादकोमलः॥ शौरैरुपात्रूपमवाछिदन्मनःस्वनांतरादुन्मदसारसारवः॥४४॥ उच्चै
 गीतामसुबलितांगरीयसींतदातिद्रादपितस्यागच्छतः॥ एकेसमर्हुर्वल्लरेणुसंहतिंशिरोभि
 राज्ञामपरेमहीभृतः॥४५॥ प्रायेणनीचानपिमेदिनाभृतोजनःसमनैवपथाधिरोहति॥ से
 नामुरारेःपथएवसापुनर्महामहीध्रान्परितोध्यरोहयत्॥४६॥ देताग्रनिर्भिन्नप्रयोदमुचु
 र्वाःशिलोच्चयानारुरुङ्गमहीयसः॥ तिर्यक्कटप्राविमदांबुनिमगाविपूर्यमानैश्रव
 णोदरंदिपाः॥४७॥ श्योतन्मदोभःकणाकेनकेनचिज्जनस्यजीमूतकंदेवकद्युता॥ नागे
 ननागेनगरीयसोच्चैररोधिपेथाःपृथुदेतिशालिना॥४८॥ भग्नद्रुमाश्चकुरितस्ततो
 दिशःसमुल्लसत्केतनकाननाकुलाः॥ पिष्टाद्रिषुष्टास्तरसाचदंतिनश्चलन्निजांगा

उपलब्धताः
इति शेषः

चलदुर्गमाभुवः॥४०॥ आलोकयामास हरिर्मही धरानधि श्रयंतीर्गजताः परः शताः॥ उत्प्रा
तवातप्रतिकूलपातिनीरुपत्यकाभ्यो वृहतीः शिला इव॥४१॥ शैलाधिरोहाभ्यसनाधि
कोक्षुरैः पयोधैरामलकीवनाश्रिताः॥ तं पार्वतीयप्रमदाश्च^{अक्षरैः}वायिरेविकासविस्फारि
तविभ्रमेक्षणाः॥४२॥ सावज्ञमुन्मील्य विलोचने सकृत्क्षणांभ्रगेन्द्रेण सुषुप्सुना पुनः॥ सै
न्यान्नयातः^{समीपे} समयापि विद्यथे कथं सुराजं भवमन्यथापवा॥४३॥ उ^{उत्तम}त्सैर्धनिर्धूतमहीरुहंध
जेर्हयोधरुद्धोद्धतसिंधुरंहसां॥ नो गैरधि क्षिप्तमहाशिलं मुकुर्वलं कद्रुवोपरितन्महीभृ
तां॥४४॥ श्मश्रूयमागोमधुजालकेतरो गजेन गंडं कषता विधूनि ते॥^{मधुमक्षि}क्षुद्राभिरक्षुद्रतराभि
राकुलं विदश्यमानेन जनेन दुदुवे॥४५॥ नीते पलाशि न्युचितेशरीरवज्रजंतकेनांतमदांत

८१
माघ०

कर्मणा॥ संचेरुतात्मानश्वापरं क्षणात्क्षमां हं देहमिव ज्वं गमाः ॥५५॥ प्रह्वानतीवक्व
चिदुद्धतिश्चिः क्वचित्प्रकाशानतिगद्वरानपि॥ साम्पादपेतानिति॥ वाहिनीहरेस्तदाति
चक्रामगिरीनूगुर्नपि॥५६॥ सव्याप्तवत्पापरितोपथान्यपि स्वसेनया सर्वपथीनया तया
॥ श्रंभोभिर्बुद्धं धिततुंगरोधसः प्रतीयनाम्नीः कुरुते स्म निम्नगाः ॥५७॥ याचद्गुहाहेतनदेति
नां घटास्तुरंगमेस्त्रावदुदरितं रवुरैः॥ क्षिप्रं समारैः सरितां पुरः पतज्जलान्यनैषीद्रजएवपं
कतां ॥५८॥ रंतुं च तोत्तुंगानितं वभूमयो मुकुर्ब्रजंतः प्रमदे मदोद्धताः॥ पेंकं करापाहृतशैवलो
शुकाः समुद्रगानामुदपादयन्निभाः ॥५९॥ भग्नोरुरोधः परितोभसः समस्थलीकृत्यपुरातनी
नदीः॥ कूलं कषौद्याः सरितस्तदापराः प्रवर्तयामासुरिभामदांबुभिः ॥६०॥ यदौरनचीत

पूर्व

८१
राम

वधूमुरवश्रीर्गितानहंसैः श्रियमातपत्रजं ॥ दूरेभवन्भोजवलस्पगच्छतः शिलोपमातीतग
जस्य निम्नगाः ॥ ६१ ॥ स्निग्धांजनश्यामतद्भिरुन्नतैर्निरंतलाकरिणांकंदवकैः ॥ सेनासु
धाक्षालितसौधसंपदांपुरांवहूनां परभागमापसा ॥ ६२ ॥ प्रासादशोभातिशया लुभिः पथि
प्रभोर्निवासाः पटवेष्वभिर्वभुः ॥ नूनेसहानेन वियोगवित्कवापुरः पुरश्रीरपि निर्घयोतदा ॥
६३ ॥ वर्षाद्विपानां विरुवंत उच्चकैर्वनेचरेभ्यश्चिरमाचचक्षिरे ॥ गंडस्थलाघर्षगलनमदोद
कद्रवदुमस्कंधनिलायिनोलिनः ॥ ६४ ॥ आयामवद्भिः करिणां घटाशतैः रथः कृताहालकपंक्ति
उच्चकैः ॥ दूष्यैर्जितोदग्रगृहाणिसाचमूरतीत्यभूयांसि पुराणपवर्तत ॥ ६५ ॥ उद्धतमुच्चैर्ध्वजिनीभि
रंशुभिः प्रतप्तमभ्यर्णितयाविवस्वतः ॥ आल्हादिकल्हारसमीरणाहतेपुरः पयातांसि यामुनेरजः ॥ ६६ ॥
ने

८२॥

॥ माघ०

याघर्मभासस्तनयापिशीतलेः स्वसायमस्यपिजनस्यजीवनेः॥ कृष्णापिशुद्धेरधिकंविधा
तृभिर्विहंतुमेहोसिजलेः पटीयसी॥६७॥ यस्यामहानीलतटीरिवडुताः प्रयोतिपीत्वाहि
मपिउपोडवः॥ कालीरयस्ताभिखांनुंजिताः क्षणो नभिन्नांजनवर्णातांधनाः॥६८॥ व्यक्ते
वलीयान्यदिहेतुरागमादपूरयत्साजलधिंनजाक्रवी॥ गंगोघनिर्भस्मितमेभुकैधरास
वर्णामणिः कथमन्यथास्यतत्॥६९॥ अभ्युद्यतस्याक्रमितुंजवेनगांतमालनीला नितरां
धृतायतिः॥ सीमेवसातस्यपुरः क्षणं वभौ वलांबुराशोर्महतोमहापगा॥७०॥ कुलकालो
लेखित्रीश्रृंगोरिवाभितोजवाद्भुजंतीभिरसौसरिज्जनेः॥ नैभिः प्रतेरे नुचितं प्रबोदितभ्रम
न्निमीलललनावलंविनेः॥७१॥ यत्पूर्वमंशद्वयसंदिपाधिपाक्षणां सहेलाः परितोजगाहिरे॥

परितः

मी निर

८२॥

॥ राम०

सारदितिशेषः २ गवले माहिषं मृज
मितमरः ४

सद्यस्ततस्तेरुनारतस्तुतुस्वदानवारिप्रचुरीकृतं पयः ॥७२॥ प्रोथैः स्फुरद्भिः स्फुरदमुन्मुरैः
स्तुंगामेरायतकीर्णवैलधि ॥ उत्कर्णमुदाहितधीरकंधैरतीर्यतां ग्रेतदत्तदृष्टिभिः ॥७३॥ ती
र्त्वा जवेनैव नितान्तदुस्तरां नंदीप्रतिज्ञामिव तांगरीयसी ॥ गृंगोरपस्कास्मद्वहत्तरीभुवामशो
भतोच्चैर्नदितं ककुद्रता ॥७४॥ सीमंत्यमानाय दुभ्रभृतां वलैर्वभौ तरद्भिः गवैलवल्लिखति
॥ सिंश्रितानेकपक्कणा किता तरे गिगीवे गिरिवायता भुवः ॥७५॥ अव्याहतक्षिप्रगतैः
समुष्टिताननुजितद्राघिमभिर्गरीयसः ॥ नाद्यं पयः केचिदतारिषु भुजैः क्षिपद्भिर्मीनप
रैर्गोभिभिः ॥७६॥ विदलितमहाकूलासुहृणां विषाणविघट्टनैरलघुचरणा कष्टग्राहं विषाणि
भिरुन्मदैः ॥ सपदिसरितं साश्री भर्तुर्हृदयमंडलस्रवलितसलिलमेनां तीर्त्वा जगाम वसूथिनी ॥७७॥

गवलासि
तेद्युतिरित्य
पिपाहः ४

८३॥

माघ०

नं१

इति श्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये प्रस्थानवर्णनाम द्वादशः सर्गः ॥१२॥ यमुनामतीतमथ शुश्रु-
वानमुतपसस्तन्नजइति नाधुनोच्यते ॥ स यदा चलन्निजपुरा हरन्निशं नृपतेस्तदादि-
समचारिवात्तया ॥१॥ यदुभर्तुगामनलघ्नजन्मनः प्रमदादमानिवपुरे महीयसि सहसा
ततः स सहितो नुजन्मभिर्वसुधाधिपोभिमुखमस्य निर्व्ययो ॥२॥ रभसप्रवृत्तकुरुचक्रदं-
दुभिधनिभिर्जनस्य वधिरीकृतश्रुतेः ॥ समयादिवक्त्रभिर्भीष्टसंकथाप्रकृत्यशेषमथ हस्तसंज्ञ-
या ॥३॥ अपदोतं च परितः क्षितिं क्षितामपतन्न द्रुतभ्रमितहेमनेमयः ॥ जविमार्कतोचितपर-
स्पररोपमक्षितिरेणुकेतुवसनाः पंताकिनः ॥४॥ द्रुतमधननुपरिपाणि वृत्तयः प्राणवाइवा-
श्च चरणाहताभुवः ॥ न नृशुश्रुवारिधरधीखारणधनिद्वष्टकूजितकलाः कलापिनः ॥५॥

८३॥

राम०

ब्रजतोरपि प्रणय पूर्वमेकतां कुरुराधिनाथ कुस्नाथ सेन्ययोः ॥ रुरुषे विषाणि भिरनुक्षलं
 मिथो मदमद बुद्धिषु विवेकिता कुतः ॥ ६ ॥ अवलोक एव नृपतेः स्मदूरतोर भसाद्रथादवत
 रीतुमिच्छतः ॥ अंवतीर्णवान्प्रथममात्मना हरिर्विनयं विशेषयति संभ्रमेन सः ॥ ७ ॥ वपु
 षापुराणा पुरुषः पुरःक्षितो परिपुंज्यमान पृथुहारयष्टिना ॥ भुवनैर्न तोषि विहितात्मगौरवः प्र
 णानामनामतं यं पितृधसुः ॥ ८ ॥ मुकुरोऽशुरेजित परागमग्रतः सनयावदाप शिरसा महीतलं ॥ क्षि
 तिपेन तावदपेक्षित क्रमं भुजपंजरेण भसादगृह्यत ॥ ९ ॥ नममौकपाटतरविस्तृतं तनौ
 मुरवेरिव क्षत रसि क्षमा भुजः ॥ भुजयोस्तथापि दुर्गलेन दीर्घयोर्विकटीकृतेन परिणतो भिषस्व
 जे ॥ १० ॥ गतया निरंतरनिवासमधुरः परिनाभि नूनमवमुच्यवारिजैः ॥ कुरुराज निर्दय निपीड

न ४५

न ३

नाभयान्मुखमध्यरोहिमुखविद्विषःश्रिया ॥११॥ शिरसिस्मजिघ्रतिसुरारिवंधनछलवाम
 नंविनयवामनंतदा ॥ यशसेववीर्यविजितामरदुमप्रसेवेनवासितशिरोरुहेनृपः ॥१२॥
 सुखवेदना^{युज्यते}द्वेषितरोमकूपयाशिथिलीकृतेपिवसुदेवजन्मनि ॥ कुरुभर्तुरंगलतयानतत्प
 जेविदलत्कदेवनि^{सम}कुरैव^{रु}चारुता ॥१३॥ इतरानपिचितिभुजोनुजन्मनःप्रमनाःप्रमोदपरिफु
 ल्लचक्षुषः ॥ सयथोचितंजनसंभाजनोचितप्रसभोहृतासुरसभोसंभाजयत् ॥१४॥ समुपे
 त्यतुल्यमहसःशिलाघनान्घनपक्षदीर्घतरवाङ्गशालिनः ॥ परिशिष्टिषुःक्षितिपती
 नूक्षितीश्वराःकुलिशात्परेणगिर्योगिरीनिव ॥१५॥ इभकुंभतुंगकठिनेतरेतरस्तनभाद्
 रविनिवारितोदराः ॥ परिफुल्लगंडफलकाःपरस्परेपरिरेभिरेकुकुरकौरवस्त्रियः ॥१६॥

रथवाजिपत्तिकरिणीसमाकुलंतदनीकयोःसमागतद्वयंमिथः॥दधिरेष्टयक्करिणाएवदूरतो
 महतांहिसर्वमथवाजनातिगां॥१७॥अधिरुह्यतामितिमहीभृतोदितःकपिकेतनार्पितक
 रोरथंहरीः॥अवलंवितैलैविलपाणिपल्लवःश्रयतिस्ममेघमिवमेघवाहनः॥१८॥रथमास्थि
 तस्यचपुराभिवर्तिनस्तिमृणांपुरामिवरिपोर्भुरद्विषः॥अथधर्ममूर्तिरनुरागभावितःस्वय
 मादितप्रवयाणांप्रजापतिः॥१९॥शनकैश्चतस्यतनुजालकांतरप्रसृतक्षपाकरकरोत्कराह
 ति॥पृथुकेनकूटमिवनिम्नगापतेःमरुदस्यस्रनुरधुवत्प्रकीर्णकं॥२०॥विकसत्कलायैकु
 सुमासितद्वक्तेरलघूडुपांडुजगतामधीशितुः॥यमुनाद्रदोपरिगाहंसमंडलद्यतिजिह्वजिह्व
 रभृतोश्चवारणां॥२१॥पवनात्मजेंद्रसुतमध्यवर्तिनानितरामरोचिरुचिरेणचक्रिणा॥दध

स्तरित ४

कलायैकु

सतीनधः

वदुरा ३

तेवयोगमुभयग्रहांतरस्थितिकारितंदुरधराख्यमिंदुना ॥२२॥ वशिनें दितेरयनयाविवेश्वरं
 नियमोयमश्चनियतंयतिंयथा ॥ विजयश्रियायुतमिवार्कमारुतावनुसस्त्रतुस्तमयद
 स्रयोःसुते ॥२३॥ मुदितैस्तदेतिदिति जन्मनारिपावविने यसेभ्रमविकासिभक्तिभिः
 ॥ उपसेदिवद्विरुपदेष्टरीवतेवदृतेविनीतमविनीतशासिभिः ॥२४॥ गतयोरभेदमिति
 सेन्ययोस्तयोरथभानुजकुतनयांभसोरिव ॥ प्रतिनादितांवरविमानमानकैर्नितरांमु
 दापरमयेवदधने ॥२५॥ मखमीक्षितुंक्षितिपतेरुपेयुधांपरितः प्रकल्पितनिकेत
 नेवहिः ॥ उपरुध्यमानमिवनृभृतांवलेः पुटभेदनंदनुसुतारिरेक्षत ॥२६॥ प्रतिशदपूरित
 दिगांतरःपतनूपुरगोपुरंप्रतिसैसेन्यसागरः ॥ रुरुचेहिमाचलगुहामुरवोन्मुरवःपयसोप्रवाह

पूः स्त्रीपुटी नगच्यो विपत्रनंपुटभेदनंदमनः = २

इवसौर सेंधवः ॥२७॥ असहृहीतवङ्गदेहसंभवस्तदसौ विभक्तनवगोपुरांतरं ॥ पुरुषः पुं प्र
 विशति ॥२८॥ सपंचभिः सममिंद्रियैरिव नरेन्द्रसुनुभिः ॥२९॥ तनुभिस्त्रिनेत्रनयनाः नवेक्षितस्मर
 विग्रहघुतिभिर्घुतत्रराः ॥ प्रमदाश्रयत्रावलुराजयक्ष्मणः परतो निशाकरमनोरमैर्मुखैः ॥
 २६॥ अवलोकनाय सुरविद्विषां द्विषः ॥ ह प्रणादविहितोपद्रुतयः ॥ अवधीरितान्यकराणां
 यस्तत्राः प्रतिरथ्यामीयुरथपोरयोषितः ॥३०॥ अभिवीक्ष्य सामिहृतमंडनं यतीः करुडनी
 विगलदंशुकस्त्रियः ॥ दधिरोधिभिर्निपटहप्रतिस्वनेः स्फुटमदृहासमिव सौधपंक्तयः ॥३१॥
 रभसेनहारपददत्तकांचयः प्रतिमूर्द्धजं निहितकर्णपूरकाः ॥ परिवर्तितांबरयुगाः समा
 पतन्नुवलयाकृतश्रवणकुंडलाः स्त्रियः ॥३२॥ व्यतनोदपास्पचरणं प्रसाधिकाकरपल्ल

अभवत्प्रसादितसुरोमहोत्सवः प्रमदाजनस्यसचिरायमाधवः ॥३५॥ धरणीधरेन्द्रदुहितुर्भया
 दसौविषमेक्षणाः स्फुटममूर्नयश्रुति ॥ मदनेनवीतभयमित्यधिष्ठिताः क्षणमीक्षतेस्मसपु
 रोविलासिनीः ॥३६॥ विपुलेनसागरशायस्यकुक्षिणाभुवनानियस्यपिरेषुगच्छये ॥ म
 दविभ्रमासकलयापये पुरः सपुरस्त्रियैकतमयेकयादृशा ॥३७॥ अधिकोन्नमद्वनययो
 धरंमुकुः प्रचलत्कलापिकलशरवकचर्न ॥ अभिकृशमंगुलिमुखेनकाचनदुतमेक
 कर्णविवरंघृघट्टयत् ॥३८॥ परिपाटलाकलचारुणासकृच्चलितांगुलीकिसलयेनपा
 णिना ॥ सशिरः प्रकंपमपरारिमधोरनुदीर्णवर्णनिभृतार्थमाकृयत् ॥३९॥ नलिनांति
 कोहितपल्लवश्रियाव्यावधायचारुमुखमेकपाणिना ॥ स्फुरदंगुलीविवरनिःस्तोत्स

न विवेदयः सततमीक्षते समुपैति सोऽपि न वितृष्यताम् ॥ ४३ ॥

दृशनप्रभाङ्कुरमजंभतापरा ॥ ४३ ॥ वलयार्पितासितमहोपलप्रभावहलीकृतप्रत्तनुरोमरा
जिना ॥ हरिवीक्षणैर्क्षणिकचक्षुषान्यथाकरपल्लवेनगलदंशुकंदधे ॥ ४४ ॥ निजसौर
भभ्रमितभृगापक्षतिव्यजनानिलक्षपितधर्मवारिणा ॥ अभिशौरिकाचिदनिमेष
दृष्टिनापुरदेवतेववपुषाव्यभावात् ॥ ४५ ॥ अभिधातिनः सतृषएवचक्षुषोहरिरित्यसि
द्यतनितंविनीजनः ॥ नविवेदयः सततमेनमीक्षते समुपैति सोऽपि न वितृष्यताम्
पि ॥ ४६ ॥ अकृतस्वसभ्रगमनादरक्षणं लिपिकर्मनिर्मितश्चव्यतिष्ठत ॥ गतमच्युतेनस
हसून्यतामितः प्रैतिपालयन्मनइवांगनाजनः ॥ ४७ ॥ अलसैर्मदेनसुदृशः शरीरकैस्व
गृहान्प्रतिप्रतियदुःशनैःशनैः ॥ अलघुप्रसारितविलोचनांजलिदुतपीतमाधवरसे

प्रतीक्षमाण इवेत्यर्थः २

मुद्रकृश

धनिभैः॥४८॥ नवगंधवारिविरजीकृताः^{निर्धूनी कृताः} पुरोघनधूमधूमकृते एवुविभ्रमाः॥ प्रचुरोद्धतध्वजवि
 लंविवाससः पुरवीथयोथहरिणातिपेतिरे॥४९॥ ~~उपनीयविंदुसरसो नमपेनयोनिदारुचा~~
 रुकिलवार्धपर्वणं॥ विदधेविधूतसुरसद्रसंपदंसमुपा सदत्सपदिसंसदंसतां॥५०॥ अधिरात्रिय
 त्रनिपतत्र भोलिहांकलधौतधौतशिलवेश्मनांरुचः॥ पुनरप्यवापदिवदुग्धवारिधि क्षाणगर्भवा
 समनिदाघदीधितिः॥५१॥ लघनेषुलोहितकनिर्मिताभुवः^{पद्मसुग} शितिरत्नरश्मिहरिताकृतांतराः॥
 जमदग्निसूनुपितृतर्पणीरपस्तनुतेस्मयाविरलशेवलाश्व॥५२॥ विशदाश्मकूरघदिताः^{वृद्ध} क्षपाकृ
 तः क्षाणादासुयत्रचरुचैकतांगताः॥ गृहपंक्तयश्चिरमतीयिरेजनेस्तमसीवहस्तपरिमर्शसूचिताः
 ॥५३॥ निलयेषुनक्तमसिताश्मनांचयैर्नलिनीवधूपरिभवस्फुटागसः॥ मुकुरत्रसद्गिरपियत्रगे

८८
माद्य०

२४

रवाद्यशालांछनांशवउपांउपांशुजद्विरे॥५४॥सुखिनःपुरोभिमुखतामुपागतैःप्रतिमसुयत्रष्ट
हान्नभिन्निषु॥नवसंगमैरविभरुःप्रियाजनेःप्रमदंत्रपाभरपरामुरैवैरपि॥५५॥तृणावांक्षेयामुक्ता
रवांचिताननान्निचयेषुयत्रहरिताम्भवेष्मनां॥रशनाग्रलग्नकिराणांकुराजनोहरिणान्गृहीतक
वलान्निवेक्षत॥५६॥विपुलालवालभृतवारिदर्पणप्रतिमागतैरभिविजुरात्मभिः॥यदुपांति
केषुदधतोमहीरुहःसपलाशराशिमिवमूलसंततिं॥५७॥उरुगेडमूर्धरुहरत्नसंनिधेर्मुकुत्त
तस्परसितैःपयोमुचः॥अभवन्त्यदंगनभुवःसमुद्युसन्नववाल्मीक्यजमणिस्थलांकुराः॥
५८॥नलिनीनिगूढसलिलाचयत्रसास्थलमित्यद्वपततियसुयोधने॥अनिलात्मजप्रसूतना
कुलेखिलद्वितिपक्षयागमनिमिन्नतांययौ॥५९॥हसितुंपरेणपरितःपरिस्फुरत्करवालकोम

८८

राम०

लरुचावुपेक्षितैः॥ उदकर्षियत्रजलशंकयाजनैर्मुकुं नीलभुविदूरमंवरं॥६०॥ अभितः सदोयहारे
 पांड्वोरथादमलांशुमंडलसमुत्तसत्तनू॥ अवतेरतुर्नयननंदनौ नभःशशिभार्गवावुद
 यपर्वतादिव॥६१॥ तदलक्षरत्नमयकुडुमादरादभिधातरीतइतइत्यथोनृपे॥ धवलाश्रमं
 परलाविभावितप्रतिहारमाविशदसौसदःशनैः॥६२॥ नवहाटकेष्टं चितंददर्शसहितिपस्य
 पस्त्यमथतत्रसेसदिगगनस्पर्शांमणिरुचांचयेनयत्सदनान्युदसमयत् किनामपि॥६३॥ उ
 दयाद्रिमूर्द्धियुगपच्चकासतोर्दिननाथपूर्णशशिनेरसंभवां॥ रुचिमासनेरुचिरधात्रिविभ्र
 तावलघुन्ययन्यषदतांनृपाच्युतौ॥६४॥ सुतरांसुरवेनसकलक्रमच्छिदासनिदाद्यमंगमिवमा
 तरिस्विना॥ यदुनेदनेनतदुदचतःपयःशशिनेवराजकुलमापनंदयुं॥६५॥ अनवद्यवाद्यलय

गामिकोमलं नवगीतमप्यनवगीततां दधत् ॥ स्फुटसालिकांगि कमन्त्यदुहलंसविलास
 लसकविलासिनीजनः ॥ ६६ ॥ सकले च तत्र नगरे हरौ गृहान् गतवत्यकालमहमादिदेश
 सः ॥ सततोत्सवं तदिति नूनमुन्मदो रभसेन विस्मृतं महीभृतः ॥ ६७ ॥ हरिणकुमारमखिलभि
 धानचित्स्वजनस्य वार्त्तमैव द्रुक्त्त सः ॥ महतीमपि श्रियमवाप्य विस्मितः सुजनो न विस्मर
 ति जातु किंचन ॥ ६८ ॥ मर्त्यलोकदुरवापमवाप्सरसोदयं नूतनत्वमविंक्ततयानुपदं दधत् ॥ श्रीप
 तिः पतिरसावचनेश्च परस्परं संकथामृतमनेकमसि स्वदता सुभो ॥ ६९ ॥ इति श्रीमाधवकृतौ शिशु
 पालचधेमहाकाव्ये ॥ नगरप्रवेशवर्णनं नाम त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥ तं जगाद गिरिमुज्जिरन्निव
 स्नेहमहितविकाशयादृश ॥ यज्ञकर्मणि मनः समादधत्वा ग्निदां वरमकह्वदो नृपः ॥ १ ॥ लज्ज

तेन गदितः प्रियं परो वक्तुरेव न वति अपाधिका ॥ व्रीडमेति न तव प्रियं वदन्की मतात्र भवतेव भूयते ॥ ३ ॥
 तोषमेति वि तथैः स्तवैः परस्तस्य ते च सुलभाः शरीरिभिः ॥ अस्ति न स्तुति वचो न तं तव स्तोत्रयो
 ग्य न च तेन तु ष्यसि ॥ ४ ॥ वदपि प्रियमयं तव ब्रुवन्न ब्रजत्य नृतवादितां जनः ॥ संभवेति
 यददोषदूषिते सार्वसर्वगुण संपदस्त्वयि ॥ ५ ॥ सा विभूतिरनुभाव संपदो भूयसीत
 तव यदा यतायति ॥ एतद्गुरुभारभारतं वर्षमह्यममवर्तते वशे ॥ ६ ॥ संप्रते तु मधिगं
 तु मिच्छतः कुर्वन्नुग्रहमनुज्ञायामम ॥ मूलतामुपगते त्वयि प्रभो प्रापि धर्ममय हृदता
 मया ॥ ७ ॥ संभृतोपकरणेन निर्मलां कर्तुमिष्टि मभिवांछिता मया ॥ त्वं समीरणं
 वप्रतीक्षितः कर्षकैवलजानूपुपूषता ॥ ८ ॥ वीतविघ्नमनघेन भाविता संनिधेस्त

वमस्वेनमेधुना॥ कोविहं तुमलमास्थितो दये वासरश्रियमशीतदीधितौ॥०८॥ स्वा
 पतेयमधिगम्य धर्मतः पर्यपालयमवीहधंचयत्॥ तीर्थगामिकरैवैविधानतस्तज्जु
 षस्त्वज्जुह्वानिचानिले॥०९॥ पूर्वमंगजुहुधित्वमेव वास्नातवत्यवभृथेततस्त्वधि
 ॥ सोमपायिनिभविष्यतेमयावांछितोत्तमवितानयाजिना॥१०॥ किंविधेयमनया
 विधीयतां त्वत्प्रतापजितयार्थसंपदा॥ शाधिशशकजगत्रयस्य मामाश्रवोस्मि
 भवतः सहानुजः॥११॥ तंवदंतमिति विष्टरश्रवाः श्रावयन्नथसमस्तभूभृतः॥ वा
 जहारदशानां शुभं लव्याजहारशवलंदधद्वपुः॥१२॥ सादिताखिलनृपेमहन्महः
 संप्रतिस्वनयसंपदेवते॥ किंपरस्यसगुणः समश्नुते पथ्यवृत्तिरपियद्योगितां॥१३॥ त

सुराक्षिभवतिस्थितेपरःकःऋतुंयजतुराजलक्षणं॥उद्धतौभवतुकस्यवाभुवःश्रीव
राहमपहाययोग्यता॥१४॥शासनेऽपिगुरुणिव्यवस्थितंकृत्यवस्तुषुनिपुंस्त्वकाम
तः॥त्वत्प्रयोजनधनेधनंजयादन्यएषइतिमांचमाव गाः॥१५॥यस्तवेहसवनेनभू
पतिःकर्मकर्मकरवत्करिष्यति॥तस्मिन्नेष्टतिवपुःकबंधतांबंधुरेषजगतांसुदर्शनः
॥१६॥इत्युदीरितगिरिंनृपस्त्वयिश्रेयसिस्थितवतिस्थिरामम॥सर्वसंप्रदितिशोरिमु
क्तवानुद्धहन्मुदमुदस्थितऋतौ॥१७॥अनैनशशिनःकलांदधदृशनक्षत्रि त काम
विग्रहः॥आलुतःसविमलैर्जलैरनुदष्टमूर्तिधरमूर्तिरष्टमी॥१८॥तस्यसारव्यपुरु
षेणतुल्यतांविभ्रतःस्वयमकुर्वतःक्रियाः॥कर्तृतातदुपलंभतोभवद्वृत्तिभाजिकरणे

यथर्त्विजि॥१६॥ शदितामनपशदमुच्चैर्वाक्यलक्षणाविदोनुवाक्यया॥ याज्ययायज
 नकर्मिणोत्पजन्द्रव्यजातमपदिश्यदेवतां॥१७॥ सप्तनेदकरकलितस्वरं सामसाम
 विदसंगमुज्जगौ॥ तत्रसूत्रतगिरिश्चसूरयः पुण्यमृग्युषमध्यगीषत॥१८॥ वद्धदर्भ
 मयकोविदामयावीक्षितानियजमानयौयया॥ शुष्मणिप्रणायनादिसंस्कृतेतैर्ह
 वीषिजुहवांवनूविरे॥१९॥ नोजसानिगदितंविभक्तिभिर्यक्तिभिश्चनिखिलभिरा
 गमे॥ तत्रकर्मसुविपर्ययणीनमन्त्रमूहकुशलाः प्रयोगिनः॥२०॥ संशयायदधतोः
 सनूपतांदूरभिन्नफलयोः क्रियांप्रति॥ शब्दशासनविदः समासयोर्विग्रहं व्यर्वसुः
 स्तरेणते॥२१॥ लोलहेतिरप्यनाशतप्रभामंडलेनलसताहसत्रिव॥ प्राज्यमाज्य

६२

स ७
राम०

३६

मसकृद्वर्कृतं निर्मलीमसमलीढपावकः ॥२५॥ तत्रमंत्रपवितं हविः क्रतावश्रतो
नवपुरेवकेवलं ॥ वर्णसंपदमतिस्फुरादधन्नाम चोद्वल्लमभ्रद्विर्भुजः ॥२६॥ स्पर्श
मुष्णमुचितं दधच्छिरवीयद्वहहविरद्भुतं न तत् ॥ गंधतोपि कृतहव्यसंभवाद्देहिनामय
हदोघमंहसां ॥२७॥ उन्नमनूसापदिधूमपन्नदिशः सां दत्तां दधदधः कृतांबुदः ॥ द्यामि
यायदहनस्यकेतनः कीर्तयन्निवदिवोकसांप्रियं ॥२८॥ निर्जिताखिलमहार्णवोष
धिसंपदसारममृतं ववल्हरे ॥ नाकिनः कथमपि प्रतीक्षितुं रूपमानमनलेविषेहि
र ॥२९॥ तत्रनित्यविहितोपकृतिषु प्रोषितेषु पतिषु कयोषितां ॥ गुंफिताः शिरसि वे
रायोभवन्प्रफुल्लसुरपादपस्रजः ॥३०॥ प्राशुराशुहवनीयमत्रयत्तेन दीर्घममरत्वमध्यः

६२
माघ०

ग१

उद्धतानधिकमेधितौजसोदानवांश्चविबुधाविजिग्यिरे ॥३१॥ नापचारममनक्रियाः
कचित्सर्वमत्रसमपादिसाधनं ॥ अत्यशेरतपरस्परंधियः सत्रिणांनयैरेतेश्च
संपदः ॥३२॥ दक्षिणायमधिगम्यपंक्तिशः पंक्तिपावनमथद्विजव्रजं ॥ दक्षिणाः कि
तिपतिर्वाशिश्नराद्दक्षिणास्मपादिराजसूयिकीः ॥३३॥ वारिपूर्वमखिलासुसंस्क्रि
यालब्धशुद्धिषुधनानिबीजवत् ॥ भाविविभ्रतिफलंमहद्विजक्षेत्रभूमिषुनराधिपो
वपत् ॥३४॥ किंनुचित्रमधिवेदिभूपतिर्दक्षयन् ॥ द्विजगणानपूयत ॥ राजतः पुपुवि
रेनिरेनसः प्राप्यतैपिविमलंप्रतिग्रहं ॥३५॥ सस्वहस्तकृतचिह्नशासनाः पाका
शासनसमानशासनः ॥ आशशोकतपनारीवस्थितेर्विप्रसादकृतभूयसीर्भुवः ॥३६॥

६२
राम०

शुद्धमश्रुतिविरोधिविभ्रतंशास्त्रमुद्धतमवर्णसिंकरैः॥ पुस्तकैःसममसौगाणंमुकुर्व
चमानमश्रुणोद्विजन्मनां॥३७॥ तत्प्रतीतमनसामुपेपुष्यांद्रुमाहवनमग्रजन्म
नां॥ आतिथेयमनिवारितातिथिःकर्तुमाश्रमगुरु नैवाश्रमह॥३८॥ मगमाणाम
पियदुरासदंभूरिसारमुपनीयतत्त्वयं॥ आसतावसरकांक्षिणो नृपास्तस्परत्नमुपदा
कृतवहिः॥३९॥ एकएववसुयद्दौनृपस्तत्समापकमतर्क्यतक्रतोः॥ त्यागशालि
नितपःसुतेययुःसर्वपार्थिवधनान्यपि क्षयं॥४०॥ प्रीतिरस्यददतोभवतथायेन
तत्प्रियचिकीर्षवोनृपाःस्पर्शितैरधिकमागमन्मुदंनान्धिवेश्मनिहितैरुपायनेः
॥४१॥ घेलघुन्यपिलघूकृताहितः शिष्यभूतमशिष्यत्सकर्मणि॥ सस्पृहंनृपतिभिन्

६३
माघे

५ का

पोपैरैगौरवेणादृशेतरामसौ ॥४३॥ आद्यकोलतुलितांप्रकंपनैः कंपितां मुकु
नीदृगात्मनि ॥ वाचिरोपितवता मुनामहं राजकायविषयाविभेजिरे ॥४३॥
आगता ह्यवसितेनचेतसासत्त्वसंपदविकारिमानसः ॥ तत्रनाभवदसौम
हाहवेशात्रवादिवपरांमुखोर्थिनः ॥४४॥ नेक्षतार्थिनमवज्ञायामुद्गुर्याचितश्च
नचलमाक्षिपत् ॥ नादिताल्यमपिनव्यक्त्ययदत्तमिष्टमपिनाचशेतसः ॥४५॥
निर्गुणोपि विमुखो न भूपतेर्दानशौंउमनसः पुरोभवत् ॥ वर्षुकस्यपरितः क
तोन्नतेर्नानुदस्यपरिहार्यमूषरं ॥४६॥ प्रेमतस्य नगुणेषु नाधिकं नस्मयेदनगुण
तरंचसः ॥ दित्सयातदपि पार्थिवोर्थिनंगुणपगुणपइति नव्यजीरणत् ॥४७॥ दर्श

६३
राम०

ग २

नानुपदमेवकामतःस्ववनीयकजनेऽधिगच्छति॥प्रार्थनार्थरहितंतदाभवद्दीयतामिति
 वचोतिसर्जने॥४८॥नानवाप्तवसुनार्थकाम्यतानाचिकित्सितदेनरोगिना॥४९॥
 शितुमनश्चतानचप्रत्यगामितदुपेयुषासदः॥५०॥स्वादयनूरसमनेकसंस्कृतप्राक्
 तेस्कृतपात्रसंकरेः॥भावशुद्धिविहितैर्मुदंजनोनारकैरिवभारभोजनैः॥५१॥रक्षि
 तारमितितत्रकर्मणिन्यस्मदुष्टदमनक्षमंहरिं॥अक्षतानिनिरवर्तयत्तदादानहोमय
 जनानिभूयतिः॥५२॥एकएवसुसरैवैषसुत्वसांशोरिरित्यभिनयादिवोच्चकैः॥यूपमं
 गुलिमिवोदनीनमद्भ्यषालतुलितांगुलीयकं॥५३॥इत्यमत्रविततक्रमेकतौवीक्ष्य
 धर्ममथधर्मजन्मना॥अर्घ्यदानमनुचोदितोवचःसभ्यमभ्यधितशंतनोःसुतः॥५४॥

आत्मनेवगुणदोषकोविदः किं न वेत्थ करणीयवस्तुषु ॥ यत्तथापि न गुणं न पृष्ठं सित्वं
 क्रमोयमितितत्र कारणं ॥५४॥ स्नातकं गुरुमभीष्टमृत्विजं संयुजाचसहमेदिनीपतिः
 अर्धभाजइतिकीर्त्तियंति षट्ते च ते युगपदागताः सदः ॥५५॥ शोभयंति परितः प्रभा
 विनो मंत्रशक्तिविनिवारिता यदः ॥ त्वन्मरवं मुखं भवः स्वयं भुवो भूनुजश्च परलोक
 जिज्ञवः ॥५६॥ आभजेति गुणिनः पृथक् पृथक् पार्थसत्कृतिमकृत्रिमाममी ॥ एक
 एव गुणावत्तमोयवा पूज्य इत्ययमपीष्यते विधिः ॥५७॥ अत्र चैष सकलेषु भाति
 मां प्रत्यशेषगुणावेधुरर्हति ॥ भूमिदेवनरदेवसंगमे पूर्वदेवरिपुरर्हणो हरिः ॥५८॥ म
 र्त्यमात्रमवदीधरद्भवान्मेनमानमि तदैत्यदानवं ॥ अंश एष जनतातिवर्त्तिनो वि

४ देहि

धसः प्रतिजनं कृतस्थितेः ॥ ५६ ॥ ध्येयमेकमपथे स्थिते स्थितं धियः स्तुत्यमुत्तममतीतवाक्यं ॥
श्रानमंति पमुपास्यमादराद्भूवर्तिनमतीव योगिनः ॥ ५७ ॥ पद्मभरिते सृजनजगद्भूतः स
चमच्युत इति स्थितं नयन् ॥ संहारनृप इति श्रितस्तमस्त्रेधमेव भजति त्रिभिर्गुणैः ॥ ५८ ॥ स
र्ववेदिनमनादिमास्थितं नयन् मनुजिघ्रक्षयावपुः ॥ क्लेशकर्मफलभोगवर्जितं पुंविशे
षममुमीश्वरं विदुः ॥ ५९ ॥ भक्तिमंतश्च नक्तवत्सले संततस्मरणरीणकल्मषाः ॥ योतिमि
र्वहणमस्य संसृतिक्लेशनाटकविडंबनाविधेः ॥ ६० ॥ ग्राम्यभावमपहातुमिच्छावोयोग
मार्गप्रतिपत्तेन चेतसा ॥ दुर्गमेकमपुनर्निवृत्तये ये विशेति वशिनं मुक्षवः ॥ ६१ ॥ आदितामज
ननाय देहिनामंततां च दधते नृणां येने ॥ विभ्रते भुवमधः सदायव ब्रह्मणोऽप्यपरितिष्ठते नमः ॥ ६२ ॥

२५

माघ०

२५४

केवलं दधति कर्तृवाचिनः प्रत्ययनिहन जातुकर्मणि॥ धातवः सृजति संद्रुशास्तयः स्तोति
रत्र विपरीतकारकः॥६६॥ पूर्वमेघा किलैवानपस्तासु वीर्यमनिवार्यमादधौ॥ तत्तुका
रणमभ्रद्विरणमयं ब्रह्माणो स जदसा विदं जगत्॥६७॥ मत्कुनाविवपुरः परिभ्रवौ सिंधुना
थ सयनेति षेदुषः॥ गच्छतः स्ममधुकैटभौ विभोर्यस्य नैडसुखविद्युतांक्षरां॥६८॥ श्रौतमा
गसुखगानकोविदब्रह्मषट्चरागर्भमुद्वलं॥ श्रीमुखेन्दुसविधेः पिशोभते यस्य नाभि
सरसी सरोरुहं॥६९॥ सत्यवृत्तमपि मायिनं जगद्भ्रमपुचितनिद्रमर्भकं॥ जन्मविभ्रत
मजं नवेन वंयं पुराणपुरुषं प्रचक्षते॥७०॥ स्कंधधूननविसारिके सरक्षिणसागरमहा
स्रवामयं॥ उद्धतामिव मुहुर्त्तमेक्षतस्थूलनासिकवपुर्वसुंधरां॥७१॥ दिव्यकेशरिव

२५
राम०

पुःसुरद्विषो नैवल प्रशममायुधैरपि ॥ दुर्निवारं कंडुकोमलैर्वक्ष्यन्निरदारयन्नरैः
 ॥७२॥ वारिधेरिवकराय वीचिभिर्दिश्रतंगजसुरवान्यभिघ्नतः ॥ यस्य चारुनखशुक्तयः
 स्फुरन्मौक्तिकप्रकरगर्भतांदधुः ॥७३॥ दक्षिनिर्जितविरोचनादयंगो विरोचनसुहादभी
 षतः ॥ आत्मभूवरजाखिलप्रजः स्वर्पतेरवरजत्वमाययो ॥७४॥ किं कर्मिष्यति किलै
 षवामनोयावदित्यग्रहसन्नदानवाः ॥ तावदस्य नममौ न भस्तले लंघितार्कशशिमे
 डलः क्रमः ॥७५॥ गच्छतापि गगनाग्रमुच्चैर्यस्य भूधरगरीयसांद्रिगा ॥ क्रौंतके धरु
 वाचलोचलिः स्वर्गभर्तुरगमत्सुवेधतां ॥७६॥ कामतोऽस्य ददृशुर्दिवौकसो दूरमूरुमलि
 मलिनीलमायतं ॥ वोऽग्निदिव्यसरिदंबुपद्मतिस्पर्द्धमेव यमुनोद्यमुत्थितं ॥७७॥ यत्प

८६
माघ.

यस्य किंचिदपकर्तुमक्षमः कायनिग्रहगृहीतविग्रहः॥ कोतवक्रसदृशाकृतिं कृ-
तीराकुरिंदुमधुनापि बाधते॥७८॥ संप्रदायविगमादुपेयुषीरेषनाशमविनाशवि-
ग्रहः॥ स्मर्तुमप्रतिहतस्मृतिः श्रुतीर्दत्तइत्यनवद्विगोत्रजः॥७९॥ एषदाशरथिभू-
नमेत्यवधंसितोद्धतदशाननामपि॥ राक्षसीमहूरक्षितप्रजस्तेजसाधिकविभी-
षणांपुरी॥८०॥ निग्रहंतुममरेशविदिषामर्थितः स्वयमथस्वयंभुवा॥ संप्रतिब्रज-
तिस्मृनुतामयंकश्यापस्ववसुदेवसूयिणः॥८१॥ रेणुकातनयतामुपागतः शाति-
तप्रचुरपत्रसंहति॥ लूनभूरिनुजशारवमुज्जितछायमर्जुनवनं व्याधादयं॥८२॥ ता-
तनोदधिविलोडनं प्रतित्वद्विनामयितुमुत्सहामहे॥ यः सुरैरिति सुरोद्यवत्क्षभो

= दाशरथे श्री नोदा
शरथि जय भुवो न

वे इति कपूर

८६
राम

क्लृप्तैश्च जगदे जगत्पतिः ॥८३॥ यं समेत्य चललारेखया विभ्रतः स पदिशं भुवि भ्रमे ॥ चंडमारु
 तमिव प्रदीपं च्छेदियस्य निरवाहिलोचनं ॥८४॥ नात्र गंधमवधूय शत्रुभिश्छायया च श
 मितामरश्रमं ॥ यो भिमानमिव हृत्तविद्विषः पारिजातमुदमूलपद्विवः ॥८५॥ यः कोलतां व
 ल्लवतां च विभ्रमं दंडा मुदस्याश्रुभुजां च गुर्वी ॥ मग्नस्ततो यापदि दुस्तरायां गोमंडलस्योद्धरणं
 चकार ॥८६॥ धन्यो सियस्य हरिरेष समक्ष एव दूरादपि क्रतुषु यद्वाभिरिज्यते यः ॥ दत्तार्घ्यम
 त्र भवते भुवनेषु यावत्संसारमंडलमवाप्नुहि साधुवा दं ॥८७॥ भीष्मोक्तं तदिति वचो निश
 म्य सम्यक् साम्राज्यश्रियमधिगच्छतानृपेण ॥ दत्तेऽर्घ्यमहतिमहीभृतां पुरोपित्रैलोक्ये म
 धुभिर्दत्तं नर्घ्य एव ॥८८॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये माघकृतौ यज्ञसमाप्तिवर्णनं नाम चतुर्दशः

६७
माघ

व३

सर्गः ॥ १४ ॥ अथ तत्र पांडुतनयेन सदसि विहितं मधुद्विषः ॥ मानमसह चेदपतिः परद्विमतम्
रिमनो हिमानिनां ॥ १ ॥ पुर एव शार्ङ्गिणिसैवैरमथ पुनरमुंतदर्चया ॥ मन्युरभजदवगाढ
तरः समदोषकाल इदेहि नंदारः ॥ २ ॥ अभितर्जयन्निव समस्त नृपाणामसावकं पय
त् ॥ लोलमुकुटमणिरशिशने प्रकंपितजगत्त्रयं शिरः ॥ ३ ॥ सवमनूरुषाश्च घनघ
र्मविगलदुरुगंडमंडलः ॥ स्वेदजलकणकरालनकरो व्यरुचत्प्रभिन्न इव कुंजरस्त्रिधा ॥ ४ ॥
सनिकामघर्मितमभीक्ष्णमधुवदवधूतराजकः ॥ क्षिप्तवद्गुलजलविंदुवपुः प्रल
याणवोत्थ इवादिशूकरः ॥ ५ ॥ क्षणमश्लिषद्युटितशैलशिखरकठिनां समंडलः ॥ राम
स्तेभमुपहितविधूतिमसावधिकावधूनि तसमस्तसंसदं ॥ ६ ॥ कनकांगुतिभि

६७
राम०

स्पर्शमितमरुचत्पिशंगातां॥ क्रोधमयशिखिशिखापटलैः परितः परीतमिव वाङ्मंडलं॥१०३॥
कृतसंनिधानमिव तस्य पुनरपि तृतीयचक्षुषा॥ क्रूरमजनि कुटिलभ्रगुरुभ्रुकुटीकठोरि
तललाटमाननं॥१०४॥ अतिरक्तभावमुपगम्य कृतमतिरमुष्यसाहसे॥ दृष्टिरग्रणीत
भयासिलतामवलंबते स्म समयासरवीमिव॥१०५॥ करकुड्मलेन निजमूरुमुरुतरनगा
श्रमकर्कशं॥ वस्तचपलचलमानजनश्रुतभीमनादमयमाहतोच्चकैः॥१०६॥ इति चुक्रु
धेभृशमनेन ननु महद्वाप्यविप्रियं॥ याति विकृतिमपि संवृत्तिमत्र किमुयन्निर्गदुर
वग्रहं मनः॥१०७॥ प्रथमं शरीरजविकारकृतमुकुलबंधमव्यथी॥ भाविकालहफले प्रो
गमसौवचनेन कोपकुसुमैव्यचीकसत्॥१०८॥ धनयन्सभामथसनीरघनरवर्ग

६८
माघ०

न ४

गि

भीरवागभीः॥ वाचमवददिति रोषवशादिति निष्ठुरस्फुरतराक्षरामसौ॥१३॥ न सर्व
वसमवेक्ष्य कमपि गुणमेति पूज्यतां॥ सर्वगुणरहितस्य हरेः परिपूजया कुरुनेंद्र
को गुणाः॥१४॥ न महानयं न च विभर्ति गुणसमतया प्रधानतां॥ स्वस्य कथयति वि
रायश्च जनतां जगत्प्रेमिमानतां दधत्॥१५॥ रहितं कलाभिरखिलाभिरकृतस
भावसंविदं॥ क्षेत्रविदमपदिशंति जनाः पुरवाह्यमेतं नमगंतं विदधतां॥१६॥ श्रु
तिभूयसापि सुकृतेन दुरुपचारप्रशक्यते॥ भक्तिशुचिभिरुपचारपैरपि न गृहीतु
मभियोनिर्नृभिः॥१७॥ व्रजति स्वतामनुचितोऽपि स विनयमुपासितो जनेः॥ नि
त्यमपरिचितचित्तया परमैव सर्वजगतस्तथाप्यये॥१८॥ उपकारिणं निरुपका

६८
गम०

रमरिमनरिमप्रियंप्रियं॥साधुमितरमबुधंबुधमित्यविशेषतःसततमेवप्रश्रुति॥१५॥
उपकारकस्यदधतोपिवद्गुणतयाप्रधानतां॥दुःखमनिशमयमाप्तवतो नपर
स्यकिंचिदुपकर्तुमिच्छसि॥१६॥स्वयमक्रियःकुटिलमेवैतन्नामपि विधातुमक्ष
मः॥भोक्तुमविरतमलज्जतयाफलमीहतेपरकृतस्यकर्मणः॥१७॥यश्चमेसमाश्र
यतिकश्चिदुदयविप्रदो निर्गकुलं॥तस्यभवतिजगतीहकुतःपुनरुद्भवोविकर
णत्वमीषुषः॥१८॥गुणवन्तमप्ययमपास्यजनमखिलमव्यवस्थितैः॥याति सु
चिरमतिबालतयाधृतिमेकएवपरिवारितोजलेः॥१९॥सुहृतोपिसेवकजन
स्यवद्भुविषसखिन्नचेतसः॥सर्वजनविहितनिर्विदयंसकदेवदर्शनमुपैतिक

६६
माघ०

स्वचित् ॥२४॥ स्वजने सखि सुनु गतेषु नियतमनुरागवत्स्वपि ॥ स्नेहममृदुहृदयः
क्षपयन्निरपेक्ष एव समुपैति निर्वृतिं ॥२५॥ क्षणमेष राजसतयैव जगदुदयदर्शि
तोद्यमः ॥ सत्वाहितकृतमतिस्तमसा सहसा विनाशयति सर्वसंपदः ॥२६॥ अभि
हन्यते यदभिहंति परितपतियच्च तप्यते ॥ नास्य भवति वचनीयमिदं च पलात्कि
का प्रकृतिरेव हीदृशी ॥२७॥ अतिसत्वयुक्त इति पुंभिरयमतिशयेन वर्ण्यते ॥ स
क्षममतिभिरथ चापगते समुपैति नाल्पमपि सत्वसंकरं ॥२८॥ प्रलयं परस्परमह
तोऽपि नियतमिह निःसुरवे गुणाः ॥ यांति जगदपि स दोषमदः स्वरूपैव पश्यति
गुणान् द्विषन्नयं ॥२९॥ क्षितिपाठमंभसि निमग्नमुदहरतयः परः पुमान् ॥ ए

॥ ६६ ॥
राम

सङ्गति १

षकिलैकेरबुधेरभिधीयमानमपितत्प्रतीयते ॥३॥ नरसिंहमूर्तिरयमेवदितिसुतमदा
रयन्नरेवेः ॥ आप्तवचनमिदमेतदपिप्रतिपन्नमोमितिजनोयमर्हति ॥३॥ अयहा
यतुंगामपिमानमुचितमवलंबनीचतां ॥ स्वार्थकरणापदुरेषपुरावलिनापेरास
हसंप्रयुज्यते ॥३॥ क्रमेतेनभोरनसयैवविरचयतिविश्वरूपतां ॥ सर्वमतिशयगतं
कुरुतेस्फुटमिंद्रजालमिदमेधमायया ॥३॥ किलरावरागारिरयमेवकिमिदमेवक
थ्यते ॥ सत्वमधिःवलमधिद्युतियत्तदशेषमेषइतिधृष्टमुच्यतां ॥३॥ चलतेषपादयु
गलेनगुरुशकटमीषदस्पृशत ॥ देवकलितमथचोदलस्तच्चलितोरुभांडचयमा
त्मनैवतत् ॥३॥ स्तवतामुनास्तनयुगेनजनितजननीजनादरा ॥ स्त्रीतिसदयमविधा

यमनस्तदकारिसाधुयदघानिपूतना ॥३६॥ अभनक्तूकयमिवेषकृतधरणिगंगाः
 क्षणात् ॥ वारुमिदमपिनवालकतंननुदेवताविधायंविजृभते ॥३७॥ विहरन्वनेवि
 जनएवमहतिदधदेषगोपतां ॥ नामजगतिमधुसूदनश्लगामद्धतेनमधुनामहीय
 सा ॥३८॥ अविमृश्यगोवधसमुत्थमघमयममीमरडुषा ॥ रिष्टमुपगुसमुपोद्धमदं
 यदसौकिलासुरइतिप्रमार्ष्टित ॥३९॥ मुखकंदरांतरगतापिविकरदशनेनके
 शिना ॥ नास्पसपदियदखादिभुजस्तदसौतिरश्विसहजैवमूढता ॥४०॥ यदुदस्य
 वाङ्मयमेकमभृतगिरिमडुतंततह ॥ भूरिसलिलमविषह्यमियंजलदेविमुंचति
 गावांसभाग्यता ॥४१॥ किमिवात्रचित्रमयमन्नमचलमाहकल्पितंयदि ॥ प्राशनि

विलमविलेपिजगत्सुदरंगतेवक्रभुजेस्पनव्यथा ॥४२॥ अमुनाकरेणपृथुदेतमुशलसुद
 खानिदंतिनः ॥ तेनयदवधिसएवपुनर्वलशालिनांकड्वतत्रविस्मयः ॥४३॥ सिधुरेव
 शितितनियुद्धकराणामकृतक्रियः स्वयं ॥ मल्लमलघुकठिनांसतरेन्यवधीद्यदेव
 तददृष्टकारितं ॥४४॥ यदशुध्यमानमपिसंतमुपहितसुरौघसाधसे ॥ कंसमभयमयम
 भवधीत्समुदाजनेनतदपिप्रशस्यते ॥४५॥ इतिनिंदितुंकृतधियापिवचनममुनाय
 दाददे ॥ स्तोतुमनिशमुचितस्पर्शैः स्तुतिरेवसामधुघातिनोऽभवत् ॥४६॥ यदुवा
 चदुष्टमतिरेषपरिविवदिषुर्मुनिद्वयं ॥ द्वयमपिसदसिचेदिपतेस्तदतोपराधग
 णानामगाह्वचः ॥४७॥ यदपूजः सदसिपार्थमुरजितमपूजितं सतां ॥ त्रेमविलसाति

महत्तदहोदयितं जनः खलु गुणातिमन्यते ॥४८॥ यदराजिगजवदिहा र्घ्यमुपहितमिदं म
 धुद्विषि ॥ ग्राम्यमगाद्वहविस्तदभयं भजते द्वालत्सुनमहीशवक्रिषु ॥४९॥ अनन्तांगिरं
 नगदसीति जगति पटहेर्विद्युष्यते ॥ नित्यमथ च हरि मर्चयतस्तव कर्मणो वविकसत्पस
 त्पता ॥५०॥ तव धर्मराज इति नाम कथामिदमफल्गुषु नृपते ॥ भौमे दिनमभिदधत्यथ
 वा भृशमप्रशस्तमपि मंगलं जनाः ॥५१॥ यदि वार्चनीयतम एष किमपि भवतां नृपथा
 सुताः ॥ शौरिखनिपतिभिर्निखिलैरवमाननार्थमिह किं निमंत्रितैः ॥५२॥ अथवा न
 धर्ममसुबोधसमयमवयाथवा लिशः ॥ काममयमपि वृथापलितो हतबुद्धिरप्रणिहि
 तः सरित्सुतः ॥५३॥ स्वयमेव शतनुतनूर्ययमपि गाणामर्घ्यमभ्यधाः ॥ तत्र मुररिपुरं

कतमोयमनिंघवंदिवदभिष्टुषे मषा ॥५४॥ श्रवनीभृतोत्वमपहायगातामतिथः समुन्न
तं ॥ नीविनियतमिहयच्चपलो नितः स्फुरंभवसिनिम्रगा सुतः ॥५५॥ प्रतिपन्नमंगाघर
तेचनतवनृपतियोग्यमर्हणं ॥ कृष्णकलयननुकोहमिति स्फुरमापदोपदमनात्मवेदि
ता ॥५६॥ असुरस्त्वयान्यवधिकोपिमधुरितिकथं प्रतीयते ॥ दंडदलितसरद्यः प्रथसेम
धुसदनस्त्वमिति स्रदयन्मधु ॥५७॥ मुचुकुंदतल्यशराणास्प्रमगधपतिशातितौजसः ॥ सि
द्धमवलसवलत्वमहोतवरोहिणीतनयसाहचर्यतः ॥५८॥ छलयन्प्रजार्त्त्वमनृतेन
कपस्पदुरैद्रजालिकः ॥ प्रीतिमनुभवसिनिम्रजितः सुतयेष्टसत्यइतिसंप्रतीयसे
॥५९॥ वडूशोमृणोषुपाखक्रमथितयदुचक्रसंपदा ॥ साधुयदिदमयशः सकलं ध्रियते

कोणापरिमंडलंत्वया ॥६०॥ धृतवान्नचक्रमरिचक्रमयचकितमाहवेनिजं ॥ चक्रधर इति
 रथांगमदः सततं विभर्षिभुवनेषु रूढये ॥६१॥ जगति श्रिया विरहितोऽपियदुदधिसु
 तामुपायथाः ॥ ज्ञातिजनजनितनामपदां त्वमतः श्रियः पतिरिति प्रथामगाः ॥६२॥
 पृथिवी वन्नर्थ यदि पूर्वमिदमपि गुणाय वर्त्तते ॥ भूमिभृदिति परहारित नृस्त्वमुदा
 क्रियस्व कथमन्यथा जनैः ॥६३॥ तव धन्यते यमपि सर्वं नृपति तुलितोऽपियत्तत् ॥
 क्त्वां त करतल धृता चलकः पृथिवी तले तुलित भूभृदुच्यते ॥६४॥ अभिशत्रु संयति
 कदाचिदविहितपराक्रमोऽपियत् ॥ व्योम्नि कथमपि च कथं पदं वरपदि श्यसे जग
 ति विक्रमीत्यतः ॥६५॥ त्वमशक्नुवन्नशुभकर्मनियतपरिपाकदारुणं ॥ जेतुमकु

शलमतिर्नरकं यशसेधिलोकमजयः सुतं भुवः ॥६६॥ सकलैर्वपुः सकलदोषसमुदि
तमिदं गुणैस्तव ॥ त्वत्कृतमप्यगुणगुणत्रितयत्पजनप्रयासमुपयासिकिं मुधा ॥६७॥ त्व
यि पूजनं जगति जालम्बकः तमिदमप्राकृते गुणैः ॥ हासकरमघटते नितरां शिरसीव
कंकणमघोट मूर्धजे ॥६८॥ मृगविद्विषामिव यदि त्यभजनिमिषतां पृथ्यासुतेः ॥ अस्य व
नशुन इवापचितिः परिभावण्य भवतां भुवोऽधिपाः ॥६९॥ अवधी जने गम इवेष यदि
हतवृषो वृषं रुषा ॥७०॥ स्पर्शमशुचि वपुरर्हति न प्रतिमाननां तु नितरां नृपो चितां ॥७१॥ यदि
नां गनेति मतिरस्य मृदुरजनि प्रतनां प्रति ॥ स्तन्यमघृणामनसः पिवतः किल धर्मतो भव
तिसा जनन्यपि ॥७२॥ शकटव्युदासतरुभेगधरणिधरधारणादिकं ॥ कर्मयदयमकरो

१०३
माघ०

धर

तरलः स्थिरचेतसां कङ्कतेन विस्मयः ॥१२॥ अयमुग्रसेनतनयस्य नृपशूरपुरः यश्च नवन
॥ स्वामिवैमसुकरं पुरैः कुरुते स्मयतपरममेतदङ्गुतं ॥१३॥ इति वाचमुद्धतमुदीर्य स
पदिसहवेणुदारिणा ॥ सोढरिपुवलनरो सहनः सजहास दत्तकरतालमुच्चकैः ॥१४॥
कटुनापि चेद्यवचनेन विकृतिमगमन्त्रमाधवः ॥ सत्यनियतवचसंवचसा मुजनं जनाश्च
लयितुं कर्दशते ॥१५॥ नचतंतदातिशयमानमपियदुनृपाः प्रचुक्रुधुः ॥ शौरिसमयनि
ग्रहीतधियः प्रभुचिन्तमेव हि जनो नुवर्तते ॥१६॥ विहितागसो मुद्गरलंघ्यनिजवचन
दामसंजतः ॥ तस्य कथितइतितत्प्रथमं मनसा समरव्यादमराधमच्युतः ॥१७॥ स्म
तिवर्ततस्य न समस्तमपहृतमियायविद्विषः ॥ स्मर्तुमधिगतगुणस्मरणाः परवो

१०३
राम०

नदोषमखिलं खलूत्तमाः ॥७८॥ नृपतावधि क्षिप्रतिशोरिमथ सुरसरित्सुतो वचः ॥ प्रा
ह चलयति भुवं मरुतिस्तु भित्तस्य नादमनु कुर्वदंबुधेः ॥७९॥ विहितं मया घसदसादम
पमृषितमच्युतार्चनं ॥ यस्य नमयतु स चापमयं चरणः कृतः शिरसि सर्वभूभृतां ॥८०॥
इति भीष्मभाषितवचार्थमधिगतवतामिव क्षणात् ॥ द्योभमगमदतिमात्रमथोशि
शुपालपुत्रपृथिवीभृतांगणः ॥८१॥ शितितारकानुमितताग्रनयनमरुणीकृतं रुषा ॥
वाणवदनमुददीपिभिरेजगतः सकीलमिव सूर्यमंडलं ॥८२॥ अनिशान्तवैरदहने
न विरहितवतांतराईतां ॥ कोपमरुदभिहतेन भृशं नरकात्मजेन तरुणे वज्रद्वाले ॥८३॥ अ
भिषेत्पतः किमपिराडुवदनविकृतं व्याभाषत ॥ यस्तशशधरमिवोपलसत्सितदंतपं

१०४
माघ०

४२

क्तिमुखमुत्तमोजसः॥८४॥ प्रविदारितातरुणातरोग्रनयनकुसुमोजूलंस्फुरत्॥ प्रातरहिमक
रताग्रतनुर्विषडुमोपरइवाभवद्भुमः॥८५॥ कुपिताकृतिप्रथममेवहसितमशनैरसूचय
त् क्रुद्धमशनिदलिताद्रितरधनिदंतुवक्रमरिचक्रभीषणं॥८६॥ प्रतिभिद्यकुतो
पिसमुपेत्यनपतिगाणंसमाश्रयत्॥ जामिहरणजनितोनुशयः समुदाचचारनिजस्व
रुक्मिणाः॥८७॥ चरणेनहंतिसुबलः समशियिलितमहीध्रबंधनं॥ तीरतरलजलराशिज
लामवभुग्नभोगिफणमंडलांभुवं॥८८॥ रुषितेषुराजसुतथापिरथचरणपाणिपूज
या॥ चित्रकलितुकलहागमनोमुदमाङ्गकिः सुहृदिवाधिकांदधौ॥८९॥ गुरुकोप
रुद्धपदमापदसितयनस्यरोद्रतां॥ व्यात्तमशितुमिवसर्वजगद्विकरालमास्यकुहां
वै

१०४
राघ०

विवक्षतः ॥८०॥ विवृतोरुवाङ्परिघोणसरभसप्रदेनिपित्सता ॥ हंतुमखिलनृपतीन्व
सुनावसनेविलंविनिनिजेविचस्वले ॥८१॥ इतितत्तदाविहृतनूपमनजदविभिन्नचेत
सं ॥ मारवलमिवभयंकरतांहरिवोधिसत्वमभिराज्मंडले ॥८२॥ रत्नसादुदस्थुरथपुच्छ
मनुचितभियोभिलाषुकाः ॥ सांडमुकुटकिरणद्युरितस्फटिकांशवःसदासिमेदिनीभृतः
॥८३॥ स्फुरमाणानेत्रकुसुमोष्ठदलमभृतभूभृदंह्रिपैः ॥ धृतपृथुभुजलतंचलितैर्दुतवात
वातवनविभ्रमंसदः ॥८४॥ हरिमयमंसनतरणायकुरूपतिमजीगणनृवा ॥ मानबुलित
भुवनत्रितयाःसरितःसुतादविभयुर्नभूभृतः ॥८५॥ गुरुनिश्वसन्नथविलोलसद्वयुवपु
विवोविषं ॥ कीर्णदशनकिरणप्रिकणःप्रागवानिवेतिविससर्जचेदिपः ॥८६॥ किमहं

१०५
माघ०

नृपाः समममीभिरुपपतिसुतेर्नपंचभिः ॥ वध्यमभिहतनुजिष्ममिमंसहवानयास्य
विराजकन्यया ॥ १०५ ॥ अथवालमेवबलुयूयमगणितमरुद्रगोजसः ॥ वस्तुकि
यदिदमयंनमृधेममकेवलस्यमुखमीक्षितुंक्षमः ॥ १०६ ॥ विदतुर्यमुत्तममशेषपरि
षदिनदीजधर्मजो ॥ यातुनिकषमधियुद्धमसौवचनेनकिंभवतिसाधुसाधुवा ॥ १०७ ॥
अचिरान्मयासहगतस्यसमरमुगारिलक्ष्मणः ॥ तीक्ष्णविशिष्यपीतमसृक्पततांग
णैःपिवतुसाकमुर्वरा ॥ १०८ ॥ अविधोरुद्धमितिमास्मगामइतिपृथ्यासुतेरितां ॥ वाच
मनुनयपरांसततःसहसावगम्यनिरियायसंप्रदः ॥ १०९ ॥ गृहमागतायकृपयाचकथ
मपिनिसर्गदक्षिणाः ॥ क्षांतिसहितमनसोजननीत्यसुरात्मजायचुकुपुर्नपांडवा ॥ ११० ॥

राम० ॥

पति १

चलितं ततो न भिहते छमवनिं यज्ञभूमितस्तूर्णं मथययुमिवाद्युययुर्दमघोषसु
नुमवनीशसूनवः ॥१०३॥ विशिखांतराण्यतिपपातसपदि जवनेः सवाजिभिः ॥ इष्टु
मलधुरन्मसापतितावनिताश्चकारनसकामचेतसः ॥१०४॥ क्षणामीक्षितः पथि जवेन
किमिदमिति जल्पतामिथः ॥ प्राप्य शिविरमविशं किमनाः समनीनह दुतमनी किनी
मसौ ॥१०५॥ त्वरमाणाशां ख्यकसेवेगवदनपवनाभिपूरितः ॥ शैलकरकतदभिन्नरवः
प्रणानादसात्रह निकोस्पवारिजः ॥१०६॥ जगदेतकालसमवेतविशदविषमेरितारवः ॥
धीरनिजस्थलविलीनमुरुप्रतिशब्दमस्पर्शातूर्यमावधि ॥१०७॥ सहसास

शूरः शौरि शिशिरैराशैराशुराशिशः ॥ शरारुः श्रीशरीरेशः शुशूरेरिशिरः शरैः ॥ १०६ ॥ द्विः ॥
 व्यक्तासीदरितारीणां यत्तदीयास्तदामुक्ताः ॥ मनो हतोपि हृदये लेगुरेषां न पत्रिणः ॥ १०७ ॥
 नामाक्षराणां माला नो मा भूद्रतुरतः स्फुरं ॥ अगृह्णत परांगानां मसूनस्त्रेन मार्गिणः ॥ १०८ ॥
 अतालधः ॥ आच्छिद्य यो धर्मार्थस्य प्राणसर्वस्वमाश्रुगाः ॥ ऐकागारिकवद्भूमौ दुराज्ज
 गुरदर्शिनः ॥ १०९ ॥ भीमास्त्रराजिनस्तस्य बलस्य ध्वजराजिनः ॥ हतघोराजिनश्चक्रे भुवः
 सरुधिराजिनः ॥ ११० ॥ मांसव्यधोचितमुखैः शून्यतां दधदक्रियां ॥ शकुंतिभिः शत्रुव
 ले व्यापितस्येषुभिर्न भः ॥ १११ ॥ दौददोर्दुद्दुदादी दौददोर्दुदधौ दीददोः ॥ दुद्दाददद
 ददुद्देददाददददोर्ददः ॥ ११२ ॥ एकाक्षरावुप्रासः ॥ कृते भकुं भोरसि जै हृदय दत्त जन्मभिः

प्रावर्तयन्नदारेस्त्रेर्हिषांतद्योषितांचसः॥११५॥सदामदवलप्रायःसमुद्धतरसोवन्नौ॥
 प्रतीतविक्रमःश्रीमान्हरिर्हरिर्वापरः॥११६॥अर्थत्रयवाच॥॥द्विधात्रिधाचतुर्धाचतमे
 कःमपिशत्रवः॥पश्यंतःस्पर्द्धयासद्यःस्वयंपंचत्वमाययुः॥११७॥सदैवसंपन्नवपूरणे
 शुसदैवसंपन्नवपूरणेषु॥महोदधेस्तारिमहानितांतंमहोदधेस्तारिमहानितांतं॥११८॥
 संपुरयमकः॥इष्टं कृत्वापतत्रिणाःशाईप्राणैरेत्याधोमुरवंप्राविशन्भूमिमाशु॥शु
 द्धायुक्तानांवैरिवर्गस्यमध्येभत्रीक्षिप्तानामेतदेवानुत्तमं॥११९॥सत्वंमानविशिष्ट
 माजिरभसादालंब्यभवःपुरोललाटघ्नयशुद्धिरतश्चावत्सभमिसुंदा॥मुक्त्वाका
 ममपास्तभीःपरमृगव्याधःसनादेहरेरेकोद्यैःसमकालसंभ्रमविलोलसकल

१०७
माघ०

जनतासमाकुले॥स्थानमगमदथतत्प्रीत्यलितोऽमुमेऽलनभस्थलोपमां॥१२०॥ दधतोभ
यानकत्वरत्वमुपगतवतःसमानतां॥धूमपरलपिहितस्वगिरेःसमवर्णप्रवृत्तसपदि
मेदिनीभृतः॥१२१॥ परमोहिनापरिजनेनकथमपिचिरादुदाहृतं॥वर्मकरयुगलेनवृ
हत्तनुचूर्णपेषमपिषडुषापरः॥१२२॥ रागसंमदोदयविकासिवलंकलाकुलीकृते॥शा
रिमशकदधिरोपयितुंद्विरदेमदच्युतिजनःकथंचन॥१२३॥ परितश्चधोतमुखरुक्मवि
लसदहिमांशुमंडलाः॥तेनुरतनुवपुषःपृथिवींस्फुरलक्ष्यतेजसइवात्मजाःश्रि
यः॥१२४॥ दधतःशशांकितशशांकुरुचिलसदुरच्छदंवपुः॥चक्रुरथसपुरंधिजने
रयथार्थसिद्धिसरकंमहीभृतः॥१२५॥ दधितायसासवमुदस्तमपतदवसादिनःक

कले४

१०७
राम०

वाक्य २

रातः॥ कास्पमुपहितसरोजपतद्भमरोधभारगुरुराजयोधितः॥१२५॥ भृशमंगसादमरुणात्वमपि
चसुदृशकपोलयोः॥१२६॥ असकलमपास्पमदंविदधुस्तदीयगुणमात्मनाशुचः॥१२७॥ सु
दृशःसमीकगमनाययुवनिरथसंवभाषिरे॥ शोकपिहितगलरुद्धगिरस्तरसाश्रुजलके
वलोत्तराः॥१२८॥ विपुलाचलस्थलघनेनजिगमिषुभिरीगनाः॥ पीनकुचतरनिपीडदल
हरवाणावारमुरसालिलिंगिरे॥१२९॥ नमुमोचलोचनजलानिदयितजयमंगलैषिणी॥ या
तमवनिमवसन्नभुजान्नगलद्विवेदवलयेविलासिनी॥१३०॥ प्रविवत्सतःप्रियतमस्यनि
गडमिवचचुरदिपत्॥ नीलनलिनदलदामरुचिप्रहियादयुग्मेमचिरोढसुंदरी॥१३१॥
व्रजतःकृतातव्रजसीतिपरिपरिचयगतार्थमस्फुटं॥ धैर्यमभिनदुदितंशिशुनाजन

१०८
माघ०

विष्ट १

रमरां २

नानिभर्त्सनमन्युना ॥१३२॥ शठनाकलोकललनाभिः विरतरसं रिरंसे। तेन वहसि
मुदमित्पवदद्रागिणोमीर्ष्यापरा ॥१३३॥ धियमाणामप्यगलदश्रुचलतिदपितेनत
भ्रवः स्नेहमकृतकरसंदधतामिदमेवयुक्तमतिमुग्धवेतसां ॥१३४॥ सहकज्जलेनविरा
जनयनकमलांबुसंततिः ॥ गंडफलकमभितः सुतनोः पदवीवशोकमयकृष्णवर्त्मनः
॥१३५॥ क्षणमात्ररोधिचलितेनकतिपयपदंनतभ्रवः ॥ स्रस्तभुजयुगलद्वलयस्त्वनितं
प्रतिक्षतमिवोपश्रुश्रुवे ॥१३६॥ अनुवर्त्तवत्त्रभजनस्पविगलदमलायतांशुकं ॥ भूमि
नभसिरभसे नयती विरराजकावनसमंमहोल्कया ॥१३७॥ समरोन्मुरेवेनृपाणोपित
दनुसराणोद्यतेकधीः ॥ दीनपरिजतकृताश्रुजलोन्नरीजनः स्थिरमनाविचुचुवे ॥१३८॥

ग ५

राम०

विदुषीवदर्शनममुष्ययुवतिरतिदुर्लभंपुनः॥ यांतमनिमिषमत्प्रमनाःपतिमीक्ष
तेस्मभशमादृशःपथः॥१४०॥ संप्रत्सुपेयाःकुशलीपुनर्युधःसस्नेहमाशीरिति नर्तुगी
रिता॥सद्यःप्रसह्यद्वितयेननेत्रयोःप्रत्याचवक्षेगलताभरस्त्रिया॥१४१॥ काचित्कीर्ण
जोभिर्दिवमनुविदधौमंदवक्त्रेकुलक्ष्मीर्निःश्रीकाःकाश्चिदंतर्दिशश्चदधिरेदाहमुद्रा
तसत्वाः॥भ्रेमुर्वात्पाडवान्याःप्रतिपदमपरान्नमिवत्कंपमापत्प्रस्थानेपार्थिवानाम
शिवमितिपुरोभाविनार्यःशशंसुः॥१४२॥ इतिश्रीशिशुपालवधेमहाकाव्येमाघकृतौस्म
तिनिंदावर्णनं नाम पंचदशः सर्गः॥१५॥ दमघोषसुतेनकश्चनप्रतिशिष्टःप्रतिभान
वानथ॥उपगम्यहरिसदस्पदःस्फुरभिन्नार्थमुदाहरद्वचः॥१६॥ अभिधायतदातद

प्रियंशिशुपालोनुशयंपरागतः॥ भवतोभिमनाःसमीहतेसरुषःकर्तुमुपेत्यमाननां॥०२॥
 विपुलेननिपीडनिर्दयमुदमायातुनितान्तमुन्मनाः॥ प्रचुराधिगतांगनिर्द्वैतपरित
 स्त्वारबलुविग्रहेणासः॥०३॥ प्राणतःशिरसाकरिष्यतेसकलैरेत्यसमंनराधिपे॥ तवशास
 नमाप्नुन्नपतिःपरवानद्ययतस्त्वयेवसः॥०४॥ अधिवक्त्रिपतंगतेजसो नियतस्त्वांतस
 मर्थकर्मणाः॥ तवसर्वविधेयवर्तिनःप्राणतिविभ्रतिकेनभ्रष्टतः॥०५॥ जनतांभयशून्य
 धीःपैरेभिभूतामवलंबसेयतः॥ तवहृषगुस्ततो नरेरसमानस्पदधत्प्रगण्यतां॥०६॥
 अहितादनपत्रास्त्रसन्नतिमात्रोजितभीरेनास्तिकः॥ विनयापहितःकुतस्त्व
 यासदृशो न्योगुणवानविस्मयः॥०७॥ कृतगोपवधूरतेर्घृतोदृष्टमुपेनरकेपिसंप्रति॥

 १०६
 राम०

प्रतिपत्तिरधः कृतैर्नमोजनताभिस्तवसाधुवर्णयेते ॥०८॥ विहितापचितिर्महीभृताहिषता
माहितसाधसोवलेः ॥ भवसानुचरस्त्वमुच्चकैर्महतामप्युपरिस्तमाभृतां ॥०९॥ घनजाल
निर्भेदरासदाः परितोनागकदंबकैस्तव ॥ नगरेषु भवंतु वीथयश्च परिकीर्णावनजैर्मृगादि
भिः ॥१०॥ सकलापिहितस्वपौरुषो नियतव्यापद्वर्द्धितोदयः ॥ रिपुरुन्नतधीरचेतसः
सततव्याधिरनीतिरस्नुते ॥११॥ विकचोत्पलचारुलोचनस्तव चैद्येन घटामुपेयुषा ॥ यदुपुं
गवबंधुगौरवादपिपाताससुरोनवासवः ॥१२॥ चलितानकदुंदुभिः पुरःसवलस्त्वं स
हसारेण नतां ॥ समितौरभसादुपागतं सगदः संप्रतिपत्तुमर्हसि ॥१३॥ समरेषुरिपून्वि
घ्नता शिशुपालेन समेत्य संप्रति ॥ सुचिरं सह सर्वसात्त्वैर्भवविश्वस्तविलासिनीजनः ॥१४॥

विजितक्रुधमीक्षितापसौमहतोत्वामहितंमहीभृतं॥ असकृजितसंयतंपुरोमुदितःसंप्र
 दंमहीपतिः॥१५॥ इतिजोषमवस्थितंदिषःप्रणिधिंगामभिधायसात्पकिः॥ वदतिस्मव
 चोद्योदितश्चलितैकभ्रूथोगापाणिना॥१६॥ मधुरंवहिरंतरप्रियंकृतिनावाचिवचस्तथा
 त्वया॥ सकलार्थतयाविभाव्यतेप्रियमतर्वहिरप्रियंयथा॥१७॥ अतिकोमलमेकतो न्यतः
 सरसांभोरुहदृतंकर्कशं॥ वहतिस्फुटतमेकमेवतेक्वनंशाकपलाशदेश्यतो॥१८॥ प्रक
 टंमृदुनामजल्पतःपरुषंचसूयतौर्थमंतरा॥ शकुनादिवमार्गवर्तिभिःसुरुषादुद्विजि
 तव्यमीदृशः॥१९॥ हरिमर्चितावान्महीपतिर्यदिराजस्तवकोत्रमत्सरः॥ न्यसनायसु
 सोरनस्यकस्तारसूनुसूषिरस्यसूयति॥२०॥ सुकुमारमहोलघीयसांद्रदयंततममप्रियं

यतः॥ सहसैव समुक्तिरंती मीजरयेत्येव हितन्मनश्चिनः॥२१॥ उपकारपरः स्वभावतः
सततं सर्वजनस्य सज्जनः॥ असतामनिशं तथा यद्गुरुद्वेष्टा गरीतदुन्नतिः॥२२॥
परितप्यत एव नोत्तमः परितप्तोऽप्यपरः सुसंवृतिः॥ परैर्वृद्धिभिरहितव्ययः स्फुरन्निर्मि
न्नदुराशयो धमः॥२३॥ अनिराकृततापसंपदं फलहीनां सुमनोभिरुज्जितां॥ खलतां ख
लतामिवांसतीं प्रतिपद्येत कथं बुधो जनः॥२४॥ प्रतिवाचमदत्तकेशवः शपमाना
यनचेदि नृभृते॥ अनुकुंकुरुते घनधनिं नहि गोमायुरुतानि केशरी॥२५॥ जित
रोषया महाधियः सपदि क्रोधजितो लघुर्जनः॥ विजितेन जितस्य दुर्मतेर्मतिमद्भिः सहका
विरोधिता॥२६॥ वचनैरसतां महीयसो न खलु व्योतिगुरुत्वमुद्धतैः॥ किमप्येति रजोभि

१११
माघ०

ल५

रोर्वैरवकीर्णस्पमणोर्महार्घ्यता ॥३२॥ परितोषयितानकश्चनस्वगतोयस्यगुणोस्तिदेहि
नः ॥ परदोषकथाभिरल्पकः स्वजनंतोषयितुंकिलेच्छति ॥३३॥ सहजांधदृशः स्वदुर्न
येपरदोषेक्षाणादिव्यचक्षुषः ॥ स्वगुणोच्चगिरोमुनिव्रताः परिवर्णग्रहणोद्यसाधवः ॥
३४॥ प्रकटान्यपिनैपुणंमहत्परवाच्यानिचिरयगोपितुं ॥ विवरीतुमथात्मनोगुणान्
भृशंमार्यचेतसां ॥३५॥ किमिवाखिललोककीर्तितंकथयत्यात्मगुणंमहामनाः ॥ वदि
तानलघीयसोपरः स्वगुणंतेनवदत्यसौस्वयं ॥३६॥ विसृजंत्यविकल्पिनः परेविषम
शीविषवन्नराः कुधं ॥ दधतोंतरसारूपतांध्वनिमाराः परहाइवेतरे ॥३७॥ नरकछिदमि
च्छतीक्षितुंविधिनायेनसंचेदिभूपतिः ॥ दुतमेतुनहापयिष्यतेसदृशंतस्यविधातु

१११
राम०

मुत्तरं ॥३३॥ समनद्ध किमंगभूपतिर्यदिसंधित्सुरसौसहामुनः ॥ हरिराक्रमणेन संनतिं कि
लविश्रीतभियेत्यसंभवः ॥३४॥ महत्स्तरसाविलंघयन्निजदोषेण कुधीर्विनश्यति ॥ कु
स्तेनखलु स्वयेष्टयाशलभानिंघ्नमिधदीधितिः ॥३५॥ यदपूरिपुरामहीपतिर्नमुरेव
नस्वयमागसांशतं ॥ अथ संप्रति पर्यपुपूरत्तदसौ दूतमुरेन शार्ङ्गिणः ॥३६॥ यदन
गल्लोपुराननस्त्वमितोवक्ष्यमि किंचिदप्रियं ॥ विवारीष्यतस्त्रिरस्पनः समयोद्दीक्षणा
रक्षिताः क्रुधः ॥३७॥ निशमय्यतदूर्जितं शिनेर्वचनं न पुरनाहुरेन सं ॥ पुनरुज्जि
तसाधुसंक्षिप्यामभिदत्ते स्म वचोवचो हरः ॥३८॥ विविनक्ति न बुद्धिदुर्विधः स्वयमेव
स्वहितं पृथग्जनः ॥ यदुदीरितमप्यदः परैर्न विजानाति तदद्भुतं महत् ॥३९॥ विदुरेष्यदया

ति ५

यमात्मनापरतः श्रद्धयतेयवायुधाः ॥ नपरोपहितं न च स्यतः प्रमिमीते न भवादृतेत्यधीः ॥ ४० ॥
 कुशलं खलु तुभ्यमेव तद्वचनं श्रुत्वा यदभ्यधामहे ॥ उपदेशपराः परेष्वपि स्वविनाशाभिमुखे
 सुसाधवः ॥ ४१ ॥ उन्नयं युगापन्नमयोदितं त्वरया सांत्वमथेतरच्चेते ॥ प्रविभज्य पृथग्मनीषया
 समुपांयत्किल तत्करिष्यसि ॥ ४२ ॥ अथवाभिनिविष्टबुद्धिषु ब्रजतिव्यर्थकतां सुभाषितं
 ॥ रविगणेषु शीतरोचिषः करजालं कमलाकरे ध्रुव ॥ ४३ ॥ अप्रैनेक्ष्य गुणा गुणां जनः
 स्य रुचिं निश्चयतो नुधावति ॥ अपहाय महीशमार्चि वत्सदसित्वां ननु भीमपूर्वजः
 ॥ ४४ ॥ त्वयि भक्तिमतानसत्कृतः कुरुराजा गुरुरेव चेदिषः ॥ प्रियमांसमृगाधिपो
 कृतः किमवद्यः करि कुंभजो मणिः ॥ ४५ ॥ क्रियते धवलं रवलं च कैर्धवलैरेव सिते

तैरे २५ः ॥ शिरसौ घमधत्तशंकरः सुरसिंधोर्मधुशत्रुरंघ्रिणा ॥४६॥ अबुधैः कृतमानसं
 विदस्तवप्रार्थैः कुत एव योग्यता ॥ सहसिन्नवगेरुपासितं नहि गुंजाफलमेतिसो घमतां
 ॥४७॥ अपराधतक्षमं नृपः क्षमया त्पेति भवं तमे कया ॥ दूतवत्पिभीष्मकात्म
 जां त्वयि च क्षामसमर्थ एव सन् ॥४८॥ गुरुभिः प्रतिपादितं वधूमपदं त्वस्वजनस्य भू
 पतेः ॥ जनकोसिजनार्दनस्फुटे हतधर्मार्थतयामनो भुवः ॥४९॥ अनिर्णीत नृपसंघ
 दस्तमसो वा न्यभृतच्छदच्छवेः ॥ तव सर्वगतस्य संप्रतिक्षितिः क्षिप्रुभीषुमानिव ॥५०॥
 क्षुभितस्य महाभृतस्त्ययि प्रशमोपन्यसं नृप्यामम ॥ प्रलयोत्पलितस्य वारिधेः परि
 वाहो जगतकरोति किं ॥५१॥ ग्रहितः ग्रध नायमाधवानहमाकारयितुं महाभृता ॥ नृप

११३
माघ०

रेषुमहोजसश्चुलादपकुर्वन्तिमलिमुवाइव॥५२॥तदयंममुपैतिभूपतिःप्रयसोपूर
इवानिवारितः॥अविलंबितमेधिवेतसस्तुवन्माधवमास्मन्नज्यथाः॥५३॥परिष
तिसकेवलंमिश्रनितितन्नामनिमास्मविश्वसीः॥तरुणानपिरक्षतिक्षमीसशर
णःशरणागताद्विषः॥५४॥नविदध्युरशोकमप्रियंमहतःस्वार्थपराःपरेकथं॥भजेत
कुपितोप्युदारधीरनुनीतिंनतिमात्रकेणसः॥५५॥हितमप्रियमिच्छसिश्नतंयदि
संधत्स्वपुराविनश्यसि॥अनृतैरथतुष्यसिप्रियैर्जतयाजीवभवावनीश्वरः॥५६॥
प्रतिपक्षजिदप्यसंशयंयुधिचैद्येनभवान्विजेष्यते॥ग्रसतेहितमोपहेमुङ्कर्तु
राक्काकमहर्षितंतमः॥५७॥अचिराज्जितमीनकेतनोविलसन्नृक्षिगणैर्नमस्कृतः॥

११३
राम०

क्षितिपः क्षपितोऽतः कोहरलीलां सविडं वयिष्यति ॥५८॥ निहतो नमददुष्टकुं जराह
धतो भूरियशः क्रमार्जितं ॥ न विभेति रणो हरेरपि क्षितिपः कागाणां स्पृष्टुं क्षिपु ॥५९॥
न तदद्भुतमस्य यन्मुरगं युधि पश्यंति भयान्न शत्रवः ॥ इव ताननुष्टुमीक्षते वदनं सोऽपि
न जातु विद्विषां ॥६०॥ प्रतनूत्नसिताचिरद्युतः शरदं प्राप्य विखंडिता युधाः ॥ दधतेऽरिभि
रस्य तुल्यतां यदि नासार भतः पयो भतः ॥६१॥ मलिनं रणारेणुभिर्मुकुर्द्विषतां क्षालि
तमंगनाश्रुभिः ॥ नृपमौलिमरीचिवर्णैकैरथ यस्यां ध्रियुगं विलिप्यते ॥६२॥ समराय
नितांतकर्वशं क्षणमाकृष्टमुपैतियस्य च ॥ धनुषा सममाशु विद्विषां कुलमांशं कित
भंगमां निति ॥६३॥ तुहिनां शुभमुं सुहृज्जनाः कलयंत्युप करं विरोधिनः ॥ कृतिभिः

कृतदृष्टिविधमाः स्रजमेकेभुजगंयथापरे ॥६४॥ दधतोसुभलस्यागमास्तनुमेकांतरता
 ममानुषी ॥ भुविसांप्रतमप्रतिष्ठिताः सदृशायस्यसुरैरातयः ॥६५॥ अतिविस्मय
 नीयकर्मणो नृपतेः पश्य विरोधिचेष्टितं ॥ यदमुक्तनयोनयत्प्रसावहितानांकुल
 मक्षयंक्षयं ॥६६॥ चलितोर्ध्वकबंधसंपदोमकरव्यूहनिरुद्धवर्त्मनः ॥ अतरत्स्वभुजे
 जसामुद्धुर्महतः सैगरसागरानसौ ॥६७॥ नचिकोर्षतियः स्मयोद्धोतानृपतिस्तच्च
 रणोपगंशिरः ॥ चरणंकुरुतेगतस्मयः स्वमसावेवतदीयमूर्धनि ॥६८॥ स्वभुजद्वय
 केवलासुधश्चतुरंगामपहायवाहिनीं ॥ वडुशः सहशक्रदंतिनासचतुर्दंतमाद्यदा
 हवै ॥६९॥ अविचालितचारुचक्रयोरनुरागादुपगच्छोः श्रिया ॥ पुवयोरिदमेवभि

द्यतेयदुषेन्द्रस्त्वमंती इ एव सः ॥१७०॥ भूतभूतिरहीनभोगभाक् विजितानेकपुरोषिविद्विषां ॥ रुचि
मिंदुदलेकरोत्यजः परिपूर्णे दुरुचिर्महीपतिः ॥१७१॥ नयति दुतमुद्धतिश्चितं प्रसभं भंगमभंगुरोद
यः ॥ गमयत्यवनीतलस्फुरद्भुजशारवाभूतमन्यमुन्नतिं ॥१७२॥ अधिगम्य चंद्रमंतराजन
यन्मंडलभेदमंततः ॥ रवनतिक्षतसहतिः क्षाणादपिमूलानिमहांति कस्यचित् ॥१७३॥ घन
पत्रभूतोनुगामिनस्तरसाकथ्यकरोति कांश्चन ॥ दृष्टमय्यपरं प्रतिष्ठितं प्रतिकूलं नितरां नि
रस्पति ॥१७४॥ इति प्ररइवोदकस्ययः सरितां प्रादृषि जस्तदुमैः ॥ क्वचनपिमहानखंडित
प्रसिरः क्रीडति भूभूतांगणेः ॥१७५॥ कुलकं ॥ अलक्ष्मपलपंक्तिशालिनीः परितोरुद्धनिरंतरां
वराः ॥ अधिर्दृष्टनिवेवभूमयो न विमुवंति विरायमेखलाः ॥१७६॥ कट्कानि भजेति चारुभि

११५
माघ०

नवमुक्ताफलभूषणोर्भुजैः॥नियतंदधतेचचित्रकैरवियोगंष्टयुगंउशैलतः॥१११॥ इतिय
स्पसंसंपदःपुरायदवापुःसदनेश्वरिस्त्रियः॥स्फुरमेवसमस्तमाश्रितास्तदिदानीम
वनीध्रमूर्धसु॥११२॥कुलकं॥महतःकुंकुमांधकद्रुमानतिमात्रेदववदहन्नपि॥अतिचि
त्रमिदंमहीप्रतिर्येदहृष्टामवनीकरिष्यति॥११३॥परितःप्रमिताक्षरापिसर्वंविषयं
व्याघ्रवतीगताप्रतिष्ठं॥नखलुप्रतिहन्यतेकुतश्चित्परिभाषेवगरीयसीयदाज्ञा॥११४॥
यामूढवान्वराहमूर्तिर्मुद्रतेमादोपुरुषःपुराणः॥तेनोह्यतेसांप्रतमक्षतेवक्षता
रिणासम्प्राप्तोपुनर्भूः॥११५॥भूयांसःक्वचिदपिकाममस्वलंतस्तुगत्वंदधतिचय
द्यपिद्वयेपि॥कुल्लोलाःसलिलनिधेरवाप्यपारंशीर्यंतेनगुणामहोर्मयस्तदीयाः॥११६॥

११५
राम०

लोकालोकव्याहतंधर्मरश्मिःशालीनंवाधामनालंप्रसर्तुं॥लोकस्याग्रेपश्यतोधृष्टमाशुक्राम
त्युच्चैर्भूभृतोयस्यतेजः॥८३॥विधित्तिर्नवचंदनेनवपुष्पोभिन्नोधरोलक्तेकैरछाद्येपति सां
जनेचनयनेश्रोणपोलसन्नेखलाः॥प्राप्तोमौक्तिकहारमुन्नतकुचाभोगस्तदीयद्विषामित्येति
त्यविभूषणायुर्वेतयःसंपत्सुचापत्सुच॥८४॥विनिहत्यभवेतमूर्जितश्रीर्बुधिसद्यःशिशु
पालतांयथार्थी॥रुदतांभवदंगनागणानांकरुणांतःकरणाःकरिष्यतेसः॥८५॥इतिश्री
शिशुपालवधेमहाकाव्येमाद्यहृतौषोडशःसर्गः॥१६॥श्री॥४॥इतीरितेवचसिवचस्विनामु
नाशुगक्षयचुभितमरुद्वरीयसि॥प्रचुचुभेसपदितदंबुराशिनासमंमहाप्रलयसमुद्यतं
सदः॥८६॥सरागयाश्रुतघनघर्मतोययाकराहतिस्त्वनितटथूरुपीठया॥मुकुर्मुकुर्दशनवि

११६
माघ०

न४

सुलिंगवार २ दु त ४

दशितौष्यारुषानृपाः प्रियतमयेव भेजिरे ॥०३॥ अलक्ष्यतक्षणादलितान्गदेगदेकरोदप्र
हतनिजांसधामनि ॥ समुच्छलैकलितपारलोपलस्फुटश्चकोपपावकः ॥०३॥ अवज्ञयाय
दुहसदुच्चकैर्वलः समुल्लसद्दशनमयूरवमंडलः ॥ रुषारुणीकृतमपितेन भक्षणात्त्रिजवपुः
पुनर्यन्निजांरुचं ॥०४॥ यदुत्पतत्पृथुतरहारमंडलं व्यावर्ततं मभिद्रुतमुल्मुकः ॥ दृहछिला
तरकठिनांसघटितंततो नवद्रुमितमिवाखिलं जगत् ॥०५॥ प्रकुप्यतः श्वसनसमीरणाह
तिस्फुटोष्प्रतिस्तनुवसनांतमारुतेः ॥ दुधाजितः कृतपरिपूर्णावीजनं पुनस्तरो वदनं रोज
मस्विदत् ॥०६॥ प्रजापतिक्रतुनिधनार्थमुत्थितं व्यातर्कयद्दामिवरोदमुद्रुतः ॥ समुद्यतंस
पदिवधाय विद्विषामति कुर्धनिषधमनौषधं जनः ॥०७॥ परस्परं परिकुपितस्य पिंषतः क्षते

११६॥

स राम०

मिकाकनकपरागापंकिलं॥करद्वयंसपदिमुधचनःस्वकैरनारतश्रुतिभिरधाव्यतांबु
भिः॥८॥निरायतामनलशिरवोद्वलोलन्नखप्रभाकृतपरिवेससंपदं॥अविभ्रमद्रु
मदमलोल्मुकाकृतिंप्रदेशिनीजगादिवदग्धुमाङ्गकः॥दुरीक्षातामन्नजतमन्मथस्त
थायथापुरापरिचितदाहधास्पर्षया॥ध्रुवेपुनःसशरममुत्तरीययाहरोपिनव्यसहस्रवीक्षि
तुदृशा॥९॥विचिंतयन्नुपगतमाहवेरसादुरःस्फुरत्तनुरुहमग्रपाणिना॥परामशतकाठिन
कठोरकामिनीकुचस्थलप्रमृशितचंदनंष्टयुः॥१०॥विलंघितस्थितिमभिवीक्ष्यरक्षय
रिपोर्गिरिगुरुपिगादिनीसुतं॥जनैस्तदायुगपरिवर्तवानुभिर्विवर्तितगिरिपतयःप्रती
पिरे॥११॥विवर्तयन्मदकलुषीकृतेदृशौकराहतिक्षितिंकृतभैरवारवः॥कुधादध

तनुमतिलोहिनीमभ्रत्प्रसेनाजिह्वज्जवगौरिकारुणः ॥१३॥ सकुंकुमैरविरलमंबुविंदुभि
 र्गवेषणः परिणतदाडिमारुणैः ॥ समसरस्फुटितवपुर्विनिःसृतैर्वभौचिरं निचित
 उवास्तृजालवैः ॥१४॥ मसंभ्रमश्चरणतलाभिताडितस्फुटनमहीविवरविंतीर्णवर्त्मभिः ॥ रवेः
 करैरनुचिततापितोरगांप्रकाशतांशिनिरनयदमातलं ॥१५॥ प्रतिक्षणं विधुवतिमारुणं शि
 रः शिखिद्युतः कनककिरीटरश्मयः ॥ अशंकितं युधमधुना विशंतु मीक्षमापतीन्नि
 तिरराजयन्निव ॥१६॥ दधौचलत्पूरसनेविवक्षयाविदारितं विततवृहदुजालतः ॥
 विदूरथः प्रतिभयमास्यकंदरं ललत्पुणधरमिवकोटरांतकः ॥१७॥ समाकुले सदसि
 तथापि विक्रियां मनोगमन्नभिदः परोदितैः ॥ घनांबुभिर्वहलितनिमगाजले जलं न हि

ब्रजतिविकारमंबुधेः ॥१८॥ परानमीयदवदेत आत्मनः सुवन्तिचस्थितिः सतामसाविति ॥
 इयायनो विकृतिमविस्मृतो मुखं मुखं दधधशधरमुग्धमुद्वः ॥१९॥ निराकृतेयदुभि
 रिति प्रकोपिभिः स्पशेशानेर्गतवतितत्रविद्विषां ॥ मुखद्विषः स्वनिभयानकानकं वलं
 क्षणादथ समनस्यता जये ॥२०॥ मुहुः प्रतिसुवलितपरायुधायुधिस्थवीयसीरचलनि
 तेवनिर्भराः ॥ ^{तुल्याः} ^{अवे} ^{मयन} ^{के} ^{वे} ^{शः} ^द ^श ^य ^{त्र} ^र ^{हि} ^त ^श [ौ] ^{र्य} ^द ^श ^न [ा] ^{स्ति} ^न ^र ^{यं} ^न ^य ^इ ^{ति} ^{वृ} ^{ष्टि} ^{भू} ^{भू} ^{तः} ॥२१॥ दु
 रुद्धहाक्षारामपरैरुदंतरेणोत्सवादुपचयमाशुविभ्रति ॥ महीभृतं महिमभृतं न समं मु
 मुदौतरावपुषिवहिश्चकंचुकाः ॥२२॥ सकल्योदिरदगाणं वरुथिनस्तुरंगिनो जयनयुतश्च
 वाजिनः ॥ त्वरावतं स्वयमापकुर्वतो नृपां पुनः पुनस्तदधिकृतानतत्वरत्न ॥२३॥ बुधोपैः

११८
माघ०

सहृदवद्वक्त्राया कलक्वणन्मधुपकुलोपगीतया ॥ अदीयतद्विषयया सवारिभिः क
रोदोः स्वयमथ दानमदायं ॥ १२४ ॥ सुमेखलाः सिततरुदंतचारवः समुत्ससन्ननुपरिवारसंघ
दः ॥ रौषिणां पुलकभृतो नुकंधं ललं विरे सदसिलताः प्रियाश्च ॥ १२५ ॥ मनोरमेः प्रकृति
मनोरमा कृतिर्भयप्रदेः समितिषुभीमदर्शनः ॥ सदेवैः सततमथानपाधिभिर्निजंग
वन्मुरजिदमेव ता युधैः ॥ १२६ ॥ अवारितंगतमुभयेषु भूरिशः क्षमाभूतामथ करकांतरे
अपि ॥ मुकुर्वुधिस्तसुरशत्रुशोणितकृतप्रधिरथमधिरोहति स्मरः ॥ १२७ ॥ उपेत्य च स्व
नगुरुपक्षमारुतं दिवस्त्रिधा कपिशितनूरिदिश्रुखः ॥ प्रकंपितस्थिरतरयद्वितक्तां
पतन्त्यतिः पदमधिकेतनंदधौ ॥ १२८ ॥ गभीरता विजितमदंगनादया स्वनश्रिया हतरिषु

धानर

११८
राम०

संसर्हर्षया॥ प्रमोदयन्नथमुखरानकलापिनः प्रतिष्ठेतेनवघनवदयः स्मसः॥२६॥ नि
रंतरंस्थगितदिगंतरंततस्तदुच्चलदलमवलोकयज्जनाः॥ विकौतुकः प्रकृतमहाज्ञेव
भवद्विष्णुवलप्रचलितसिंधुवारिणि॥३०॥ वहंहिरेगाजपतयोमहानकाः प्रदधनुर्जयतुर
गाजिहेषिरे॥ असंभवदृतगिरिगह्वरेरभूतदारेवेर्दलितवस्त्राश्रयः॥३१॥ अनारतरं
सतिजयायदुदुभोमधुद्विषः पतदलघुप्रतिस्थनेः॥ विनिश्चयतन्मृगायतिभिर्गुहासुरवे
र्गताः परांमुदमहसन्निवाडयः॥३२॥ जडीकृतश्रवणपथेदिवौकसांचमूवेविशतिसुरा
द्रिकंदराः॥ अनर्थकैरजनिविदे^{चतुर}ग्धकामिनीरतांतरकृणितविलासकौशलैः॥३३॥
^{सुव}अरातिभिर्बुधिसहसुधनोहतानजिघृक्षवः श्रुतरु^{रि}णातर्यनिश्चनाः॥ अकुर्वतप्र

११७
माघ०

स्योङ्गोडमन्त्राभरणमित्यमनः०४

यमसमागमोचितं विरोजितं सुरगणिकाः प्रसाधने ॥३४॥ प्रणोदिताः परिगतयंस्त्रिकर्मभिर्नि
षादिभिर्विदिततमां कुशक्रियैः ॥ गजाः सहस्रकरतललोललालिकाहतामुद्रुः प्रणोदित
घंरमाययुः ॥३५॥ सविक्रमक्रमणचलैरितस्ततः प्रकीर्णकैः क्षिपतश्चक्षितेरजः ॥ व्यरंसि
षुर्नखलुजनस्यदृष्टयस्तुरंगमादभिनवकान् उहारिणः ॥३६॥ चलांगुली किशलयमुद्धतैः
करैरनृत्यतस्फुरद्गतकर्णतालया ॥ मदोदकडवकरभिन्नसंगिभिः कलस्वनं धमरागौरगीतै
र्यै ॥३७॥ असिचतप्रशमितपांशुभिर्महीर्मदां वुभिर्धृतनवपूराकुंभया ॥ अवाद्यतश्रवण
सुरवंसमुन्नमत्पयोधधनिगुरुतर्यमाननैः ॥३८॥ उदासिरेपवनविधूतवाससस्ततस्ततोऽग
गनलिहश्चकेतवः ॥ पतः पुरः प्रतिरिपुशार्ङ्गिणः स्वयं व्यधीयतद्विपर्ययेति मंगलं ॥३९॥ कुलकं

वै१

११८
राम०

म१
 नशून्यतामागदसो निवेशभूः प्रभूततां दधति वले चलत्यपि ॥ पयस्यभिद्रवति भुवं युगाचधो सरि
 त्यतिर्न हि समुपेतिरिक्ततां ॥४१॥ पियासिता मथ मधुभिद्विवस्यता जनो जरन्महिषविषाणाधूस
 रां ॥ पुरः पतत्पखले रेणुशालिनी मलक्षयद्विशामभिधूमितामिव ॥४२॥ मनस्विना मुदितगु
 रुप्रतिश्रुतिं श्रुतास्तथाननिजमृदंगनिस्त्वनाः ॥ यथा पुरः समरसमुद्यतद्विषाद्वलानकध्वनि
 रुदकर्षयन्मनः ॥४३॥ यथा यथा पटहरवः समीपतां उपागमत्सहरिवराग्रतः सरः ॥ तथा तथा
 हृषितवयुर्मुदाकुलाद्विषांचमूरजनिर्जनीवचेतसा ॥४४॥ प्रसारिणी सपदिनभस्तलेततः स
 मीरणभ्रमितपरागनूषिता ॥ व्यभावातप्रलयजकालिकाकृतिर्विदूरतः प्रतिवल्केतना
 वली ॥४५॥ क्षणेन च प्रतिमुरवतिग्मदीधितिप्रतिप्रभास्फुरदसिभीमदर्शना ॥ भयंक

मेघजालेपिकालिकेत्यमनः २१

कराभ्रशमपिदर्शनीयतांययावसावसुरचमृश्वमूभृतां॥४५॥ पयोमुचामभिपततांदिवि
 दुतंविपर्ययःपरितइवातपस्पसः॥ समक्रियःसमविषमेद्यथात्तामातलैवलज
 लराशिरानशे॥४६॥ ममोपुनःक्षणमिवपश्यतोमहत्तनूदरस्थितभुवनत्रयस्पतत्॥
 विशालतांदधतिनितांतमायतेक्लृप्तंदिवांमधुमथनस्पचक्षुषि॥४७॥ भ्रशसिदःपु
 लकविकाशिमूर्त्तयेरसाधिकेमनसिनिविष्टसाहसाः॥ सुरवेद्युधःसपदिरतोरिवाभवन्
 मसेन्नमादितिपचमूवधूगणाः॥४८॥ ध्वजांशुकैर्ध्रुवमनुकूलमारुतप्रासारितैःप्रसभ
 कृतोपहृतयः॥ यदूनभिदुततरमुद्यताद्युधांकुधपरैरयमयःप्रपेदिरे॥४९॥ हरिरपि
 प्रतिप्राकीयवाहिनामधिवेगं प्रवृत्तिरेचमूचराः॥ विलंबितुंनारवलुसहामनस्विनोवि

धित्ततः कलहमेवेत्पविहिषः ॥५०॥ निवाततांदधदपिवर्मविभ्रतः स्फुरन्मणिप्रसृतमरीचिस
चिभिः ॥ निरंतरं नरपतयो रणो जिरेराजिरे शरानिकराचिता इव ॥५१॥ अथोच्चैर्जरे कपो
तकंधरातनू हृद्रकरविपांडुरद्वृत्ति ॥ वलैश्चलच्चराणविधूतमुच्चलद्भुनावलीरुदचरतमार
जः ॥५२॥ विषंगिभिर्भृशमितरेतरं क्वचित्पुरंगमैरुपरि निरुद्ध निर्गमाः ॥ चलाचलैरनुपदमा
हताः खुरैर्विवभ्रमुश्चिरमधएवधूलयः ॥५३॥ गरीयसः प्रचुरमुखस्यरागिणोरजोन्नवद्वव
हितसत्वमुत्कट ॥ सिसृक्षतः ससिजजन्मनोजनं वलस्यतुक्षयमुपनेतुमिच्छतः ॥५४॥
पुराशरक्षतिगलितानिसंयुगेनयंतिनः प्रसभमसंजिपंकतां ॥ इति ध्रुवं वप्रलगिधुरा
त्तभीतयः खमुच्चकैरनलसखस्यकेतवः ॥५५॥ समुन्नमद्भननिकुरंवकर्तुरः क्वचिद्विराम

एकपापुंजपिंजरः॥ क्वविष्णुजलधरखंडपांडुरः क्षुरक्षतः क्षितितलपांशुरुद्ययौ॥५६॥ शिरोरुहैर
 लिकुलकोमलरमीमृधेमुधामृषतयुवानएवसा॥ वलोद्धतंधवलितमूर्द्धजानितिध्रुवंजनान्
 जरतश्वाकरोद्भजः॥५७॥ महीयसांमहतिदिगंतदंतिनामंकीजेरजजसिमुखानुसंगिणि॥ विसारित
 मजिहतकोकिलावलीमलीमसाजलदमदांबुराजयः॥५८॥ इतद्वदथचरणक्षतक्षमातलोक्ष
 सद्वहलरजोवगुठितं॥ सुगक्षयक्षानिरवग्रहेजगत्पयोनिधेर्जलद्वमश्रमावनौ॥५९॥ अ
 नुत्समदिनकरचक्रकांतयोरजस्वलाः परिमल्लितांवरश्रियः॥ दिगंगाणाः क्षणामविलोक
 नक्षमाः शरीरिणां परिहरणीयतांयधुः॥६०॥ निरीक्षितुं वियतिसमेत्यकौतुकात्पराक्रमंसम
 रमुखेमहीभृतां॥ ऊरुस्ततावनिमिषलोचनोत्पलव्यथाकृतिविदशगतौः पताप्यता॥६१॥ सुसंग

तेदधदपिधामनीयतेतिरस्कृतिंवङ्गभिरसंशयंपरेः॥ यतःक्षितेरवयवसंपदेभरात्विष्ठांनिधेर
पिवपुरावरीषत॥६३॥ पयोधरव्यतिकरधोतमूर्तिभिःविपङ्गतेरनधिगतानिलेभिरे॥ चल
च्चमूतुरगखुराहतापतन्महीरजःस्नपनसुखानिदिगाजैः॥६३॥ विष्ठांगिणिप्रतिपदमायिवत्प
पोरणाग्रजेरजसिविकीर्णविद्यति॥ शनैश्नैर्गुरुभिरवृष्टिभिर्ययेपयोधरैरुपचितपैकपी
वरैः॥६४॥ गजव्रजाक्रमणभरावनम्रयारसातलेयदखिलमानशेभुवा॥ नभस्तलेवहल
तरेणरेणुनागतोगमत्रिभुवनमेकतामिव॥६५॥ समस्थलीकृतविवरेणपूरिताःक्ष
मानृतांवलजसामहागुहाः॥ रहस्त्रपाविधुरविधूरतार्थनानभःसदामुपकरणीयतांय
युः॥६६॥ गतेमुखदपरसादृशोदृशःपथस्तिरोदधतिघनेरजस्यपि॥ मदानिलैरक्षिमधु

नूतगंधिभिर्द्विपाद्विपानभिर्मनुरेवंहसा ॥६७॥ मदांभसापरिगलितेवमस्रधागजानजनःश
मितमरुधजानधः ॥ उपर्यवस्थितघनपांशुर्मंडलानलोकयत्ततपरमंडलानिव ॥६८॥ अ
नूनोन्नतयोतिमात्रपृथक्पृथ्वीधरश्चभृतस्तन्वतःकनकावलीभिरुपमांसौदामिना
दामभिः ॥ वर्धतःशममानयंतुपलसद्गृगारलेखाधुधःकालेकालियकायकालवपुषःपां
शून्गजुंभोमुचः ॥६९॥ इतिशिशुपालवधेमहाकाव्येमाघकृतोसप्तदशःसर्गः ॥१७॥ संज
ग्मातेतापायानयेक्षौसेनांभोधीधीरनादौरयेता ॥ पक्षेष्टेदात्यूर्वकैमेकैस्त्रिदेशेवांछंतौविं
थ्योनिलेतुं ॥७०॥ पत्तिःपत्तिंवाहमेयायवाजीनागोनागंस्पंदमस्थोरथस्थं ॥ इत्थंसेनावल्ल
भस्येवरागादंगेनांगंप्रत्यनीकस्यभेजे ॥७१॥ रथ्याधोषैर्वृहयावारणानामैक्यं गच्छन्वाजिनं
सह्यौ २

हेषयाच॥ व्योमव्यापी संततं देदुभीनामव्यक्तो भूदीशिते वप्रणादः॥१३॥ रोषावेशाद्वावतः प्रत्यमि
 त्रंदूरोत्तिप्तस्यूलवाङ्मधुजस्य॥ दीर्घास्तिर्य्यग्वैजयंती सदृश्यः पादातस्य भ्रेजिरेषजलेखाः॥१४॥
 वर्धावद्धाधोरितेन प्रयातामश्रीयानामुच्चैरुच्छलंतः॥ रौक्मारेजुः स्यासकामूर्तिभाजो दर्पस्येव
 व्याघ्रदेहस्य शेषाः॥१५॥ सां प्रत्वक्कास्तल्यलक्ष्मिष्टकक्ष्यामांगीशोभामाप्रवतश्चतुर्थी॥ कल्प
 स्याते मारुतेन प्रनुन्नाश्चेलुश्चंडागंडशैलाश्चैव भाः॥१६॥ संकीर्तंतीते जिताश्च स्यरागादुद्यमपारा
 मप्रकायोत्थितस्य॥ रं होभाजामक्षधूः स्पंदनानां हाकारं नु प्राजितुः प्रत्यनंदतः॥१७॥ कुर्वाणा
 नां संपरायांतरायं भरेणानां मृत्युना मार्जनाय॥ संमार्ज्यन्योनूनमुद्गयमानाभांति स्मोच्चैः केत
 नानां पताकाः॥१८॥ उद्यन्नादंधन्विभिर्निष्ठुराणि स्थूलान्पूच्चैर्मंडत्वेदधीति॥ आस्फाल्यते का

१२३
माघ०

आमरवमेवेत्यर्थः २

मुकाणिस्मकामंहस्त्यारोहेः कुंजराणां शिरांसि ॥१८॥ घंटानादो निस्वने डिं डिमस्य ग्रैवेयारामार
वो हं हितानि ॥ आम्रेतीव प्रत्यवोचनगजानामुत्साहार्थं वाचमाधोरास्य ॥१९॥ यातैश्चातुर्विध
मस्त्रादिभेदादव्यासंगैः सौष्ठवास्त्राद्यवाद्य ॥ शिखाशक्तीः प्राहरन् दर्शयंतो मुक्ता मुक्तेरा
बुधैराबुधीयाः ॥२०॥ रेखावेषादाभिमुख्येन कोचित्पाणियाहं हं सेवोपयंतो ॥ हित्वाहेतीर्म
त्नवन्मुष्टिघातं घ्नंतो वारूवाहविव्यासजेतां ॥२१॥ शुद्धाः संगं न क्वचित् प्राप्नुवन्तो दूरान्मुक्ताः
शीघ्रतां दर्शयंतः ॥ अतः सनं विद्विषामा विशंतो युक्तं चक्रुः सायकावाजितायाः ॥२२॥ अ
क्रम्याजेरग्निमस्कंधमुच्चैरास्थायाथोवातशंकं शिरश्च ॥ हेलालोलावर्त्मगतत्वातिमर्त्यघा
मारोहन्मानभाजः मुखेन ॥२३॥ गेदोरंध्रं व्यश्रुवानानिलोलैर्गस्यांतर्मपितैः स्थावराणि ॥

१२३
राम०

केचिर्दुर्वीरेत्यसंयन्निषद्याः क्रीणंतिस्मप्राणमूल्यैर्यशंसि ॥१५॥ वीर्योत्साहश्चाधिकत्वावदानं सं
 ग्रामाग्रमानिनां लज्जितानां ॥ अज्ञातानां शत्रुभिर्युक्तमुद्योः श्रीमन्नामश्चावयेति स्म न ग्रीः ॥१६॥ आ
 धावंतः संमुखं धारितानां मद्यैरन्ये तादृगाकौक्षेयकानां ॥ वक्षःपीठैरात्मैरात्मनैव क्रोधेनांधः
 प्राविशन् पुष्कराणि ॥१७॥ मिश्रीभूते तत्र सैन्यद्वयोपि प्रायेणायं व्यक्त आसीद्विशेषः ॥ आ
 त्मीयास्ते परांचः पुरस्तादभ्यावर्त्ती संमुखेयः परोसौ ॥१८॥ स दंशत्वा दंगं संसर्गं नीत्वं ना
 त्वा कामंगोरवेणाववद्ध ॥ नीताहस्तं च यित्वा परेण दोहं चक्रे कस्यचित्त्वा हंकाराणि ॥१९॥
 नीते भेदं धौतधाराभिघातादंशोदाभेशास्त्रवेणापरस्य ॥ सा मृग्या जिस्ती दृष्टमंगस्य मार्गं
 विद्युद्दीप्तः कंठकेलहते स्म ॥२०॥ आमूलं तातसायकेनायतेन स्मृते वा होम इव क्षिप्तमुद्योः ॥

प्राप्यासह्यं वेदनामस्तर्धे र्यादप्यभ्रशयचर्मनान्यस्य पातोः ॥१२१॥ भित्वा घोणामायसेनाः धिव
 दः स्थूरीष्टेगा^{वो}र्धप^{लो}क्षो^ल विद्धः ॥ शिन्नाहेतोर्गीढरद्वेववदं हर्तुवक्रं नाशक^ददुर्मुखोपि ॥१२२॥ कु
 तिनोच्चैः सादिनाहंतुमिष्टान्नाज्ञानेयोदंतिनस्त्रस्य तिस्रः ॥ कर्मदारं कीर्तये कर्तुंकामान् किंवाजा
 त्पाः स्वाभि नोद्रेपयति ॥१२३॥ जेतुं जैत्राः शेकिरेनारि सैन्यैः पश्यंतो धोलोकमस्तेषु जालाः ॥
 नागा नृपाः पर्वतानि श्रयीतो दुर्गणा वत्रासहीनास्त्रसानि ॥१२४॥ विघ्नदीचीर्विद्विषनूसेन्य
 वीवीराजावंतः कापिद्रेप्रयातं ॥ वभ्रामैको बंधुमिष्टं दिदृक्षुः सिंधौ वद्यो मंडलंगो वीराहः
 ॥१२५॥ यावच्चक्रेनां जनं बोधनाय विस्तार^{म दोलपानदे}द्वाहस्ति चारी मदस्य ॥ सेनास्थाने हंति नामात्मनेव
 स्थूलास्तावत्प्रावह नृदानकुल्याः ॥१२६॥ क्रूधनूगंधादन्यनागाय दूरादारोढारं धूतमूर्द्धीवम

न्य॥ ~~सुखं~~ घोरारावधानिताशेषदिक्के विंकेनागः पर्ययांसीत्स्वएव॥३७॥ प्रत्या
सन्नेदंतिनिप्रातिपक्षेयंत्रानागः प्रास्तवक्रुष्टदेपि॥ क्रोधाक्रांतः क्रूरनिर्दरिताक्षः प्रेक्षा
चक्रेनैवकिंचिन्मदांधः॥३८॥ तूरांयावन्तापनिन्येनिषादीवासश्चक्षुर्वारणंवारणास्य॥
तावत्पूगैरन्यनागाधिरोहः कादंवानामेकपातेरसीवत्॥३९॥ आस्थदृष्टेराद्यदं चाप्रमत्तो
यंतायातुः प्रत्परीभंद्विपस्य॥ मग्नस्योच्चैर्वहंभारेणाशंकोरावब्रातेवीक्षणेत्तत्तरोन॥४०॥
यत्नादक्षन्सुस्थिरत्वादानाशंनिश्चित्यान्यश्चेतसाभावितेन॥ अंत्यावस्थाकालयोग्योप
योगंदध्रेभीष्टंनागमापद्धनंवा॥४१॥ अन्योन्येषांपुष्करैरामशंतोदानोद्भेदानुच्चकैर्भुजवा
लाः॥ उन्मूर्छानः संनिषद्यापराभिः प्रायुध्यंतस्यष्टदं धनीभाः॥४२॥ प्राचीयांसः संहतास्थे

१२५॥
माघ०

मभाजश्यात्रदयास्तीक्ष्णतामत्यजंतः॥ देतादेतैराहताः सामजानां जग्मुर्भगं न स्वयं सामजा
ताः॥३३॥ मातंगानां दंतसंघदृजन्माहेमद्येदद्याय चंचलिरवायः॥ लग्नोप्यग्निश्चामरेषु प्र
कामं मांजिष्टेषु व्यजते न स्म सैन्यैः॥३४॥ ऊषामासे मत्सरोत्पातवातश्चिष्यदंतक्ष्मा रुहां
वर्षणोत्थैः॥ यौगांतैर्वावक्लिभिर्वारणानामुच्चैर्मूर्ध्वोऽग्निनक्षत्रमाला॥३५॥ सांद्रोभो
दश्यामले सामजानां हृंदेनीताः शोणितैः शोणिताने॥ देताः शोभामापुरंभो निधीनां कंदोद्देदा
वैडुमावारिणाव॥३६॥ आकंपाग्रेः केतुभिः संनिपातंतारोदीर्णग्रेवनादंब्रजैतः॥ मग्रा
नंगेगाढमन्यद्विषानां दंतान्दुःखादुद्धरंति स्म नागाः॥३७॥ उद्दिप्योच्चैः प्रसुरंतं राभ्या
मीषादंतः कुंजं शात्रवीयं॥ शृंगप्रोतप्राद्वेषेण पावुदस्य स्पृष्टं प्राप्य त्सां मूर्ध्वा धास्य॥३८॥ भ

१२५
राम३॥

ग्रेषोभिस्त्वेपरावृत्त्यदेहं योद्यासाद्वीज्यामुंचतेषून् ॥ साकं येतुः संमदेनानुबंधीहृनो
भीक्ष्णं वारणः प्रत्यरोधि ॥ ४६ ॥ व्यासं लोके दुःखलभ्यापसारं संरंभित्वा देत्यधीरो महा
यः ॥ सेनामध्यं गाहते वारणः स्मब्रह्मेव प्रागादिदेवोदरांतः ॥ ४७ ॥ भृंगश्रेणी श्यामभासां
समूहे नाराचानां विद्धनीरंध्रदेहः ॥ निर्भीकत्वादाहवेनाहते ह्योद्विष्यन् हस्ती इष्टरोमे
वरेजे ॥ ४८ ॥ आताम्रा भारोषभाजः कया तादाश्रुत्वा ते मार्गणे धूर्गतेन ॥ निश्च्योतंती
नागराजस्य यज्ञे दानस्याहो लोहितस्येव धारा ॥ ४९ ॥ कामनूदं तौ दंतिनः साहसिक्या
दीषादं डौमत्पुश्या तनस्य ॥ सैन्यैरग्नस्तत्ताणादाशशंके स्वर्गस्योच्चैरर्द्धमार्गाधि नू
दः ॥ ५० ॥ कुर्वन् ज्योत्स्नाविप्रुषां तुल्यं यस्तारस्ताराजालसारामिव द्यौः ॥ खड्गाद्याते दी

१२६
माघ०

रितादंतिकुंभादाभातिस्मप्रोष्ठलनौक्तिकौघः ॥४४॥ इरोत्तिप्रदिप्रचक्रावकृते
मत्तोहस्तं हस्तिराजः स्वमेव ॥ भूमोभीमं लोलमानं सरोषः पादेनासृक् पंकपेषं पि
पेष ॥४५॥ ^{जो मूला २} आपस्कारात् नगात्रस्य भूमिनिःसाधारंगुतो वाङ्मुखस्य ॥ लब्धायामेदं
तयोर्युगमेव च नागस्य प्रापदत्तं भनत्वं ॥४६॥ लब्धस्पर्शं भूव्यधादव्यथेन स्थित्वा किं
चिद्वेतयोरंतराले ॥ उद्धाद्धासिदुष्टदंतप्रवेष्टं जित्वोत्तस्थेनागमन्येन सद्यः ॥४७॥ हस्ते
नाग्रे वीतभीतिं गृहीत्वा कंचिद्दालः ^{उद्धाद्धा} ^{कृती} क्षिप्रवान् नृद्वैमूखैः ॥ आसीनानां चोन्मितस्येव हे
तोः स्वर्गस्त्रीणामर्पयामास नूनं ॥४८॥ कंचिद्नादायतेन द्रढीयः प्रासप्रोत्तसोतसां
तः क्षतेन ॥ हस्ताग्रेण प्राप्तमप्यग्रतो भूदानैश्चर्यं वारणस्य ग्रहीतुं ॥४९॥ तच्चापुंसो

१२६
राम०

व३

नंदगोपात्मजायाः कंसेनेवस्फोटितायागजेन ॥ दिव्यामूर्तिर्व्यामगोरुत्यतंतीवीक्षा
मासेविस्मिन्नेतेश्चडिकेव ॥ ५० ॥ आक्रम्यैकामग्रपादेन जंघामन्यामुच्चैराददानः को
ण ॥ सास्थिस्यानंदारुणैर्द्वारुणात्माकंचिन्मध्यात्पाट्यामासदंती ॥ ५१ ॥ शोवित्वाग्रे
भृत्ययोर्मृत्युमाजोर्यः प्रेम्नानोतथावल्लभस्य ॥ पूर्वकृत्वानेतस्य प्रसादं पश्यात्ता
पादापदाहायथांतः ॥ ५२ ॥ उत्कृत्यारादृष्ट्वंदावल्लभेनैव त्रेन्यस्य क्रोधदष्टौष्ट
दंते ॥ सैन्यैः कंठछेदलीनेकबंधाद्भ्यो विभ्येवलातः सासिपायोः ॥ ५३ ॥ तूर्य्यारा
वेराहितोत्तालतालैर्गायंतीभिः काहलंकाहलाभिः ॥ नृत्येचक्षुः ॥ अन्यहस्त
प्रयोगंकायेकजनकंवुरुर्ध्वजंहास ॥ ५४ ॥ प्रत्यावृत्तं भंगभजित्वासेन्येदुल्यमुक्ते

नंदगोपात्मजायाः कंसेनेवस्फोटितायागजेन ॥ दिव्यामूर्तिर्व्यामगोरुत्यतंतीवीक्षा

उत्पूर्वस्थ
स प्राणा नैव
त्यस्य धातो
लिङ्गि नृप

राकिरंतिस्मकंचित॥ एकोद्येनस्वर्गपुंरेवेर्हिषंतः सिद्धामाल्यैः साधुवोदेर्द्वयेषि॥५५॥
वागचिह्नारोहशून्यासनानां प्राक्रांतानामन्येनैर्यहीतुं॥ संखानां भ्राम्यता
माजिभूमो वारीवारेः सस्मरेवारणानां॥५६॥ पोतः पुन्यादस्त्रगंधेन मत्तो मूर्द्धन
कोपाद्वाकमायोधनो वी॥ पादेलग्रामंत्रमालामिभेदः पाशाकल्पामायत
माचकर्ष॥५७॥ कुश्चिन्मूर्छामेत्यागाढप्रहारैः सित्तः शक्तिः शीकोरेवारणस्य
॥ उच्चश्वासप्रास्थिता तं जिघृक्षुर्व्यथीकृतानाकनारीमुमूर्छ॥५८॥ लूनाग्र
वात्सायकेनापरस्पद्यामत्युच्चैराननादुत्पतिश्रोः॥ त्रैसेमुग्धैर्सेहिकेयानु

४-देवत्वं गुणं
भावेन तत्पू-

काराद्रौद्राकारादप्सरोवक्रचंद्रैः ॥५८॥ हृतं पुद्गे शून्यमाश्लिष्य काचिदंतुं तू
र्णमेस्मृष्टं गंजगाम ॥ त्यक्तानाग्नौ देहमेति स्म यावत् पत्नी सद्यस्तद्वियोगा समर्था
॥५९॥ त्यक्तप्राणं संयुगे हस्तिनी स्यात्प्रेक्ष्य प्रेम्ना तत्क्षणादुद्धतासुः ॥ प्राप्यारवंतं
देवभूयं सतीत्यादाशि श्लेषैव कंचित्पुरंध्री ॥६०॥ स्वर्गवासं कारयंत्याचिरा
यप्रत्यग्रत्वं प्रत्यहं धारयंत्या ॥ कश्चिद्भेजे दिव्यनार्या परस्मिन् लोके लोकं प्री
णयंत्येह कीर्त्या ॥६१॥ गत्वानूनं वै बुधं ^{नखं निश्चयाः} सप्तरमं मूर्च्छाभाजामाजगामां
तरात्मा ॥ भूयो हृष्टप्रत्ययाः प्राप्संज्ञाः साधीयस्ते द्रवणायाद्रियंते ॥६२॥ क
श्चिच्छ्रावाधमूढोपवोढुलश्चाभूयश्चेतनामाहवाय ॥ व्यावर्तिष्ठकोश

१२८
माघ०

तःसरयुरुच्चैस्त्यक्तश्चात्माकाचलोकावृत्तिः॥६४॥भिन्नोरस्कौशत्रुणाकृष्ट
ह्रादासन्नत्वात्कोविदेकेषुणैव॥अन्योन्यावष्टंभसामर्थ्ययोगादूर्ध्वैवस्वर्ग
तावप्यभूतां॥६५॥भिन्नानस्त्रैर्महिभाजोभिजातान्रहंतुंलोलान्रवारयंतःसर्व
र्गान्॥जीवग्राहं ग्राहयामासुरन्येयोग्येनार्थःकस्यनस्याज्जनेन॥६६॥भिन्नैर्द
उरातपत्राणिभूमौ०पर्यस्तानिप्रौढचंद्रद्युतीनि॥आहारार्थं प्रेतराजस्यै
प्यस्थालानीवस्थापितानिस्मभांति॥६७॥रेजुर्धृष्टावक्षसःकुंकुमांकामुक्ता
हाराःपार्थिवानां व्यसूनां॥हासाल्लक्ष्म्याःपूर्णकामस्यमन्येभृत्योर्दत्ताःपीत
रक्तासवस्य॥६८॥निम्नेषोष्णीनूतमस्य दत्तानामस्त्रंभूयोयच्चकासांचकार॥

१२८
राम०

रागार्थंतत्किंनुकोसुंभमंभःसंव्यानानामंतकांतःपुरस्प॥६८॥रामेणत्रिःसप्त
हृत्वोद्गदानांवित्रंचक्रेपंचकंद्रवियस्रैः॥रक्तांभोभिस्तच्छृणादेवतस्मिन्
संख्येसंख्याःप्रावहनद्दीपवत्यः॥६९॥संदानांतादस्त्रिभिःशिक्षितास्त्रैरावि
श्याधःशातशःस्त्रावलनाः॥कूर्मोपसंयुक्तमंतर्नदीनामैभाप्रापत्रंघ्रयोसृष्ट
यीनां॥७०॥पद्माकारैर्योधवक्त्रैरिभानांकर्णभ्रष्टैश्चामरैरेवहंसैः॥सोपस्काराः
प्रावहनस्त्रतोयाःश्रोतस्त्रिनोवीचिषूत्रैस्तरङ्गिः॥७१॥उत्क्रांतानामामिषा
योपरिष्टादध्याकाशंचभ्रमुःपत्रवाहाः॥मूर्त्तांप्राणानूनपद्याप्यपेक्षामासुः
कायंत्याजितादारुणस्त्रैः॥७२॥श्रातश्चद्भिर्दिक्षुपक्षाग्रवातंप्राक्षैर्द्वादसु

१२८
माघ०

४५

तीक्ष्णैर्मुखेषु॥ आदौ रक्तं सैनिकानामजीवैर्जीवैः पश्चात् त्रिप्रगोरपायि॥१४॥
उज्जोनाजां यद्रेण संस्थितानां मादत्ती विसर्द्धं मंगेन नूनं॥ ज्वाला व्याजादहमंती
तदंतस्तेजस्तारंदी प्रजिह्वाववासे॥१५॥ नैरंतर्थांश्चित्रे देहांतरालं दुर्भक्षस्य ह्वालि
नावासितेन॥ यो ह्युर्वाणवातमादीप्यमांसं का पूर्वस्वादमादेशिवाभिः॥१६॥
ग्लानिहोदिह त्रयोधा यपीत्वारक्तारिष्टं शोषितजीर्णशेषं॥ स्वादुंकारं कालखं
उपदंशं क्रोष्टाडिं वंशप्रणह्य स्वनञ्च॥१७॥ क्रव्यात्पूगैः पुष्कराण्यनकानां प्र
त्याशाभिर्मेदसोदारितानि॥ आभीलानि प्राणिनः प्रत्यवस्यन्कालेनूनं व्या
ददावाननानि॥१८॥ कीर्णारेजे सजिभूमिः समंतादप्राणद्भिः प्राणभाजां प्र

१२८
राम०

तीकैः॥ वह्नारखे रूढं संयोजितैर्वारूपैः स्रष्टुः स्रष्टिकर्मातिशाला॥७६॥ आया
 तीनांमविरतरयं राजकानी किनीनामित्यं सैन्यैः सममलघुभिः शीपते रूमिभ
 द्विः॥ आसीदोद्यै मुकु रिवमहद्वारिधेरायगानां दोलायुद्धं कृतगुरुतरधानमो
 द्यत्पभाजां॥७७॥ ३ति आशिषुपालवधे महाकाव्ये संकुलपुद्गे नामाष्टादशः सर्गः
 ॥१८॥ अथोत्तस्ये रणारव्यामसुद्धे एगुदारिणा॥ नपांश्चिपोद्यसंघर्षादग्निव
 देगुदारिणा॥१९॥ आपतंतममुं दूरादूरीकृतपराक्रमः॥ बलोवलोकयामासभा
 तंगमिवकेशरी॥२०॥ जजौजोजजिजिज्जाजीतंति तोतिततातितुत्॥ भाभोभीभाभि
 भूभाभूरारिरीरारः॥२१॥ एकाक्षपादः॥ भवन्भयाय लोकानामाकंपितमहीत

लः॥ निर्घातश्च निर्घोषभासस्तस्यापतद्वयः॥०४॥ रामेभिर्युःशरानाजिमहेष्वास
विचक्षणे॥ कोपादयेन शितयामहेष्वासविचक्षणे॥०५॥ दिशामर्कमिवावाचीम्
ह्यंघातमपाहरत्॥ मंदप्रतापंतसूतः शीघ्रमाजिविहायसः॥०६॥ कृत्वाशिनेः शास्त्र
चमंसप्रभावाचमूर्जितं॥ समर्जवक्त्रैः फल्गाद्वासप्रभावाचमूर्जितं॥०७॥ उत्सु
केनद्रुमंप्राप्यसंकुचत्वत्रसंपदं॥ तेजः प्रकीर्त्तादिद्भुसप्रतापमदीप्यत॥०८॥ पृ
थोरध्वक्षिपद्रुक्रीययाचापमुदापुधः॥ तथैवैववाचापगमंययाचापमुदापुधः
समंसमंततो राज्ञामापतंतीरनीकिनीः॥ कार्ष्णिः प्रत्यग्रहीदेकः सरस्वानिवनि
म्रगाः॥१०॥ दधानैर्घनसादृश्यं लसदायसदंशनैः॥ तत्रकांचनसंछायाससृजे

१३०
राम०
६॥

तः शराशनिः ॥११॥ निरोधः ॥ नखांशुमंजरीकीर्णमसौ तरु रिवोच्चकैः ॥ वज्रो वि
भ्रदनुः शरवामधिरूढशिलीमुखं ॥१२॥ प्राप्य भीममसौ जन्यं सौ जन्यं दधदा
नने ॥ विध्यन्मुमोच नरिप्रनरिपूगांतकः शरैः ॥१३॥ कृतस्य सर्वद्वितीयेर्विज
याशंसयापुरः ॥ अनेकस्य वकारासौ वाणेर्वाणस्य रवेऽनं ॥१४॥ यावभारकृता
नेकमायासेनाससारतां ॥ धनुः सकर्षन्नहितमायासेनाससारतां ॥१५॥ उ
जोमहोजाः कृताधः सक्षणादुत्तमोजसः ॥ कुर्वन्नाजावमुख्यत्वमनयन्नाम
मुख्यतां ॥१६॥ दूरादेव च मूर्ध्नैः कुमारो हंतिसस्मयाः ॥ न पुनः सांयुगीताः

माघ.
१३१

समकुमारोहंतिसस्मयाः ॥१३॥ निपीड्यतरसातेनमुक्ताः काममनास्थया ॥ उपां^{पु}र्वि
लक्षत्वंविद्विषो नशिलासुखाः ॥१४॥ तस्यावदानैः समरेसहसारो महर्षिभिः ॥ सु
रांसिद्योमस्थैः सहसारो महर्षिभिः ॥१५॥ सुगंधयद्दिशः शुक्लमस्त्रानंकुसुमे
दिवः ॥ भूरितत्रापततस्मादुत्पपातदिवंयशः ॥१६॥ सोढुं तस्यद्विषो नालमपयोध
रवारणं ॥ ऊर्णुनावयशश्चद्यामपयोधरवारणं ॥१७॥ केशप्रचुरलोकस्पपर्य
स्कारिविकाशिना ॥ शेखरेणेवदुहस्पशिरः कुसुमलक्ष्मणा ॥१८॥ सादरंदुध
मानापितेनायनरसादरं ॥ सादरं शतनानि न्येहीयमानारसादरं ॥१९॥ उत्पा

१३१
राम०

लिंगितमालोक्यजयलक्ष्म्यामषध्वजं॥कुड्यैवकुधासद्यःप्रपेदेवेदिभूपतिः॥२४॥
 अहितानभिवाहिन्यासमानीचतुरंगया॥चवालवलानकलभसमानीचतुरंग
 या॥२५॥ततस्ततधनुर्मोर्वीविस्फारस्फुरनिस्थेनेः॥तूर्यैर्युगक्षयदुभ्यदकूपारा
 नुकारिणी॥२६॥सकारनानारकासकायसाददसायका॥रसाहवावासैर्हरना
 दवाददवादना॥२७॥सर्वतोभद्रः॥लोलासिकालियकुलायमस्मेवस्वसास्वयं
 ॥चिकीर्षुसुल्लसल्लोहवर्मश्यामासहायतां॥२८॥सासेनागमनारंभेरसेना
 सीदनारता॥तारनादजनामत्रधीरनागमनामया॥२९॥सुरजबंधा॥चतुर्भिः

समुद्रो विष्णु पारइत्य
 मरः=३

१३२
माघ०

कुलकं॥ धूतधोतासयः प्रष्टाः प्रातिष्ठंतक्षमाभृतं॥ शौर्यानुरागनिकषः साहि
वेलानुजीविनां॥ ३०॥ दिवमिच्छन् युधागंतुं कोमलामलसंपदं॥ दधौ दधानोसि
लतां कोमलामलसंपदं॥ ३१॥ कृतोरुवेगं युगपद्द्विजिगीषंतसेनिकाः॥ विषदं
वाङ्मपरिधौ जंघाभिरितरेतरं॥ ३२॥ बाहनाजनिमानासे साराजावनमाततः॥ म
त्तसारगराजे भेभारीहावज्जनधनि॥ ३३॥ निधनज्जवहारी भाभेजे रागरसात्तमः॥
ततमानावजारासासेनामानिजनाहवा॥ ३४॥ अनुलोमविलोमौ॥ अभग्रहताः प्र
संभादाकृष्टायोवनोद्धतैः॥ चक्रंदुरुच्चकैर्मुष्टिग्राह्यमध्याधनुर्लता॥ ३५॥ क

१३२
राम०

रेणुः प्रास्थितो नेको रेणुर्घटाः सहस्रशः ॥ कोरेणुः शीकोरो जज्ञो रेणुस्तेन शमं ययौ ॥ ३६ ॥
 धृतप्रत्यग्रशृंगारसरोगरपि द्विषैः ॥ सरोषसंभ्रमेवंभ्रौड एवरणे रसः ॥ ३७ ॥ नत
 स्थो भर्तृतः प्राप्तमानसं प्रतिपत्तिषु ॥ रणैकसर्गेषु भयमानसं प्रतिपत्तिषु ॥ ३८ ॥ वरणा
 हि पूर्णा तूणीरकोटैर्ध्वनिशारिभिः ॥ गोधाश्चिष्ठभुजाशारेभूङ्गीमावलाटवो ॥ ३९ ॥
 नानाजववज्ञानानासाजनौघघनौजसा ॥ परानिहाहानिरायतान्चियाततयान्चि
 ता ॥ ४० ॥ प्रतिलोमानुलोमपादः ॥ विषमंसर्वतोभद्रचक्रगोमुद्रिकादिभिः ॥ श्लोकै
 रिवमहाकाव्यं व्यूहेस्तदभवद्वलं ॥ ४१ ॥ संहत्यासात्वतांचेद्यं प्रतिभास्वरसेनया
 ॥ ववलेयोऽपुमुत्पन्नप्रतिभास्वरसेनया ॥ ४२ ॥ विस्तीर्णमायामवतीलोललो

धृष्टे धृष्टुर्वियातः
 स्यादित्यमरः - ५

१३३
साध०

कनिरंतरा॥ नरेन्द्रमार्गेरथेवपपातद्विषतांवलं॥४३॥ वारणागगभीरासासाराभीगग
णारवा॥ कारितारिवधासेनानासेधावरितारिका॥४४॥ युग्मं॥ प्रतिलोमार्द्धानुलोमार्द्धः
॥॥ अधिनागं प्रजविनो विकसत्पिष्टचारवः॥ पेतुर्वरहिणदेशीयाः शंकवः प्राण
हारिणः॥४५॥ प्रवृत्ते विकसद्धानं साधनेष्वविषादिभिः॥ वष्टुषे विकसद्धानं युद्धमा
प्यविषाणिभिः॥४६॥ गोमूत्रिकाबंधः॥ पुरः प्रवृत्तेर्युद्धंतद्वलितैर्लघुशुद्धिभिः॥ आल
पेरिवगांधर्वमदीप्यतपदातिभिः॥ केनचित्त्वासिनान्येषां मंडलाग्रानवद्यता॥ प्रापे
कीर्तिं कृतमहीमंडलाग्रानवद्यता॥४७॥ हंतुं विद्विषतस्तीक्ष्णः सममेव सुसंहतेः॥
परिवारात्पृथक्चक्रे खड्गश्चात्मा च वेनचित्॥४८॥ अन्येन विधेरीणामतिमप्रा
दे

१३३
राम०

विलासिना ॥ ७५ ॥ नचमस्तूर्णमतिमात्राविलासिना ॥ ५० ॥ सहस्रश्रृङ्गाः कश्चि
ल्लूनमूर्द्धासिनाद्विषः ॥ ततोर्द्ध्वकाबंधीमभजन्नर्त्तनक्रियां ॥ ५१ ॥ शस्त्रव्रण
मयः श्रामदलंकरणभूषितः ॥ ददृशेन्योरावणवदलंकरणभूषितः ॥ ५२ ॥ द्वि
षद्विशानघेदनिस्तोरुयुगोपरः ॥ सिक्तश्चास्त्रैरुभयथावन्नवारुणविग्रहः
॥ ५३ ॥ भीमतामपरोभोधिसमेधितमहाहवे ॥ दाक्षेकोपः शिवस्येवसमेधित
महाहवे ॥ ५४ ॥ दंतैश्चिच्छिरेकोपात्प्रतिपक्षंगजाश्च ॥ परिनिस्त्रिंशानिलूनक
रवालाः पदातयः ॥ ५५ ॥ रणेभसिनिभिन्नद्विषपाटविकासिनि ॥ नतत्रगतभीः

१३४
माघ०

कश्चिद्विषयारविकासिनि ॥५६॥ यावन्नसत्कृतैर्भर्तुः स्नेहस्यानृणमिदुभिः ॥ अ
मर्षादितरेस्तावन्नत्यजेषु धिजीवितं ॥५७॥ अयशोभिदुरालोके कोपधामरणादृते ॥ अ
यशोभिदुरालोके कोपधामरणादृते ॥५८॥ समुद्रयमर्कः ॥ सबलंतीनकचित्तैश्च
दभ्रग्रफलशालिनी ॥ अमोचिशक्तिः शाक्तीकैर्लोहजानशरीरजा ॥५९॥ आप
दिव्याष्टतनयास्तथायुधधारेण्यः ॥ आपदिव्याष्टतनयाविस्मयंजनतायया ॥
६०॥ स्वगुणैराफलप्राप्तेराकृष्टगणिकाइव ॥ कामुकानिवनालीकांस्त्रिणताः
सहसामुचन ॥६१॥ वाजिनः शत्रुसैन्यस्य समारधनवाजिनः ॥ वाजिनश्च शरा

१३४
राम०

मध्यमविशानुतवाजिनः॥६३॥ पुरस्कृत्यफलं प्राप्तेः सत्यक्षाश्रमैशालिभिः॥ कृतं पुं
खतया लेभेलक्ष्यमप्याशुमार्गिणैः॥६४॥ रक्तश्रुतिं जपासनसमरागामिषु व्यधात्॥
कश्चित्पुरःसपत्नेषु समरागामिषु व्यधात्॥६५॥ रघेण साकाम्यं तौ दूरादपगता बुभे
॥ गता सुरतरादंती वरं उकडवाभवत्॥६६॥ भूरिभिर्भरिभिर्भीराभूभौरैरभिरेभिरे॥ भे
रीरिभिर्भिरभ्राभैरभीस्त्रिभिर्भैरिभाः॥६७॥ द्यक्षः॥ निशितासिलतालनैस्तथाहस्तै
र्नहस्तिनः॥ पुष्पमानां यथादंतैर्भग्नैरापुर्विहस्ततां॥६८॥ निपीडनादिवमियोदत्त
तौ यस्मान्नारतं॥ वपुषामदयापातादिभानामभितोगलत्॥६९॥ असंयोगः॥ राणां ग

१३५
माघ०

३६

णं सरइवलावितं मदवारिभिः॥ गजः पृथुकरा कृष्टशतपत्रमलोडयत्॥ ६८॥ शरच्च
ते गजे भृंगैः सुविषादिनिषादिनि॥ रुतव्याजेन रुदितं तत्रासीदति सीदति॥ ६९॥
अतकस्य पृथो तत्र शयनीय इवावे॥ दशनव्यसनादी युर्मत्कुणत्वं मतं गजाः॥ ७०॥
अभीकमतिकेने द्वे भीतानंदस्य नाशने॥ कणत्सकामसेनाके मंदकामकमस्यति
॥ ७१॥ अर्द्धभ्रमः॥ दधतो पिरणे भीममभीक्षां भावमासुरं॥ हताः परैरभिमुखः सुर
भूय मुपाययुः॥ ७२॥ युगं॥ येनांगमूहे ब्रह्मवत् सरुचा परतो मरैः॥ समत्वं सययो
खड्गत्सरुचा परतो मरैः॥ ७३॥ निपातितसुद्रुक्त्या मिपि नृव्यधातुमातुलं॥ पालि

१३५
राम०

नीयमिवालोचिधीरैस्तत्समराजिरं॥७५॥अभाविमिंधासंध्याश्रसहयुधिरतोयया
॥इतेयोद्युंजनःपांशौसहयुधिरतोयया॥७६॥विदलत्पुष्कराकीर्णाःपतच्छेख
समाकुलाः॥तरत्यत्ररथानद्यःप्रासर्पन्शक्रवारिजाः॥७७॥असृजनोस्त्रक्षति
मानवमज्जवसादनं॥रक्षःपिशाचमुमुदेनवमज्जवसादनं॥७८॥चित्रंवापैरपेत
ज्येःस्फुरद्भक्तशतद्रुमं॥पयोदजालमिवतद्दीराशंसनमावभौ॥७९॥बंधौविपत्रेने
केननरेणेहतदंतिके॥अशोचिसैन्धेघंराभिर्नरेणेहतदंतिके॥८०॥हृत्तैकीर्णाम
हारेजेदंतैर्गात्रैश्चर्दतिनां॥क्षुत्तलेकासुभिर्मृत्योर्मुशलोत्खलैरिव॥८१॥युद्ध
मित्यंविधत्तान्यमानवानभियोगतः॥चैद्यःपरान्पराजिग्येमानवानभियोगतः॥८२॥

१३६
माघ०

अथ वक्षोमणि छाया दुरिता पीतवाससा ॥ स्फुरदिदधनुर्भिन्नतडितेव तडित्वता ॥ ८३ ॥
नीलेनानालनलिनिलीनोल्बलनालिना ॥ ललनालालनेनालंलीलालानेन
लालिना ॥ ८४ ॥ अपूर्वयेव तत्कालसमागमसकामया ॥ दृष्टेन वपुषाराज नूकया चै
र्विजयश्रिया ॥ ८५ ॥ विभावी विभवी भाभो विभाभावी विवो विभीः ॥ भवाभिभावी भा
वावो भावाभावो भुवो विभुः ॥ ८६ ॥ द्वाक्षर ॥ उपेतु कामं तत्पारं निश्चितैर्योगिभिः य
रेः ॥ देहत्यागकृतोद्योगैरदृश्यतपुमान्परः ॥ ८७ ॥ पंचभिः कुलकांतं श्रिया घनया
नस्त रुचा सारतया तथा ॥ यातया तरसा चारुस्तनयानघया श्रितं ॥ ८८ ॥ प्रतिलोमा
चुलाम ॥ विद्विषो द्विषुरुद्धीक्षतथाप्यासत्रिरेनसः ॥ अरुच्यमपि रोगघ्नं निसर्ग

१३६
राम०

देवभेषजं ॥ ८९ ॥ शुभं ॥ विदितं दिविकेनीकेतं यातं निजिताजिनि ॥ विगदंगविरोद्धा
रोयोद्धा योनतिमोतिन ॥ ९० ॥ प्रतिलोमेन स एवार्थः ॥ नियोक्ष्यमाणेन पुरः कर्मण्यभि
गरीयसि ॥ आरोप्यमाणेन गुणं भर्त्री कार्मुकमानमत् ॥ ९१ ॥ तत्रवाणाः सुपुरुषः सम
धीयंतवारवः ॥ अभ्रद्विषां सुपुरुषस्तस्याकृष्टस्य चारवः ॥ ९२ ॥ पश्चात्कृतनामप्यस्य न
राणां मिव यत्रिणां ॥ यो योगुणेन संबुक्तः स सकर्णो तमागमत् ॥ ९३ ॥ प्रायेरूपी पुरारेणः
परिपूरीयः परैः ॥ रोधैरपौरैरुपरिपुषैरेपि पुरोपरैः ॥ ९४ ॥ अक्षरं ॥ शखर्षी महानादः स्फु
रत्कार्मुककेतनः ॥ नीलछवि रसौरेजे केशवछलनारदः ॥ ९५ ॥ गृहचतुर्थकं ॥ दि
शुरवद्यापिनस्तीक्ष्णान्द्रादिनो मर्मभेदिनः ॥ चिदोपेकक्षणेनैव सायकानहि

१२१
माघ०

॥ प्राणजीवो धनुर्मुखा ॥
६

तां श्वसः ॥ १७६ ॥ न केवलं जने स्तस्य लघु संधायि नो धनुः ॥ मंडलीकृतमेकांतादलमैदि
 द्विषामाधि ॥ १७७ ॥ लोका लोकी कलोः कल्क कलिलो तिकुलालकः ॥ कालो कलो
 कलिः काले काल केलि किलः किल ॥ १७८ ॥ ह्यक्षरः ॥ अक्षितारा सुविषाध द्विषतः
 सतनु त्रिणः ॥ दानेषु स्थूल लक्ष्मं न हित स्पशरा सने ॥ १७९ ॥ युगलकं ॥ वरो विवरो वै
 रि विवारी वारि रवः ॥ विववार वरो वैरं वीरो विरि वौ वरः ॥ १८० ॥ ह्यक्षरः ॥ मुक्ताने
 कशं प्राणान हरद्रयसां द्विषां ॥ तदीयं धनु रन्यस्य न हि से हे स जीवतां ॥ १८१ ॥ राजरा
 जीरु रोजां जेर जिरे जो जरो रजाः ॥ रेजारि जर जो र्जार्जी रराज र्जुर जर्जरः ॥ १८२ ॥ ह्यक्षरः ॥ ३
 हतान् द्विषत स्तस्य निघ्नतो द्वितयं यपुः ॥ पानार्थं रुधिरं धातोर चार्थं भुवनं शराः ॥ १८३ ॥

१३१।
राम०

कूरारिकारीकोरेकः कारकः कारिकाकरः॥ कोरकार्करकरः करीरः कर्करार्करुक्॥१०४॥
 विधातुमवतीर्णोपिलघिमानमसौभुवः॥ अनेकमरिसंघातमकरोद्भूमिवर्द्धनं॥१०५॥
 पुमं दारीदरदरिद्रोरिदन्द्रदरोद्रिद्रदः॥ दूरादरोद्रोददरदोदोरुद्दारुबोदरी॥१०६॥
 एकेषुणासंघतिथान्द्विषोभिंदनुदुमानिव॥ सजन्मांतरराममैमुदयीरोपस्तदात
 स्तरे॥१०७॥ चक्रवर्धः॥ इति श्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये अंकदुष्कारपुट्टं मैकोन
 विशर्गाः॥ ॥१६॥ मुखमुत्तसितत्रिलेखमुच्चैर्भिदुरभ्रपुगभीषणंदधानः॥ समि
 तावतिविक्रमानमृष्यनगतनीराकृतचेदिराण्मुरारि॥१॥ शितचक्रनिपातसंप्रती
 क्षैवहतःस्केधगतंचतस्पृष्टं॥ अभिशौरिरथोद्यचोदिताश्वः प्रययोसारथिरूप

स्वके सदा
 मात्मनः ४४

१३८
माघ०

यानियत्वा ॥०२॥ अभिवेद्यमगाद्रथोशरैरवनिंजागुडकुं कुमाभितामैः ॥ गुरुनेमि
निधीउनावकीर्णव्यसुदेहसुतशोणितैर्विलुंपन ॥०३॥ सनिरायतकेतनांशुकांतः
कलनिकाणकरालकिंकिणीकः ॥ विराजरिपूतिप्रतिज्ञामुखरोमुक्तशिवः स्वयं
नुमृत्युः ॥०४॥ सजलां बुधरारवानुकारीध्वनिराशूरितदिशुरवोरघस्य ॥ प्रगुणीकृत
केकमूर्धकंठैः सितिकंठैरुपकर्णयां वनूवे ॥०५॥ अभिवीक्ष्यविदर्भाजपुत्रीकुच
काष्मीरजविद्रुमच्युतोरः ॥ चिसेवितयापिचेदिराजः सहसावापरुषातदेवयोगं ॥०६॥
जनिताशनिशब्दशकमुच्चैर्द्वनुरास्यलितमद्युनन्त्रयेता ॥ चपलानिलवोद्युमान
कल्पक्षयकालाभिशिखानिभस्फुरज्ज्यं ॥०७॥ समकालमिवाभिलक्षणीयग्रह

१३८
माघ०

संधानविकर्षणपवर्गैः॥ अथसाभिसंशरैस्तरुषीसतिरस्कर्तुमुपेन्द्रमभ्यवर्षत
॥१०८॥ अजुताफलयोगसिद्धिभाजामुरुपक्षाश्रयिणांशिलीमुखानां॥ गुणिना
नतिमागतेनसंधिः सहवापेनसमेजसोवन्नूवा॥१०९॥ अविषज्यतमेकताधिकारं
वलिनाकमोणिचेदिपार्थिवेन॥ असद्वनुरुचकैदृढार्तिप्रसभाकर्षणकंपमा
नजीवं॥११०॥ अनुसंततपातिनःपुल्वेदधतःशुद्धिभृतोमृहीतपक्षाः॥ वदनादि
ववादिनोयशदाःक्षितिभर्तुर्धनुषःशराप्रसस्तुः॥१११॥ गवलासितकांतितस्य
मध्यस्थितघोरायतवाडुदंडनासं॥ दहशेकुपितांतकोन्नमद्गुगभीमाकृति
कार्मुकंजनेन॥११२॥ तडिदुहलजातरूपपुंखेःखमयःशपाममुखैरभिधनजिः॥

१३ए
माघ०

जलदैरिवारं हसापतद्भिः पितदधे संहतिशालिभिः शरोद्यैः ॥१३॥ शितशैल्यमुखा
धभिन्नमेघक्षरदंभः स्फुरतीव्रवेदनानां ॥ स्रवदस्रुततीवचक्रवालेककुम्भाप्रोर्ण
विषुः सुवर्णपुरवाः ॥१४॥ अमनोरमतां यतीजनस्य क्षणमा लोकपथात्रभः स
दांच ॥ रुरुधेपि हिताहिमघुतिद्योर्विशिरैरंतरिताच्युताधरित्री ॥१५॥ विनिवारि
तभानुतापमेकं सकलस्यापि सुरद्विषोवलस्य ॥ वयसामिव चक्रमक्रियाकं परि
तोऽरोधिविपारपंजरेण ॥१६॥ इषुवर्षमनेकमेकपीरस्तदरिप्रस्तुतमच्युतः पृथ
क्कैः ॥ अथवादिहृतं प्रमाणमन्येः प्रणिरासप्रतिवादि वत्प्रमाणेः ॥१७॥ परि
कुंचितकूर्परणातेन श्रवणोपांतिकनीयमानजीवं ॥ धृतिस्मधनुर्धनोतमत्रप्र

इति च शरजालमयं समं स मंतादुरुसद्देवनराधिपेन तेनो १ ॥ इति चैरिने १
महीभूता तदानीं तदानीं केदुते सूर्येन ॥८॥

१३ए
राम०

चुरक्रौंचरवानुकारमुञ्चेः ॥१८॥ उरसावितेतेनपातितोसमग्रं वितमस्तकस्तदाने
 ॥ क्षणमालिखितोनुसौष्ठवेनस्थिरपूर्वाप्रभुष्टिरावभासे ॥१९॥ स्वनतो नित
 रोरयेनगुर्वस्तडिदाकारचलकुणादसंख्याः ॥ उषवोधनुषः सशष्टमाशुन्यपत
 त्रं बुधरादिवांबुधाराः ॥२०॥ शिखरोन्नतनिष्ठुरांसर्पः स्थगयन्नेकदिगंतमाय
 तांतः ॥ निरवर्णिसकृत्प्रसारितोस्पदितिभर्तवचमभिरेकवाङ्मः ॥२१॥ तमकुंठ
 मुखाः सुपर्णाकेतोरिषवः क्षिप्रमिषु ब्रजं परेण ॥ विभिदामनयंतकृत्तपक्षं नृप
 तेनैतुरिवायथार्थवर्णः ॥२२॥ दयितैरिवखंडितामुरारेर्विशिखैः संमुखमुक्षला
 गलेखैः ॥ लघिमानमुपेयुषीष्टधिव्यां विफलाशत्रुशरावलिः पपात ॥२३॥

१४०
माघ०

प्रमुखेभिहताश्चपत्रवाहाः प्रसभं माधवमुक्तवक्त्रदंतैः॥ परिपूर्णतरंभुवोगतायाः परि
तः कातरवत्प्रतीपमायुः॥१२४॥ इतरेतरसान्निर्कर्षजन्माफलसंघट्टविकीर्णविस्फुलि
गः॥ पटलानिलिहन्वलाहकानामपरेषुक्षणमद्वललक्षशानुः॥१२५॥ शरदेवशर
श्रियाविभिन्नेविभुनाशत्रुशिलीमुखाभ्रजाले॥ विकसन्मुखवारिजाः प्रकाशंवसुरा
शाश्वयादवधजिह्वः॥१२६॥ सदिवंसमचिंदह्युरौघैः कृततिग्मद्युतिमंडलापला
पैः॥ ददृशेद्यवतस्पृचापयस्याश्वरेकेवजनैः सहद्विस्तस्या॥१२७॥ भवतिस्फुरमा
गतोविपक्षान्नसपक्षोपिहिनिहतेर्विधाता॥ शिशुपालवलानिकृष्टमुक्तः सुतरं
तेनततापतोमरोघः॥१२८॥ गुरवेगविराविभिः पतत्रैरिषवः कांचनपिंगलांगभगसः॥

४४

१४०
राम०

विभनतासुतवत्तलंभुवःस्मव्यथितभ्रांतभुजंगमंविशंति॥२५॥ शतशःपरुषाःपु
रोपशंकंमिश्रुपालेनशिलीमुखाःप्रयुक्ताः॥ परमर्मभिदोषिदानवारैरपराधाश्व
नव्ययं॥वितेनुः॥३०॥विहिताहुतलोकसृष्टिमायेजयमिच्छन्किलमाययामुरारो
॥भुवनक्षयकालयोगनिडेनृपतिःस्वापनमस्त्रमाजहार॥३१॥सलिलाईवराहदे
हलीलेविदधद्रास्करमर्थशून्यसंज्ञं॥प्रवलायितलोचनारविंदंविदधोतद्वलमं
धमंधकारः॥३२॥गुरवोपिनिषद्यन्निदुर्द्धनुषिदमापन्नयोनिवाच्यमेतत्॥क्षपि
तापदिजाग्रतोपिनित्यंननुतत्रैवहितेनैवत्रिषत्माः॥३३॥क्षयतांब्रजतस्तदापरे
षामगलद्वारणशक्तिमुक्तःस्वा॥सुगृहीतमपिप्रमादभाजंमनसःशास्त्रमिवा

१४१
माघ

स्त्रमग्रपाणोः॥३४॥ उचितस्वप्नोपिनीराशौवलयादोनिधिमध्यगस्तदानं॥भु
वनत्रयकार्यजागरुकःसपरंतत्रपरःपुमानजागः॥३५॥ अथसूर्यरुचीवतस्य
दृष्टावुदभूकौस्तभदर्पणंगतायां॥पटुधामततो नचाद्रुतंतद्विभुरिंद्वर्विलो
चनःकिलासौ॥३६॥ महतःप्रणैतेष्विवप्रसादःसमणैश्चुचयःककुम्मुखेषु॥
विकसद्विकसद्विलोचनेभ्योदददालोकमनाविलंबलेभ्यः॥३७॥ प्रकृतिंप्रति
पादुकैःस्वपादेश्यकृपेभानुमतःपुनःप्रसर्तुं॥तमसोभिभवादवाप्यमूर्छामुद
जीवत्सहसेवजीवलोकः॥३८॥ गतसंतमसैर्जवेनभूयोयदुयोधैर्दुधिरेधिरेहि
षंतः॥ननुवारिधरावरोधमुक्तःसुतरामुत्तपतेपतिःप्रभाणं॥३९॥ व्यवहारः

१४१
माघ

वानृताभियोगंतिमिरंनिर्जितवत्प्रथप्रकारे॥रिपुरुत्पुणभीमभोगभाजां भु
जगानांजननीजजाप्रविद्यो॥४०॥एयुदर्विभृतस्ततःफाणीडाविषमाशी
भिरनारतंवमंतः॥अभवन्नयुगपदिलोलजिह्वापुगलीढेभयसंक्क~~भ~~भा
गमाविः॥४१॥कृतकेशविडंबनेर्विहायोविजयंतस्तृणामिह्युभिश्चुलेन॥अमृ
ताग्रभुवःपुरेवपुष्टंवड्वाभर्तुरवारिकाड्वेयैः॥४२॥दधतस्तनिमानमानुष
र्चावभुरक्षिप्रवसोसुरैर्विशालाः॥भरतज्ञकविप्रणीतकाव्यग्रथितोका
ड्वनाटकप्रवेधाः॥४३॥सविषश्चसनोद्धतोसुधूमव्यवधिस्यानमरीचिपत्र

१४२
माघ

गानां॥ उपरागवतेषु तिग्मभासावयुरोदुंवरमंडलाभमूहे॥४४॥ शिखिपिच्छकृत
धजावचूलक्षणासाशंकविवर्त्तमानभोगाः॥ यमपाशवदाशुबंधनायन्यपत
नृहृष्टिवलेषु लैलिहानाः॥४५॥ दृषुवारिधिवीचिमंडलांतर्विलसत्येनवितान
पांडुराणि॥ दधतिस्मभुजंगमांगमध्येनवनिर्मोकुरुबंधजांशुकानि॥४६॥ कृतमं
उलबंधमुल्लसद्भिः शिरसिप्रत्युरसंविलंबमानैः॥ व्यरुचजनताभुजंगभोगैर्द
लितेंदीवरमालभारिणीव॥४७॥ परिवेष्टितमूर्त्तयश्चमूलादुरगैराशिरसःसरत्न
पुष्पैः॥ दधुरायतवल्लिवेष्टितानामुपमानंमनुजामहीरुहाणां॥४८॥ वहलं

१४२
राम०

व२

जननीलपिंडपद्मद्युतयोदेहमितस्ततः श्रयंतः॥ दधिरेफणिनस्तुरंगामेषु स्फुरपय्या
रानिवर्द्धधलीलां॥४०॥ प्रसूतं रभसा दयोभिलीलाप्रतिपादं परितोभिर्वेष्टयंती
॥ तनुरायतिशालिनीमहादेर्गजमंजूरेव निश्चलंचकार॥४१॥ अथ सास्मितवी
क्षितादवज्ञाललितैकोनमित्रभ्रमाधवेन॥ निजकेतुशिरः श्रितः सुपर्णादुदपत्न्य
न्नपुतानि पक्षिराज्ञां॥४२॥ दुतहेमरुचः खगाखगोंद्रादलघूदीरितनादमुत्पतं
तः॥ क्षणमैक्षिपतो ब्रूकेश्च मूभिर्द्वीलतः सप्त रुचेरिव स्फुरलिंगाः॥४३॥ उपमा
नमलं निलोलपद्मक्षणाविक्षिप्तमहां बुवाहमत्स्यैः॥ गगनातीर्मेतरा सुमेरोः कु

व३

१४३
माघ०

त^१
लजानांगरुडैरिलाधराणां ॥५३॥ पतं परितः परिस्फुरद्भिः परिपिंगीकृतदिशुरै
र्मपूरैः सुतरामभवदुरीक्ष्य विवस्त्रपनस्तत्किरणैरिवात्मदर्शः ॥५४॥ दधु
रं वृधिमंथनाद्रिमंथभ्रमणायस्तफाणीदधित्तजानां ॥ रुचमुत्त्रसमानवैनतेयघु
तिभिन्नाः फराधारिणोमणीनां ॥५५॥ अभितः दुभितां वुराशिधीरधुनिराकृष्ट
समूलपादपोघः ॥ जनयत्रभवद्युगांतशंकामनिलोनागविपक्षपक्षजन्मा ॥
५६॥ प्रचलत्प्रेगादपत्रवातप्रसभोन्मूलितद्रोलदत्तमार्गेः ॥ भयविह्वलमाशु
दंदशूकेर्विवशेराविधिशेस्यमेवधाम ॥५७॥ खचरेः क्षयमक्षयेहिसेन्येसुकृते

त^२

१४३
माघ०

दुःकृतवन्नयोपनीते॥अनुगार्चिरिवहलत्रुपाथोरिपुबौदर्विषमाजुहावमंत्रं॥५५॥
सहसादधदुद्धतादृहासप्रियमुत्रासितजंतुनास्वनेन॥विततायतहेतिवाङ्मरुच्चैस्थवे
तालद्वयोऽप्यपातवक्त्रिः॥५६॥चलितोद्धितधूमकेतनोसौरभसादंवररोधिरोहिता
श्वः॥दुतमारुतसारथिःशिरववानकनकसंदनसुंदरश्चाल॥५७॥हलदंवरको
ररांतरालंबह्लादींबुदपत्रवद्धधूमं॥परिदापितदीर्घकाष्ठमुच्चैर्ववद्विचमुवोषज
तवेदाः॥५८॥गुरुतापविशुष्यदंबुशुभाःक्षणमालप्रकृशानुताम्रभासः॥स्वमसा
रतयामघीभवंतःपुनराकारमवापुरंबुवाहाः॥५९॥हलितानललोलपल्लवांताःस्फु

१४४
माघ०

रदृष्टापदपत्रपीतभासः॥ क्षाणमात्रध्रुवामभावकाले सुतरामापुरि वायतिपताकाः
॥६३॥ निखिलमिति कुर्वतश्चिराय दुतचामीकारवारितामिव घां॥ प्रतिघातसमर्थ
मस्त्रमग्रेरथमेघंकरमस्मरन्मुरारिः॥६४॥ चतुरंबुधिगर्भधारकुक्षेर्वपुषः संधिषु ली
नसर्वसिंघोः॥ उदगुः सलिलात्मनस्त्रिधा म्रोजलवाहावल्लयः शिरोरुहेभ्यः॥६५॥
ककुभः कृतनादमस्त्राणां तस्तिरयंतः परलानिभानुभासां॥ उदनं सिधुरभ्रमभ्र
संघासपदिष्यामलिमानमानयंतः॥६६॥ तपनीयनिकाषराजिगोरस्फुरदुत्ताल
तडिच्छरादहासं॥ ^{सत}त्रुवद^तसमुद्धतां बुवाह^तधनिता^तडवरं^तमंवरं वनूव॥६७॥ सवि

१४४॥
राम०

शा ५

तुः परिभाषुकेर्मरीची नचिराभ्यक्तमंतंगजांगजाभिः ॥ जलदैरभितः स्फुरद्विरुद्धे
 विदधैकेतनैवधूमकेतोः ॥ ६८ ॥ हलतः शमनायचित्रभानोः प्रलपाप्रावमि
 वाभिदर्शयंतः ॥ वदुषुर्वषणादिनोनदीनामंतारोपितवारिवारिवाहाः ॥ ६९ ॥
 ॥ मकरैरपिभूयसासमेधैः प्रथमंप्रत्युतवारिभिर्दिदापे ॥ पवमानसरवस्ततः क्र
 मेणप्रणयक्रोधइवाशमद्विवादेः ॥ ७० ॥ परितः प्रसभेननीयमानोरसवर्षैरवसा
 यमाश्रयाशः ॥ प्रवलेषु कृतीचकारविधुष्यपदेशेनघनेषु प्रवेशं ॥ ७१ ॥ प्रयतः
 प्रशमं कृताशनस्पृक्चिदालक्ष्यतमुक्तमूलमर्चिः ॥ तलभित्प्रहितापुधाभिघातं

१४५
माघ०

निर

त्रुहितं पत्रिपतेरिवैक पत्रं ॥१३॥ व्यगमनसहसादिशां मुखेभ्यः शमयित्वा शि
खिनं घनाघनोघाः ॥ उपकृत्यं सर्गतः परेषामुपरोधं न हि कुर्वते महंतः ॥१३॥
कृतदाहमुद्विषं शिखाभिः परिषिक्तं मुदुरं भसानवेन ॥ विगतां बुधब्रह्म
प्रपेदे गगनं तापितपायितासिलक्ष्मी ॥१४॥ इतिर्नपतिरस्त्रं यद्यदा विश्व
कारप्रकुपित इव रोगः क्षिप्रकारी विकारं ॥ भिषगिव गुरुदोषं ह्येदि नो
प्रक्रमेण क्रमविदधमुरारिः प्रत्यहं तत्तदाशु ॥१५॥ शुद्धिं गतैरपि परामृजुभिर्वि

१४५
राम०

१ वि

दित्वावाणैरजय्यमंधदितमर्मभिस्तं॥मर्मातिगौरनृजुभिर्नितरामशुद्धैवाक्सा
यकैरथतुतोदतदाविपक्षः॥१७६॥राड्गस्त्रीस्तनयोरकारिसहसायेनाश्रया
लिंगनव्यापारैकविनोददुर्ललितयोःकार्कश्यलक्ष्मीर्हया॥तेनाक्रोशत
एवतस्ममुरजित्तत्काललोलानलद्वालापल्लवितेनमूर्ध्वविकलंचक्रेण
चक्रेवपुः॥१७७॥श्रियाजुष्टदिव्यैःसपटहरवैरपुष्पवर्षैर्वपुष्टयैश्चस्पक्ष्ण
मृषिगणैस्त्रयमानंनिरीय॥प्रकाशेनाकाशेदिनकरकराचिस्त्रिपद्विस्मिता
दौर्नरेन्द्रेणैवैवपुश्यविशद्वामवीक्षावभूवे॥१७८॥सर्वाधिकारीसुकृताधिका

वितं३

१४६
माघ०

कारः श्रीधर्मलाभस्पवन्रवराजः॥ असक्तदृष्टिर्विरजासदैवदेवोपरः सुप्र
भदेवनामा॥७५॥ काले मितं तथा मुदकं पथ्यं तथा गतस्येव जनः सचेताः
॥ विनावरोधात्स्वहिते ह्येवमही पतिर्यस्य वचश्चकार॥७६॥ तस्याभव
दत्तकश्च्युदारः क्षामी मृदुर्धर्मपरस्तनूजः॥ यं वीक्ष्य वै यस्मै समजा तशत्रोर्व
चो गुणग्राहि जनैः प्रतीते॥७७॥ सर्वेण सर्वश्रियश्च निन्द्यमानं दभाजा
जनितं जनेन॥ यश्च द्वितीयं स्वयमद्वितीयो मुखः स तां गौणमवापानाम॥७८॥

१४६
राम०

१४३

माघ०

श्रीशद्दरम्यक्तसर्गसमाश्लिलक्ष्मलक्ष्मीपतेश्चरितकीर्तनमात्रचारु॥ त
स्यात्मजः सुकविकीर्तिदुराशयादः काव्ये व्यथत शिशुपालवधाभिधानं ॥ ८३ ॥
इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये माघकृतौ शिशुपालवधो नाम विंशतिमः
सर्गः ॥ ॥ २० ॥ समाप्तं माघकाव्यं ॥ संवत् १६८८ वर्षे द्वितीयज्येष्ठमासे क
ल्पक्षेत्राक्षीशुक्रवासरे लिखितं हरिवंदासेन ॥ ॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मि२

श१

त३

१४३

राम०

121
1CB

X

माद्य व्याप्य जे ५६

X

इति शिशु बालवधम्

माद्यप्रणीतम्

(7)